

2014. XVI. évfolyam, 2. szám

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

*ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

Kéziratok beküldése:

Klaudy Kinga főszerkesztő
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4 116500/5894 Fax: 4 855217
E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A folyóirat megvásárolható vagy megrendelhető:

Papp Sándorné
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4116500/5894 Fax: 4855217
E-mail: papp.sandorne@btk.elte.hu

ISSN 1419 7480

Felelős kiadó:
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Tördelés: Pavelus Bt.
Nyomtatás: Robinco Kft.
Felelős vezető: Kecskeméthy Péter

Tartalom

Elméleti kérdések

Heltai Pál

*Pszicholingvisztikai és neurolingvisztikai eljárások
a fordítástudományban* 5

Felekné Csizmazia Erzsébet

A fordítás és a tolmácsolás határán: a blattolás kutatása 24

Neumayer Dénes

Kulturális különbségek a tudományos cikkek szerkezetében 37

A terminológia oktatása

Fischer Márta

*Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához
II. Általános módszertani ötletek* 55

Műfordítás

Nagy Nóra

Explicitáció A nagy Gatsby két magyar fordításában 70

Konferencia-beszámoló

Makkos Anikó

*Fogalkotás érthetően. A pontos fogalmazás művészete
(Budapest, 2014. november 26.)* 88

Seidl-Pécs Olívia

*XIV. Nemzetközi SZOKOE Szaknyelvi Konferencia
(Szeged, 2014. november 21–22.)* 93

Seidl-Pécs Olívia

TRANSLATA II. (Innsbruck, 2014. október 30–november 1.) 96

Recenziók

Zabóné Varga Irén

Peter A. Schmitt: Translation und Technik 99

Rohonyi Borbála

The Interpreters' Newsletter: Expertise in Conference Interpreting, No. 18., 2013 111

Nagy Nóra

Adamikné Jászó Anna: Klasszikus magyar retorika 117

Salánki Ágnes

Drahota-Szabó Erzsébet: Realien – Intertextualität – Übersetzung 120**Summaries in English** 124**A szerkesztőségbe beérkezett újabb könyvek** 127**Útmutató a FORDÍTÁSTUDOMÁNY szerzőinek** 129

Pszicholingvisztikai és neurolingvisztikai eljárások a fordítástudományban

Heltai Pál

E-mail: pal.heltai@gmail.com

Kivonat: A fordítási folyamat kognitív alapú kutatása során előtérbe kerültek a pszichológiában, a neurolingvisztikában és más tudományokban már korábban is alkalmazott kísérleti eljárások, amelyek mérhető, objektív adatokat szolgáltatnak, és ezzel a fordítástudományt az egzakt tudományokhoz közelítik. A pszicholingvisztikai és neurolingvisztikai eljárásoknak azonban vannak korlátai: a fordításban mint kommunikatív folyamatban nagyon sok tényező játszik szerepet, és a folyamat egyes tényezőinek elszigetelt vizsgálata (például szavak „fordítása”) nem magyarázhatja meg a folyamat egészét. Nehézséget okoz a kutatás során az összes változó figyelembevétele. Az eredmények közvetettek, értelmezésük sokszor spekulatív, és megfelelő elméleti keret nélkül nem adhatnak magyarázatot. A fordításban szerepet játszó tényezők közül nem mindegyik vizsgálható méréses módszerekkel, különösen az automatikus folyamatok nem. A folyamatorientált kutatások nem terjednek ki a folyamat befogadói oldalára, a fordított szövegek feldolgozására. A pszicholingvisztikai és neurolingvisztikai eljárásoknak megvan az a kockázata, hogy egyoldalúvá teszik a kutatást, mivel csak azzal foglalkoznak, ami mérhető. Célszerűnek tűnik a fordítási folyamat kutatásában több módszer együttes alkalmazása.

Kulcsszavak: folyamatorientált kutatás, pszicholingvisztikai és neurolingvisztikai eljárások, automatikus folyamatok, feldolgozás, több módszer együttes alkalmazása

1. Bevezetés

A strukturalista nyelvészet, Bloomfielddel az élen, szerette volna a nyelvészetet a természettudományok rangjára emelni. A fordítástudomány kialakulásakor a nyelvészethez kötődött, és a nyelvészethez hasonlóan igényt támasztott a tudomány, sőt a természettudomány státuszára, ahogy azt Nida 1964-es könyvének címe (*Toward a Science of Translating*) is jelzi (az angol *science* szó használata természettudományra utal). Holmes (1972) szerényebben, *Translation Studies*nek nevezte a fordítással foglalkozó kutatásokat, talán azért is, mert ekkorra már világossá vált, hogy a fordítástudomány nem egyszerűen a nyelvtudomány egyik ága: a fordítás nem csak nyelvi struktúrákról szól, és nem írható le formális nyelvi elemzés keretében. A fordítástudomány interdiszciplináris

terület, amelyben az utóbbi időben a pragmatikai, szövegnyelvészeti, kulturális és szociológiai kérdések kerültek előtérbe.

Mindezzel együtt a fordítástudományban továbbra is fennmaradt az az igény, hogy ha nem is a természettudomány, de a tudomány státusát kivívja magának. Ehhez két követelményt kell teljesítenie: egyrészt nem elégedhet meg az egyszerű leírással, másrészt az egzakt tudományokhoz hasonló módszereket kell alkalmaznia. Ezért a fordítástudomány, miközben a korpusznyelvészeti módszerek segítségével a fordítás nyelvi oldalának kutatásában teljesítette a tudományos módszerek alkalmazásának követelményét, a magyarázó erő követelményének teljesítése érdekében egyre inkább a fordítás folyamatának tanulmányozása felé fordult. Ezt az irányzatot erősítette a kognitív tudományok felfutása. Ma a fordítás folyamatának kutatása egyértelműen a kognitív tudományokhoz kötődik, ahogy azt egy viszonylag nemrég megjelent kötet is tanúsítja (Shreve és Angelone 2010). A kötet egyik szerzője, Muñoz Martin (2010) szerint a kognitív fordítástudomány, más néven kognitív transzlatológia, új paradigmát jelent a fordítástudományban.¹

A kognitív fordítástudomány jelentős mértékben épít a pszicholingvisztikából és a neurolingvisztikából ismert kísérleti módszerekre, és ezzel – reményei szerint – az egzakt tudományok sorába emelkedhet. A pszicholingvisztika ezt a státust már korábban kivívta magának: objektív, egzakt, reprodukálható és összehasonlítható eredményeket adó kísérleti eljárásokat alkalmaz; módszerei tudományosan „rigorózusak”, eredményei „robosztusak”. Ráadásul a pszicholingvisztika mentális folyamatokat vizsgál, így a fordítástudomány elmozdulása a pszicholingvisztika felé azt is ígéri, hogy magyarázatot kapunk a fordítás folyamatára is.

A pszicholingvisztika és a fordítástudomány közötti kapcsolatok az 1990-es évektől kezdve erősödtek meg. A kétnyelvű mentális lexikon tanulmányozásából kiindulva a pszicholingvisztika kezdett érdeklődést mutatni a fordítás és tolmácsolás – különösen a szimultán tolmácsolás – során végbemenő mentális folyamatok iránt is. A fordítástudomány és a tolmácsolástudomány sok képviselője úgy véli, hogy a kétnyelvű mentális lexikon, illetve a tolmácsolás kérdéseinek pszicholingvisztikai vizsgálata fontos új adatokat szolgáltat a fordítástudomány számára (Englund Dimitrova 2007). Chmiel (2010) szerint a pszicholingvisztika segíthet felderíteni a kétnyelvűek mentális lexikonja és a fordítók mentális lexikonja közötti hasonlóságokat és különbségeket, a nyelvválasztás, az interferencia, a szó szerinti fordítás, illetve transzkódolás kérdéseit, a kétnyelvűek, kezdő és tapasztalt fordítók fordítói kompetenciájának különbségeit, a fordítói kompetencia elsajátítását és a fordítói szakértelem fogalmát, memóriamodelleket dolgoz ki, amelyekkel meg lehet magyarázni a tolmácsolás különböző folyamatait, továbbá megbízható, torzításoktól mentes, mérhető eredményeket biztosító módszereket kínál a fordítástudomány számára, amelyekkel meghaladhatja a gyakorlati megfigyelésből származó szubjektív adatokat. A tolmácsolástudomány a maga oldaláról szintén hozzájárulhat a pszicholingvisztika kérdéseinek megoldásához, mivel a tolmácsok speciális csoportot alkotnak a kétnyelvűek között, és a tolmácsképzésben részesülő hallgatók – eltérően más pszicholingvisztikai vizsgálatok résztvevőitől – homogén összetételű kísérleti csoportot alkotnak.

A 2000-es évek elejére kialakuló kognitív fordítástudomány egyre kiterjedtebben alkalmazza a pszichológia klasszikus és legújabb kísérleti módszereit: a szabad asszociációs kísérleteket, hangos gondolkodtatást (*think-aloud protocol*), retrospektív interjúkat, illetve a mérésen (elsősorban reakcióidő-mérésen) alapuló feladatokat (lexikai döntési feladatok, képmegnevezés, szünetek hosszának mérése, előfeszítési kísérletek stb.). Elterjedtek a megfigyelhető viselkedést mérő eljárások: szemmozgás követése (*eye-tracking technology*), pupillometria, a képernyő változtatásainak rögzítése (*screen recording*), a billentyűaktivitás rögzítésének alkalmazása (*key logging*),² továbbá a neurolingvisztikai vizsgálati módszerek is.

Muñoz Martin (2010) szerint a kognitív fordítástudomány szorosan kapcsolódik a pszicholingvisztikához, a neurolingvisztikához és a kognitív tudományokhoz, és különösen jellemző rá az ezekből importált „tudományosan egzakt” („scientifically rigorous”) kísérleti eljárások használata. Ahogy Shreve és Angelone (2010: 2) megjegyzi: „A fejlődés [...] ugyanolyan mértékben jelenti a módszerek fejlődését és a kutatás tervezésének finomítását, mint a fordítás és a kogníció új modelljeinek és elméleteinek fejlődését és az egyre fejlődő kognitív tudomány vonatkozó elméleti konstruktumaival való integrálódását.”³

Kétségtelen, hogy a fordítási folyamat kutatása fontos része a fordítástudománynak, és az objektív méréseken alapuló módszerek fontos információkkal járulhatnak hozzá a folyamat megismeréséhez. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni a pszicholingvisztikai és neurolingvisztikai eljárások korlátait sem. Mind a pszicholingvisztikában, mind a kognitív fordítástudományban többen figyelmeztetnek arra, hogy a kísérleti módszerek önmagukban nem elégségesek ahhoz, hogy pontos leírást adjanak egy olyan bonyolult kognitív folyamatról, mint a fordítás és a tolmácsolás, és önmagukban nem adhatnak magyarázatot az oksági viszonyokra.

A jelen tanulmányban áttekintem a pszicholingvisztikai és neurolingvisztikai eljárások fordítástudományi alkalmazásának korlátait, illetve azokat a kockázatokat, amelyek a méréses módszerek kizárólagos használatával járhatnak. Rámutatok azokra a témákra, amelyeket a pszicholingvisztikai és neurolingvisztikai eljárásokat alkalmazó kutatások eddig nem vettek figyelembe, és azokra, amelyek esetleg nem is alkalmasak arra, hogy méréses eljárásokkal tanulmányozzák őket, vagy amelyeket célszerű több módszer együttes alkalmazásával vizsgálni.

2. Kétségek a pszicholingvisztikában

Az utóbbi évtized során egyre több kutató hangoztat kétségeket a pszicholingvisztika eljárásaival kapcsolatban. De Bot (2012) a dinamikus rendszerek elmélete (Dynamic Systems Theory, DST) oldaláról kritizálja az eddigi eljárásokat. Rámutat, hogy a legtöbb pszicholingvisztikai kutatás során izolált elemeket vizsgálnak, anélkül hogy figyelembe vennék azt a tágabb nyelvi és társadalmi kontextust, amelyben ezek az elemek funkcionálnak. A szavak jelentése, amelyekkel a pszicholingvisztika dolgozik, a diskurzus kontextusától függően

változhat – mint ahogy azt a lexikai pragmatika kutatói is megerősítik (Carston 2002, Bibok 2003, Németh 2006). A természetes szituációkban lezajló nyelvhasználat Paradis (2009) szerint alapvetően eltér attól a nyelvhasználattól, amelyet egy-egy stimulussal váltunk ki kísérleti helyzetben. De Bot megkérdőjelezi azt a hallgatólagos feltevést is, hogy ha darabokra szedjük, jobban megérthetjük az egész rendszer működését, és a dinamikus modellek mellett foglal állást, amelyek figyelembe veszik, hogy a nyelvhasználat osztott, szituációhoz kötött és testesült („distributed, situated and embodied”). Ezért a nyelvi elemeket nem elkülönülten kell vizsgálni, hanem interakcióban azokkal a nagyobb egységekkel, amelyekbe beletartoznak (de Bot 2012: 19).

A pszicholingvisztikai módszerek validitásának problémáira már korábban is rámutattak. A reprezentativitást megkérdőjelezi az a gyakorlat, hogy a kísérletek résztvevői többnyire pszichológia szakos egyetemi hallgatók; a kétnyelvűeket az idegennyelv-szakos hallgatók, a fordítókat pedig a fordítói képzésben részt vevő hallgatók képviselik (vö. Gile 1991, 1994). A mentális lexikonnal foglalkozó „in vitro” vizsgálatok könnyen megjeleníthető konkrét főnevekkel operálnak, ezeket alapjelentésükben, tőalakban, kontextus nélkül prezentálják, nem veszik figyelembe a poliszemiát, szinonímiát és egy sor pragmatikai tényezőt, amelyek a feldolgozásra hatással lehetnének.

A pszicholingvisztikai kísérletek konklúzióit gyakran kommentálják azzal a kifejezéssel, hogy „az eredmények robusztusak”. Sajnos ezek a robusztus eredmények gyakran ellentmondanak egymásnak. Az ellentmondások egyik oka lehet a feladatok mesterkéltisége: így például Finkbeiner et al. (2006: 160), továbbá Costa et al. (2008) is felveti, hogy a Stroop-eljárás⁴ használata lehet az ellentmondásos eredmények egyik oka. De Bot (2012) szintén megemlíti a feladatok természetellenességét. További magyarázat lehet az, hogy minden tudományos szigor ellenére a pszicholingvisztikai kísérletekben sem lehet előre látni és előre figyelembe venni minden lehetséges változót. Bár a kutatók minden kutatás előtt szilárdan elhatározzák, hogy ezúttal minden változót ellenőrizni fognak, az eredmények értékelésekor mindig az derül ki, hogy lehettek olyan, előre nem látott változók, amelyeket nem vettek figyelembe – és megfogadják, hogy legközelebb azokat is figyelembe veszik. A pszicholingvisztikai kísérletek értelmezése néha olyan, mint egy találgatós játék: a szerzők azon spekulálnak, milyen okai lehettek a váratlan eredményeknek, milyen változókra nem gondoltak előre.

Az is előfordul, hogy a jól bevált kísérleti módszerek ellenére különböző kutatók különböző módszereket választanak, különböző nagyságú mintákat és különböző kontrollcsoportokat használnak. Erre példaként idézzük Christoffels, de Groot és Kroll (2006) tanulmányát. A szerzők a lexikai egységek előhívását tanulmányozták szimultántolmácsoknál, nyelvtanároknál, és olyan kétnyelvűeknél, akiknek nincsen tolmácsolási tapasztalata. Az eredmények szerint a tolmácsok nem nyújtottak jobb teljesítményt, mint a nyelvtanárok, így a szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a szó előhívásának hatékonysága nem különbözteti meg a szimultán tolmácsokat más, magas szintű nyelvtudással rendelkező csoportoktól. Chmiel (2010), ismertetve ezt a tanulmányt, megjegyzi, hogy ezek az eredmények nem egyeznek Bajo et al. (2000) eredményeivel, aminek valószínűleg az az oka, hogy az utóbbiak más kutatási

módszereket, más feladatokat, más kontrollcsoportokat és más mintanagyságot használtak. Így a robusztus eredmények sem mindig reprodukálhatók.

Nem szabad arról sem elfelejtkeznünk, hogy a pszicholingvisztikai kísérletekben kapott eredmények közvetett módszerekkel kapott eredmények, amelyeket értelmezni kell, sokszor többféleképpen értelmezhetők, és több egyaránt plauzibilis elmélet alapjául szolgálhatnak. Így lehetséges, hogy jelenleg három kitűnő – és ellentmondó – elmélet létezik annak magyarázatára, hogy a kétnyelvűek hogyan kontrollálják a két nyelv használatát (Finkbeiner et al. 2006).

3. Kétségek a fordítástudományban

3.1. A fordítás fogalma a pszicholingvisztikai kutatásokban

A pszicholingvisztikai eljárások fordítástudományi alkalmazásával kapcsolatban legelőször is azt kell jegyeznünk, hogy amit a pszicholingvisztika fordításos feladatnak tekint, az valójában nem fordítás: a kontextus nélkül prezentált elszigetelt szavak célnyelvi megfelelőjének megadása fényévnnyi távolságra van attól, ami tényleges fordítás során történik, ahol a szerző, a fordító és a feltételezett célnyelvi olvasó kognitív környezete, illetve a kommunikációs helyzet döntő szerepet játszik. A fordítás nyelvhasználat, és nem elszigetelt nyelvi elemekkel folytatott metalingvisztikai elemzés.

3.2. Az eredmények újszerűsége

Ha megkérdezzük tolmácsokat, hogy szükséges-e a tolmácsoláshoz a jó rövid távú memória, alighanem igennel fognak válaszolni. Hasonló válaszra számíthatunk, ha azt kérdezzük, hogy szoktak-e a fogalmi szint bekapcsolása nélkül, csak a szavak alapján fordítani. A fordítás folyamatának kísérletes módszerekkel folytatott vizsgálatai gyakran ugyanezeket a válaszokat adják: sokszor úgy tűnik, hogy mindössze azt bizonyítják, ami eddig is nyilvánvaló volt, amit a tapasztalt fordítók evidenciaként tartanak számon. Ezért a modern kísérleti eljárásokkal elért eredmények némileg soványnak tűnnek: a kísérletek mindössze alátámasztják azt, amit eddig is tudtunk.

A tudománynak természetesen azt is bizonyítania kell, ami a laikus számára nyilvánvalónak tűnik, hiszen a látszat néha csal, és gyakran kiderül, hogy a valóság egészen más. Mindazonáltal az ember azt várja a tudománytól, hogy olyan összefüggésekre mutasson rá, amelyek túlesnek a hétköznapi tapasztalat körén.

A fentiek szemléltetésére könnyen találunk példát. Paradis (1994), illetve de Groot és Christoffels (2006) bebizonyítják, hogy az ún. horizontális fordítás (transzkódolás) valóban létezik. Mindez nem újdonság a tapasztalt fordító számára. Bizonyítja a tudomány azt is, hogy a tolmácsolási gyakorlat hosszú távon átstrukturálja a tolmács mentális lexikonját (a két nyelv szavai közötti kapcsolatok erősödnek; Chmiel 2010: 229). De ugyanezt elmondhatnánk megfigyelés alapján is: ha az ember gyakorol, akkor javul a teljesítménye. A szemmozgás követésével, a billentyűaktivitás rögzítésével és más hasonló, objektív mérést le-

hetővé tevő módszerekkel megállapíthatjuk, hogy a fordítók néha nem néznek a monitoron megjelenő szövegre, miközben egy fordítási problémán gondolkodnak, sőt az is előfordul, hogy miközben a fordítást írják, a forrásnyelvi szöveget nézik (Dragsted 2010). Ez nagyon érdekes, de természetesen ugyanezt megfigyelhetjük szabad szemmel is, és igencsak valószínű, hogy a tapasztalt fordítók ezt lépten-nyomon tapasztalják, sőt ezt a tapasztalatot tudatosították is.

Ruiz et al. (2008) cikkéből megtudjuk, hogy a tapasztalt fordítók már akkor aktiválják a célnyelvi lexikai egységeket, amikor a fordítandó forrásnyelvi szöveget olvassák (szakzsargonban fogalmazva, „feldolgozzák”). Nemigen tévedünk, ha azt mondjuk, hogy ezt a tényt a legtöbb fordító és tolmács tudja. Kroll, Bobb és Wodniecka (2006) megállapítják, hogy a nyelvek közötti kölcsönhatások (interferencia) mértéke tipikusan jóval nagyobb anyanyelvről idegen nyelvre történő fordításban, mint az ellenkező irányban. De ugyanez a tapasztalata minden nyelvtanárnak és fordítónak, illetve fordítást oktató tanárnak is, és az EU – nem várva meg a pszicholingvisztikai bizonyítékokat – már régóta alkalmazza azt az elvet, hogy a fordítók és tolmácsok lehetőleg csak az anyanyelvükre fordítsanak. Yudes et al. (2013) olvasási kísérletet és hibakereséses feladatot alkalmazva megállapítják, hogy a tolmácsok munkamemóriája sokkal jobb, mint a hétköznapi halandóké, és levonják a következtetést, hogy a tolmácsok megértési stratégiái hatékonyabbak. A tolmácsok inkább arra fordítják az energiájukat, hogy a szöveg irányvonalát kövessék, mint hogy az egyes szavak jelentését elemezzék; hatékonyabb hozzáférési és előhívási stratégiáikat alkalmazzák, a sokéves gyakorlat nyomán másképpen strukturálják ismereteiket, és jobban tudják irányítani a figyelmüket az interferencia elkerülésére. Ez pontosan megegyezik a tolmácsok tapasztalataival. Arról viszont nem szól a cikk, hogy pontosan milyenek is azok a hatékonyabb megértési stratégiáik, milyenek azok a másként strukturált ismeretek, és hogy mi következik mindebből a tolmácsképzés gyakorlatát illetően. Gyaníthatóan ugyanazok a gyakorlatok, amelyeket a tolmácsképző intézmények régóta alkalmaznak. Kérdés tehát, hogy mennyire szükséges kísérleti eljárásokkal bizonyítani mindazt, amit már eddig is tudtunk, illetve nyilvánvalónak tűnik?

Dragsted (2010) szemmozgást követő berendezés és a billentyűaktivitást rögzítő *Translog* szoftver alkalmazásával hasonlítja össze a hivatásos és a kezdő fordítókat, és úgy találja, hogy a hivatásos fordítóknál a megértés és a produkció integrált folyamat, míg a kezdőknél szekvenciális. Bevezeti a *szem-billentyű-ív* (eye-key-span, EKS) fogalmát, és megállapítja, hogy ennek értékei tapasztalt fordítók esetében alacsonyabbak, mint a kezdőknél. Végző soron a hivatásos fordítók munkája igencsak hasonlít a szimultán tolmácsokéhoz: miközben jön be a szöveg a képernyő egyik oldalán, már megy is ki a másikon, és a két folyamat részben átfedi egymást. Mindez jól megegyezik a kísérletek nélküli megfigyelések eredményeivel.

3.3. Fölösleges szakzsargon

A tudósokat gyakran vádolják azzal, hogy szaktudományos zsargonnal igyekeznek elkendőzni azt a tényt, hogy semmi újat nem mondanak, és a túlbonyolított kifejezésmód fő célja az, hogy a laikusok (és esetleg más szakemberek) erre

ne jöjjenek rá. A bírálók szerint a tudományos megállapításokat egyszerűen, mindenki számára érthetően is meg lehetne fogalmazni. Ez utóbbi természetesen nem teljesen igaz: ha azt írom, hogy „a bonyolult kifejezőmód indokolatlanul megnehezíti a megértést”, azzal közérthetően fejeztem ki magam, míg ha azt írom, hogy „a bonyolult kifejezőmód nem mindig segíti elő a szöveg optimális relevanciáját”, azzal nehezítem a megértést. Ugyanakkor az „optimális relevancia” kifejezésnek van szakmai tartalma, pontosabbá, elméletileg megalapozottá teszi a megállapítást (vö. Sperber és Wilson 1995: 270).

A kísérletes fordítástudomány kognitív tudományokból kölcsönzött zsargonjáról ugyanezt mondhatjuk el: a fenti példához hasonlóan szintén pontosabb kifejezési módot kínál az egyszerű köznyelvi szavaknál, tehát használata többnyire indokolt, és szakmai közönséget feltételezve optimálisan releváns. Esetenként azonban nehéz megszabadulni attól az érzéstől, hogy a zsargon használata indokolatlan. Angelone (2010) szerint a fordítóknak meg kell küzdeniük a bizonytalanság érzésével. Ezzel az érzéssel nekem is meg kell küzdenem, amikor megkísérlem Angelone egyes mondatait magyarra fordítani. Nézzük például a következőt: „A bizonytalanság a határozatlanság kognitív állapota, amikor a fordítás természetes folyamatát diagnosztizálható, jellegzetes viselkedések szakítják meg.”⁵ A cikkből kiderül, hogy „a határozatlanság kognitív állapota” azt jelenti, hogy a fordítók nem írnak folyamatosan, hanem időnként elgondolkodnak azon, hogy milyen szerkezetet vagy szót használjanak a fordításban (vagy csak azért, hogy a kognitív fordításkutatók számára adatokat szolgáltatassanak). A bizonytalanságot jelzi a „lehetséges fordítási megoldások artikulációja” (*articulations evaluating potential translation solutions*), vagyis néha hangosan kimondanak egy-egy mondatot, hogy kipróbálják, jól hangzik-e a fordítás.

3.4. Szpekulatív jelleg

A pszicholingvisztikai kísérletek által szolgáltatott adatok általában közvetett adatok, és értelmezésük nem mindig egyértelmű. Ez a fordítással foglalkozó pszicholingvisztikai módszereket alkalmazó kutatásokra is érvényes, ezért az eredmények értelmezése – ahogy a kutatók maguk is elismerik – gyakran spekulatív jellegű.

Dragsted (2010) eredményei szerint például a fordító a fordítás során fokozatosan alkotja meg a jelentést (ezt jelzik a szemmozgások, az egyes elemekre történő visszatérő fixációk), és ez a folyamat felosztható egy „passzív transzformációs szakaszra”, amelynek során a forrásnyelvi szöveg (vagy szövegrész) jelentését a fordító fokozatosan megérti, miközben a célnyelvi megfelelő már valahol ott „leselkedik” a háttérben, és egy „aktív transzformációs szakaszra”, amely a célnyelvi ekvivalens tényleges létrehozását megelőző legutolsó fixációval kezdődik, és amelynek során az átváltás megtörténik.

Mindezt új eredménynek is tekinthetjük, de egyelőre javarészt spekulációról van szó, és hát az az igazság, hogy találgatni kísérleti adatok nélkül, megfigyelés alapján is lehet. Dragsted maga is elismeri, hogy „továbbra is sötétben tapogatózunk, amikor azt próbáljuk kideríteni, mi is történik a fordító fekete

dobozában” (2010: 59), és hogy „a kognitív folyamatok a valóságban sokkal bonyolultabbak, mint azok az egyszerű modellek, amelyeket jelenleg felállítunk” (2010: 56).

Dragsted – mint sokan mások – szintén megjegyzi, hogy az eredmények értelmezése sohasem egyszerű dolog. Erre szemléletes példát is ad: ha hosszú és gyakori a szem fixációja egy elemen, az jelenthet megértési nehézséget (vagy, ha úgy tetszik, „megerőltető kognitív feldolgozást”), de ugyanezt jelentheti a fixáció hiánya is, amikor a fordító máshova néz, vagy becsukja a szemét, mivel nem akarja, hogy a képernyőn levő más szavak elvonják a figyelmét” (2010: 57).

3.5. Az összes változó figyelembevételének nehézsége

Mint arra rámutattunk, a pszicholingvisztikai kísérletek gyakran nem tudják az összes változót figyelembe venni, mindig vannak előre nem látott változók. Még inkább így van ez a fordítás és a tolmácsolás kutatásában. A fordítás és tolmácsolás tényleges kommunikációs helyzetekben történik, és a közreható tényezők száma egyszerűen olyan nagy, hogy egy-egy tényező izolált vizsgálata nem sokat ér, ha más tényezőkkel való kölcsönhatásait nem vesszük figyelembe (vö. de Bot 2012).

Ennek illusztrálására saját tapasztalatomat idézem. Kísérletet végeztem annak felderítésére, hogy a nemzetközi szavak (például *condition*, *tradition*) fordításában a tolmácsok és fordítók a latin eredetű, vagy a magyar eredetű szót preferálják-e (*kondíció*, *tradíció*, illetve *feltétel*, *hagyomány*; Heltai 2014). Az eredmények azt mutatták, hogy a választást egy sor tényező befolyásolja: a rendelkezésre álló idő, az adott szó gyakorisága, a stílus és a regiszter megítélése, az idegen szavak használatára vonatkozó nézetek, az adott tolmács/fordító egyéni tapasztalatai és preferenciái, a hallgatóságra és a fordítás céljára vonatkozó elképzelései stb. A feladat elvégzése után az egyik résztvevő még egy további, előre nem látott változóra hívta fel a figyelmemet, amely konkrét tolmácsolási helyzetben befolyásolhatja a tolmács választását: relé tolmácsolásban, ha a tolmács magyarra fordít és a magyar szöveget fordítják tovább más európai nyelvekre, automatikusan a nemzetközi szavakat használná, hogy ezzel megkönnyítse a többi tolmács dolgát. Ez a megjegyzés egyúttal rávilágít a kísérleteknek arra a korlátjára, hogy a kísérletben nincs tényleges célközönség, amelynek a jellemzőit a tolmács/fordító figyelembe vehetné.

3.6. Amihez a kísérletek nem férnek hozzá

House (2013) szerint a fordítás folyamatának egyes tényezői a kísérletes módszerek számára feltehetően a jövőben is hozzáférhetetlenek maradnak:

...vajon a mérhető viselkedés mérése (a folyamat időbeli lezajlása, a megakadások, a javítások típusa és száma, a ráfordított energia mérése, a figyelem fókuszának természete, száma, változásai, a fordító érzelmi stresszreakcióinak gyakorisága és jellege, megmagyarázhatják-e a

két nyelv kognitív reprezentációjának természetét, fényt deríthetnek-e a fordító metalingvisztikai és kontrasztív nyelvészeti ismereteire, és a fordítási eljárások során végbemenő megértési, transzfer- és újraalkotási folyamatokra? (2013: 51)⁶

Az automatikus folyamatokhoz kísérletes módszerekkel sem lehet hozzáférni. Az utóbbi időben sok szó esik az önellenőrzési folyamatokról (a monitor használatáról), amely a fordítói kompetencia fontos összetevője (Tirkkonen-Condit 2005, Englund Dimitrova 2005, Angelone 2010, Moser-Mercer 2010). Közvetett módon, például a billentyűaktivitás rögzítésével, tanulmányozhatjuk a monitor működését. Mérhetjük a szünetek számát és hosszát, és ebből következtethetünk a (tudatos) önellenőrzés működésére. Ez azonban még mindig csak általános és közvetett információ – mindössze annyit tudunk, hogy a folyamat éppen működik, de hogy ténylegesen mi megy végbe a fordító fejében, azt csak találgathatjuk (l. Dragsted fent idézett példáját). Még fontosabb az a tény, hogy a nem tudatos, tehát az automatikus monitorozást még így sem tanulmányozhatjuk, hiszen az önellenőrzés folyamatosan működik akkor is, amikor a fordító nem áll meg, hogy gondolkodjon. Egy billentyű leütésének ideje elég lehet arra, hogy a monitor eldöntse, helyénvaló lesz-e az adott szövegben az a szó, amelyet a fordító éppen írni kezdett.

Vizsgáljuk meg a következő hipotetikus példát (Heltai 2010): *He gave a paper on sewage plants*. Ennek a mondatnak a fordítása során (bármilyen nyelvre fordítsuk is) a *paper* szót a fordítónak olyan szóval kell fordítania, amely az 'előadás, prezentáció' jelentésnek felel meg, és nem fordíthatja 'papír', illetve 'újság' jelentésű szóval. (Nem valószínű, hogy az angolon kívül más nyelvben ugyanezeket a jelentéseket ugyanaz a szó fejezi ki.) Az is valószínű, hogy a *gave a paper* szókapcsolatot nem elemenként fogja fordítani, hanem egységként ('előadást tartott'), továbbá a *plant* fordítására 'üzem' és nem 'növény' jelentésű szót fog használni. Nyilvánvaló, hogy miközben leírja a mondat fordítását ('A szennyvíztisztító telepekről tartott előadást'), a monitor végigfuttatta az egyes elemek ellenőrzését, és nemcsak azt döntötte el, hogy helyes-e a választott megoldás szórendje az adott szöveggörnyezetben, hanem azt is, hogy a mondat megfelel-e a regiszternek, és feldolgozható lesz-e a célközönség számára, figyelembe véve annak kognitív környezetét. Tapasztalt fordítók esetében a célnyelvi mondat létrehozása és monitorozása automatikusan, párhuzamosan történik, így a monitor tevékenységének részleteiről a billentyűleütések rögzítésével nem fogunk információt kapni.

Hasonlóképpen reménytelennek tűnik kísérleti módszerekkel tanulmányozni az explicitáció okait. Pym (2008) szerint az explicitáció oka a kockázatkezelés: a fordítók igyekeznek minden jelentést és jelentésárnyalatot visszaadni, mert nem vállalják azt a kockázatot, hogy kihagyjanak valamit, ami relevánsnak bizonyulhat – biztosabb, ha mindent lefordítanak. Ezért gyakran a forrásnyelvi szöveg implicit jelentéseit is explicit formában fejezik ki. Vajon tanulmányozhatjuk-e ezt a hipotézist valamilyen kísérletes módszerrel? Szerintem nagy az esélye annak, hogy nem – rá kell fanyalodnunk a hagyományos, „piszkos” („dirty”) módszerekre, a dedukcióra, introspekcióra, hangos gondolkodásra és

retrospektív interjúkra, a fordított szövegek elemzésére (különösen ugyanazon szöveg több fordítására). Az eredmények persze nem lesznek „robusztusak”. De miért ne fogadnánk el azt a tényt, hogy a fordítás folyamatának egyes aspektusait nem lehet „objektív” módszerekkel tanulmányozni?

Már az előző részben is említettem, hogy kísérleti körülmények között nem lehet a célközönség hatását figyelembe venni. Tudjuk, hogy ugyanaz a fordító eltérő közönségek számára eltérő módon fordíthat, mivel a fordítók egyes döntéseiben kulcsszerepet játszanak a célközönség kognitív környezetére vonatkozó feltételezések. A laboratóriumi vizsgálatokban azonban nincs tényleges közönség. Szimulált közönség lehetne, de rendszerint az sincs.

3.7. Elhanyagolt témák

A folyamatkutatás gyakran olyan témákra összpontosít, amelyeket egyszerű méréssel meg lehet közelíteni, és gyakran elhanyagol fontos kérdéseket, amelyeket nehezebb kísérleti módszerekkel vizsgálni. Ilyen például a fordított szövegek feldolgozásának kérdése. A fordított szövegek jellemzőit kiterjedten vizsgálja a korpuszalapú fordítástudomány, míg a pszicholingvisztikai módszerekkel végzett vizsgálatok között eddig nem akadtam nyomára annak, hogy a **fordított szöveg megértését** vizsgálták volna ugyanolyan buzgalommal, noha ez par excellence pszicholingvisztikai téma lenne. A fordított szövegek egyik legfontosabb jellemzője a forrásnyelvi szöveg nyelvtani, lexikai, kollokációs és szövegépítési interferenciája (ezeket korpuszalapú módszerekkel vizsgálják), de nem tapasztaljuk, hogy nagy számban jelennének meg tanulmányok arról, hogyan hatnak az interferencia különböző típusai a szövegek feldolgozására, megértésére. Fontos téma lehetne a géppel fordított szövegek feldolgozásának kérdése is (l. O'Brien 2010).

Az utóbbi évtizedekben a fordítástudomány egyik központi témája a fordítási univerzálék kérdése volt, és ezek közül különösen az explicitációra irányult nagy figyelem. Az explicitációt általában a nyelvi elemek számának növekedésével azonosítják, de a feldolgozás szempontjából az explicitáció inkább azt jelenti, hogy az adott elem egyértelműbbé válik, és gyorsabban feldolgozható (Kusztor és Atayan 2003, Heltai 2005), míg a morféma számának növekedése nem feltétlenül teszi egyértelműbbé a megnyilatkozást. Ezt alátámasztja Klauzy (2005) is, amikor a konkretizációt az explicitáció jellegű műveletek közé sorolja. Az explicitáció feldolgozási hatásaival azonban – legjobb tudomásom szerint – a kísérletes fordítástudomány még nem foglalkozott.

Hasonló a helyzet a kollokációk feldolgozási kérdéseinek esetében. A kollokációk és más több szóból álló, „előregyártott elemek” mintha nem is léteznének a kétnyelvű mentális lexikont kutatók számára: a pszicholingvisztikai tesztekben változatlanul csak egyes szavak szerepelnek, mintha a mentális lexikon mást sem tartalmazna, csak gyakori és konkrét jelentésű főneveket.

A kollokációknak és más több szóból álló elemeknek rendkívül fontos szerepe van a fordított szövegek feldolgozásában. A szokásos szókapcsolatokat könnyebben dolgozzuk fel, és a gyakori kollokációkat feltehetően egységként tároljuk a mentális lexikonban. Így feltételezhető, hogy a *zajt csapott* szókap-

csolatot egészében tároljuk és hívjuk elő, tehát a *Micsoda zajt csaptak!* mondat feldolgozása könnyebb és gyorsabb lesz, mint a szokatlanabb szókapcsolatot tartalmazó *Micsoda zajt idéztek elő!*-é. A szokásos szókapcsolat első összetevőjének hallatán, illetve olvasásakor – megfelelő kontextus esetén – a második összetevőt meg sem kell hallanunk, illetve el sem kell olvasnunk, már tudjuk, mi következik. Ha a mondat így kezdődik: *Vigyázz, ebben a házban van egy harapós...*, akkor tudjuk, hogy a következő szó a *kutya* lesz.

A fordításnyelv, illetve pontosabban a fordított szövegek egyik jellemzője, hogy nehezebb a feldolgozásuk. Ezt Klaudy (2002: 161) így írja le: „...a forrásnyelv közvetett interferenciájának hatására a fordítás eredményeképpen keletkezett célnyelvi szövegek enyhén eltérnek az autentikus célnyelvi szövegektől. Olyan, gyakran szabad szemmel nem látható különbségekről van szó, melyek nem mondatszinten jelentkeznek, hanem a szöveg egészét teszik fordításizúvé.” A feldolgozás nehezebb volta feltehetőleg szoros kapcsolatban van a szokatlan szókapcsolatok gyakoribb előfordulásával. A jelen szerző egy szabad asszociációs kísérletben vizsgálta, hogyan térnek el a tőalakban és a toldalékolt formában adott hívószavakra adott válaszok magyar egyetemi hallgatók esetében. Az eredmények azt mutatták, hogy a tőalakban prezentált szavakra adott válaszok között a paradigmatisz szemantikai kapcsolatok domináltak (hiponímia, antonímia stb.), míg a toldalékolt formákban a szintagmatikus viszonyok, tehát a válaszadók a hívószót szokásos kollokációvá egészítették ki. A fordítás szempontjából fontos, hogy a válaszokat befolyásolta az is, hogy milyen szakon tanultak a hallgatók, tehát a hallgatói csoportok szakmailag meghatározott kognitív környezete. Így például a *forrás* hívószóról a bölcsészek *irodalmi szövegforrásokra* asszociáltak, a közgazdászhallgatók *penzügyi forrásokra* (Heltai 2008). Ezek az eredmények arra utalnak, hogy fontos és érdemes lenne azt is vizsgálni, hogyan hatnak a szokatlan kollokációk a fordított és tolmácsolt **szövegek feldolgozására**. Eddig erre kevés példát látunk: a kollokációs eltérések vizsgálatára akad ugyan példa (Balaskó 2007, Marco 2009), arra viszont, hogy az eltérések hogyan befolyásolják a szövegek feldolgozását, még nincs adat.

A fordítástudomány egyik központi témája a kultúra közvetítésének kérdése, de a kulturálisan kötött kifejezések feldolgozásának kérdései is kimaradtak az eddigi kísérletekből. Jelenleg nem világos, hogy a kognitív fordítástudomány vagy a dinamikus rendszerelmélet hogyan fogja megközelíteni például azt a kérdést, hogy milyen kulturális ismereteket aktiválnak az olvasó fejében a kulturálisan kötött kifejezések.

A fordítás kulturális aspektusainak pszicholingvisztikai módszerekkel történő tanulmányozása eléggé nehéznek tűnik. A képmegnevezéses vagy lexikai döntéses feladatokkal aligha fogjuk megtudni, hogyan választják ki a fordítók egy-egy kulturálisan kötött kifejezés megfelelőjét **szöveg fordítása** közben. A billentyűlétes rögzítése, a szemmozgás követése és egyéb technológiák alkalmazásával megállapíthatjuk, hogy a fordító hosszabb ideig gondolkodott egy adott kifejezés fordítása során, de azt nem mutatja meg, hogy végül is **miért** választotta az egyik vagy másik fordítási megoldást.

A fordítástudományi kutatások gyakran regisztrálják azt a tényt, hogy a kulturálisan kötött kifejezések fordítása során sok a veszteség, bizonyos je-

lentéseket vagy utalásokat nem lehet átültetni. A veszteségek azonban gyakran virtuálisak, hiszen egyáltalán nem biztos, hogy a fordítás során elvesző jelentéseket a forrásnyelvi olvasó az adott kontextusban észleli, és hogy ezek a szöveg egészének szempontjából relevánsak lennének (vö. Fodor és Heltai 2012, Heltai 2013). A szabad asszociációs kísérlet során azonosított kulturális jelentések nem teljesen azonosak egy adott nyelvi és kulturális közösség minden tagja számára, és nem mindegyike járul hozzá a **szöveg jelentéséhez**. Ezért fontos lenne azt is vizsgálni, hogyan dolgozzák fel a forrásnyelvi olvasók a kultúraspecifikus elemeket, a potenciális jelentések közül melyeket aktiválnak, és ezután lenne érdemes megnézni a fordításokat, hogy ezeket a jelentéseket sikerült-e visszaadniuk. Képmegnevezéses feladatokkal vagy szemmozgás követésével ezeket a kérdéseket aligha vizsgálhatjuk.

3.8. Neurolingvisztikai eljárások

Az eddigiekben főleg pszicholingvisztikai eljárásokról beszéltünk, de a folyamatorientált kutatásokban egyre növekvő mértékben alkalmazzák a neurolingvisztikai eljárásokat is. Tymoczko (2013) szerint a fordítástudomány a közeljövőben a neurolingvisztikától várhatja a legtöbbet.

A már többször hivatkozott kognitív fordítástudományi kötetben (Shreve és Angelone 2010) Moser-Mercer (2010) ad alapos áttekintést a **tolmácsolási** kompetencia neurofiziológiai korrelátumairól. Az áttekintésből megtudjuk, hogy az agy rugalmas struktúra, amely a célirányos gyakorlás hatására megváltozik. Így tehát a tolmácsolás is változásokat idéz elő az agyi tevékenységben és a neuronok kapcsolataiban.

Természetesen rendkívül érdekes arról olvasni, hogy a nyelvi és fordítási tevékenység az agy mely részeiben megy végbe, ugyanakkor felvetődik az a kérdés, hogy az agyi tevékenységre vonatkozó adatok elősegítik-e a fordítás oksági viszonyainak tisztázását. Ha tudjuk, hogy a monitor működése során az agy mely területei aktiválódnak, ezzel megértjük-e, hogyan működik a monitor fordítás közben? Ha megtudjuk, hogy a szakértelem a célirányos gyakorlás eredményeként alakul ki, és közben az agy struktúrája is megváltozik, képessé válunk-e olyan sebészeti eljárások kifejlesztésére, amelyek révén a tolmácsolást felgyorsíthatjuk? Ha az agyi képpalkotó eljárások segítségével ki tudjuk mutatni, hogy a kétnyelvűek két nyelve részben ugyanazokat az agyi területeket fedi le, ezzel megértjük-e az interferencia jelenségét vagy a kódváltás pragmatikai tényezőit? Igen, nagyon érdekes, hogy a kezdő fordítók más agyi területeket aktiválnak, mint a tapasztalt fordítók, és hogy bizonyos tudásfajták lokalizálhatók, mások el vannak osztva az agyban – de mi következik mindebből? A feldolgozás nehézségét jelezhetik a vér áramlásának változásai is – és akkor mi van?

Ugyanabban a kötetben Diamond és Shreve a **fordítás** neurofiziológiai jellemzőit tekinti át. A különféle kísérleti eljárások felsorolása impozáns (PET, fMRI, EEG, ERP, ERS, ERD, TMS).⁷ Az eredmények érdekesek, így például kiderül, hogy az agy aktivációs mintázatát befolyásolja a fordítás iránya: a dorzolaterális frontális cortex jobban aktiválódik idegen nyelvre történő fordításkor, tehát az idegen nyelvre történő fordítás több feldolgozási erőfeszítést

igényel; azt is megtudjuk, hogy a fordítás és a kódváltás az agy eltérő területeit aktiválja, és hogy a tolmácsképzés megváltoztatja az agy szerkezetét (ahogy Moser-Mercer is írja). A kérdés az, mihez tudunk kezdeni ezekkel az információkkal. A pszicholingvisztikai kísérletekben, amelyeket a tanulmány áttekint, a fordításos feladatok (természetesen) szavak fordítását jelentik, és a tanulmányok (természetesen) nem tesznek különbséget a kétnyelvűek és a fordítók, illetve tolmácsok között. Az eredmények változatosak, és az alkalmazott kutatási paradigmától függően esetenként egymásnak ellentmondóak, illetve triviálisak, mint például az, hogy a kiváló nyelvtudással rendelkező kétnyelvűek képesek a második nyelvből közvetlenül hozzáférni a fogalmakhoz, anélkül hogy az első nyelven keresztül, belső fordítás révén férnének hozzá (Diamond és Shreve 2010: 295–301).

A neurolingvisztikai kutatások alapján felvetett elméletek, ahogy a pszicholingvisztikai modellek is, többnyire spekulatív jellegűek, amit jól jeleznek az angol szöveg segédigéi (*might, could*).⁸

House (2013: 52) meglehetősen szkepszissel viseltetik a képalkotó eljárások hasznossága iránt. Véleménye szerint az eredmények döntő mértékben függenek a feladat típusától, és mivel a feladatok elszigetelt szavakat használnak, az eredmények aligha lehetnek meggyőzőek.

4. Több módszer együttes alkalmazása

A fentiekben – néhol sarkítottan – vázolt kétségek és ellenvetések egyáltalán nem jelentik azt, hogy a pszicholingvisztikai és neurolingvisztikai módszereknek, és általában a kísérletes módszereknek, ne lenne fontos szerepük a fordítástudományban. A folyamatorientált kutatásokban feltétlenül fontos szerepük van, és kívánatos lenne, ha a kísérletes vizsgálatok kiterjednének eddig nem vizsgált területekre, például a feldolgozás kérdéseire is.

Ugyanakkor tisztában kell lennünk a pszicholingvisztikai és neurolingvisztikai módszerek korlátaival és kockázataival is, ahogy azt a már többször idézett kognitív fordítástudományi kötet szerzői maguk is hangoztatják (Shreve és Angelone 2010). Hansen (2010) szerint a pszicholingvisztika saját módszereinek foglya, mivel csak azt kutatja, ami mérhető, és az egyes elemeket vizsgálja. Az adatok objektívnak tűnnek, de a megfigyelhető viselkedésre vonatkozó adatok (szünetek, törlések, szemmozgás stb.) értelmezése többnyire spekulatív. Más kutatókhoz hasonlóan Hansen is azon a véleményen van, hogy több módszert kell együttesen, integráltan alkalmazni (Hansen 2010), „háromszögelni” kell (*‘triangulation’*; Alves 2003). A folyamat kutatását össze kell kötni a produktum (a fordított szöveg) tanulmányozásával, és ezen kívül a fordítói kompetencia fejlődésének longitudinális vizsgálatával is, és a vizsgálatok során fel kell használni mind a kvalitatív, mind a kvantitatív módszereket, hogy képet kapjunk a fordító „profiljáról”, a produktum és a folyamat paramétereiről. Így például a szünetek és a szemfixációk vizsgálatát össze kellene kötni a szöveg minőségének és a rendelkezésre álló idővel történő gazdálkodásnak a vizsgálatával.⁹

Ehhez hozzátehetjük azt, hogy a fordítástudományi módszerek közül nem lenne célszerű kizárni az egyszerű megfigyelést sem, sőt, az egyszerű hétköznapi logika is segíthet. A megfigyeléssel kapcsolatban egyetérthetünk Gile (1998: 69) véleményével, aki szerint a tolmácsolástudományban elsősorban továbbra is a megfigyelésből származó adatokra támaszkodhatunk.¹⁰

Egyelőre nem világos, konkrétan milyen módon alkalmazható a fordítástudományban a de Bot és mások által képviselt dinamikus rendszerek elmélete. Ennek alkalmazására Göpferich (2013) tett kísérletet, és bár a kísérlet ígéretes, nyilvánvaló, hogy a fordítói kompetencia longitudinális vizsgálatában ugyanúgy problematikus az összes változó ellenőrzése, mint a pszicholingvisztikai kísérletekben.¹¹

5. Az elméleti keret jelentősége

A kognitív fordítástudomány jellegzetes vonása a pszicholingvisztikai és neurolingvisztikai kísérleti módszerek alkalmazása. Felvetődik a kérdés, hogy a módszerek használata alkotja-e egy új kutatási paradigma lényegét. Nyilvánvaló, hogy nem: a nyelvészeti, pszicholingvisztikai vagy neurolingvisztikai módszerekkel nyert adatok önmagukban nem magyaráznak meg semmit. Az adatokat egy megfelelő elméleti modell keretében kell értelmezni.

A kognitív fordítástudomány képviselői szerint még nincs meg az az egységes modell, amely ezt a kutatási irányzatot egységbe foghatná (Shreve és Angelone 2010: 4, Halverson 2009: 212).

Az elméleti keret jelentőségét hangsúlyozza House (2013) is. Az agyi képalkotó eljárásokat kritizálva megállapítja, hogy jelenleg egyáltalán nem világos, hogy az ilyen eljárásokkal nyert adatok mennyire hasznosak a fordítástudomány számára, és fontosabb lenne a megfelelő elméleti keret megtalálása.¹² Szerinte Paradisnak (2009) a kétnyelvű mentális lexikonra vonatkozó neurolingvisztikai elmélete lehetne hasznos kiindulási pont a fordítástudomány számára.

Setton és Gutt (2005) a relevanciaelméletben találja meg a leghasznosabb elméleti keretet. Szerintük a fordítás kommunikáció, és a kommunikáció általános elve, például a relevancia elve érvényesül a fordításban is. Ezért a fordítástudományban a magyarázatoknak kívülről kell jönniük. Setton szerint:

A fordítástudományi vizsgálatokban alkalmazott nyelvészeti eljárások legjobb tesztje az, hogy mennyire lehet a kapott eredményeket a kommunikáció és a kogníció tágabb elméletei alapján értelmezni, és így érdekes következtetéseket vonni le az egyéni elmékről és a kollektív viselkedésről. Ilyen integrált keret nélkül a taxonomikus felsorolás meglehetősen terméketlen marad, és még ha a keményebb tudományok módszereit alkalmazzuk is a fordítástudományban – adatgyűjtés, osztályozás, minták megállapítása (mint a tiszta nyelvészeti elemzésekben), hipotézisalkotás okokról és hatásokról, kísérletekkel történő ellenőrzés – mindez csak steril utánpótlás marad. (Setton, in Mossop et al. 2005: 149)¹³

6. Következtetések

Kétségtelen, hogy a fordítási folyamat kutatása fontos része a fordítástudománynak, és az objektív méréseken alapuló módszerek fontos információkkal járulhatnak hozzá a folyamat megismeréséhez. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni a pszicholingvisztikai és neurolingvisztikai eljárások korlátait sem. Úgy tűnik, hogy bizonyos (főleg automatikus) folyamatokat egyáltalán nem lehet kísérleti eljárásokkal vizsgálni, vagy a kísérletek csupán kiegészítő adatokat képesek szolgáltatni. Ahhoz, hogy a fordítástudomány megfelelő magyarázatokat találjon a fordítási folyamat egyes jelenségeire, több módszer együttes alkalmazása tűnik célszerűnek. Ugyanakkor meg kell vizsgálni, lehetséges-e kísérleti eljárásokkal kutatni a fordítástudomány olyan területeit, mint például a fordított szövegek feldolgozása, amelyek eddig kívül estek a folyamatkutatás érdeklődési körén.

Megszívlelendők azok a figyelmeztetések is, hogy új módszerek bevezetése önmagában nem feltétlenül jelent új tudományos paradigmát. A fordítástudományi kutatások – köztük a folyamatorientált kutatások – eredményeit megfelelő elméleti keretben kell értelmezni.

Jegyzetek

¹ A kötet ismertetését l. Heltai 2012.

² A billentyűaktivitás rögzítésére (key logging) legáltalánosabban használt szoftver a Translog.

³ „The progress [...] is as much about methodological advancement and the refinement of research designs as it is about the development of new models and theories of translation and cognition and their integration with the pertinent theoretical constructs of an ever-evolving science of cognition” (Shreve és Angelone 2010: 2).

⁴ A Stroop-hatást vizsgáló Stroop-teszt során a kísérleti személyek feladata annak a színnek a megnevezése, amellyel egy szó le van írva. Ha a leírt szó egy másik szín neve (például sárga színnel van leírva az a szó, hogy „kék”) lelassul a megnevezési idő, mert a kísérleti személy a szót is elolvassa, és a szó jelentése és színe között interferencia lép fel.

⁵ „Uncertainty is a cognitive state of indecision, when the natural flow of translation is marked by diagnostic behaviours” (Angelone 2010: 18).

⁶ „...can measurements of observable behaviour (measuring temporal progress and delay, types and numbers of revisions undertaken, measurable effort expended, nature and number of attention foci and attention shifts, frequency and kind of emotional stress responses shown by the translator) explain the nature of cognitive representations of the two languages, throw light upon the translator’s meta-linguistic and linguistic-contrastive knowledge, comprehension, transfer and reconstitution processes emerging in translation procedures?” (House 2013: 51).

⁷ PET, fMRI, EEG, ERP, ERS, ERD, TMS: pozitron emissziós tomográfia; funkcionális mágneses rezonancia; elektroenkefalográfia; eseményfüggő potenciálok; eseményfüggő szinkronizáció; transzkraniális mágneses stimuláció.

- ⁸ „the bilingual brain of the translator or interpreter might be expected to exhibit differences relative to that of a typical bilingual using both languages primarily for routine speech production and comprehension. Over time, with repeated practice in the performance of specific cross-language tasks, the nature and operation of the lexico-semantic system, and perhaps other cognitive structures, of a language mediation professional, could be expected to be altered in response not only to developing language proficiency, but to cross-language task performance proficiency as well” (Diamond és Shreve 2010: 291).
- ⁹ House (2013) nem ért egyet Hansen azon javaslatával, hogy a fordítók egyéni élettapasztalatát (‘life story’) is figyelembe vegye a fordítástudomány, mivel az utóbbi célja az általánosítás, nem az egyedi tanulmányozása.
- ¹⁰ „At this stage, the most important contribution to interpreting research can be expected from observational procedures. Simple descriptive statistics and uncomplicated quantitative processing of the data still have much to offer” (Gile 1998: 69).
- ¹¹ Göpferich hároméves longitudinális vizsgálatában a grazi egyetemen (Karl-Franzens-Universität Graz) tizenkét fordítószakos hallgatójának fejlődését követte nyomon, összehasonlítva az egyes mérési időpontokban nyújtott teljesítményüket tíz hivatásos fordítóéval. Az eredmények szerint a hallgatók fordítói kompetenciájának fejlődése stagnált, ami talán annak tulajdonítható, hogy az első négy szemeszterben főleg nyelvi képzés és elméleti tárgyak vannak, és csak az ötödik szemeszterben kezdik el a fordítást gyakorolni. A jelek szerint a tanulmányba bevont hivatásos fordítók is némi csalódást okoztak, a szerző szerint „még nem érték el a szakértői színvonalat” („have not yet achieved expertise”).
- ¹² „Given these shortcomings, it is advisable to first look for a theory with enough descriptive and explanatory potential before expecting enlightenment from experimental neuro-imaging studies, whose usefulness for translation studies is, at the present time, not clear at all” (House 2013: 52).
- ¹³ „The best test of a tool of linguistic analysis for translation studies is whether its output can be interpreted within a wider theory of communication and cognition, thence to yield interesting conclusions about individual minds and collective behaviours. Without such an integrating framework, mere taxonomy will remain infertile, and even applying the methods of the harder sciences in translation studies – collect data, classify, distinguish patterns (as in pure linguistic analysis), hypothesise about cause and effect, test by experiment – will remain mere sterile mimicry” (Setton, in Mossop et al. 2005: 149).

Irodalom

- Alves, F. (ed.) 2003. *Triangulating translation: Perspectives in process oriented research*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Angelone, E. 2010. Uncertainty, uncertainty management and metacognitive problem solving in the translation task. In: Shreve, G. M., Angelone, E. (eds) *Translation and Cognition*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 17–40.
- Bajo, M. T., Padilla, F., Padilla, P. 2000. Comprehension processes in simultaneous interpreting. In: Chesterman, A. San Salvador, N. G., Gambier, Y. (eds) *Translation in Context*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 127–142.
- Balaskó M. 2007. A fordításnyelvről, avagy a flamand szőnyeg láthatatlan szálairól. In: Heltai P. (szerk.) *Nyelvi modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia. A XVI.*

- Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai.* Gödöllő, 2006. április 10–12. MANYE – Szent István Egyetem, Pécs–Gödöllő, 3/2. kötet. 159–166.
- Bibok K. 2003. A szójelentés lexikai pragmatikai megközelítése. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XX.* Budapest: Akadémiai Kiadó. 37–77.
- Carston, R. 2002. Thoughts and utterances. The pragmatics of explicit communication. Cambridge MA–Oxford, Blackwell.
- Chmiel, A. 2010. Interpreting Studies and psycholinguistics: A possible synergy effect. In: Gile, D., Hansen, G., Pokorn, N. K. (eds) *Why Translation Studies Matters.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 223–235.
- Christoffels, I. K., de Groot, A. M. B., Kroll, J. F. 2006. Memory and language skills in simultaneous interpreters: The role of expertise and language proficiency. *Journal of Memory and Language Vol. 54.* No. 3. 324–345.
- Costa, A., Albareda, B., Santesteban, M. 2008. Assessing the presence of lexical competition across languages; Evidence from the Stroop task. *Bilingualism: Language and Cognition.* Vol. 11. No. 1.121–131.
- de Bot, K. 2012. The end of psycholinguistics as we know it? It’s about time! In: Navracscics, J., Szabó, D. (eds) *A mentális folyamatok a nyelvi feldolgozásban. Pszicholingvisztikai tanulmányok IV. Mental procedures in Language Processing. Studies in Psycholinguistics 3.* Budapest: Tinta Könyvkiadó. 13–21.
- De Groot, A. M. B. and Christoffels, I. K. 2006. Language control in bilinguals: Monolingual tasks and simultaneous interpreting. *Bilingualism: Language and Cognition.* Vol. 9. No. 2. 189–201.
- Diamond, B. J. Shreve, G. M. 2010. Neural and physiological correlates of translation and interpreting in the bilingual brain: Recent perspectives. In: Shreve, G. M., Angelone, E. (eds) *Translation and Cognition.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 289–321.
- Dragsted, B. 2010. Coordination of reading and writing processes in translation: An eye on uncharted territory. In: Shreve, G. M., Angelone, E. (eds) *Translation and Cognition.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 41–62.
- Englund Dimitrova, B. 2005. *Expertise and Explicitation in the Translation Process.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Englund Dimitrova, B. 2007. That’s Close! On translators, interpreters, researchers, texts – and their interrelations. Plenary paper presented at the 5th EST Congress (*Why Translation Studies Matters*) on 3rd September, Ljubljana, Slovenia. Available as video lecture http://videolectures.net/est07_englund_dimitrova_tct/ Last accessed 25 August 2014.
- Finkbeiner, M., Gollan, T. H., Caramazza, A. 2006. Lexical access in bilingual speakers: What’s the (hard) problem? *Bilingualism: Language and Cognition.* Vol. 9. 2. 153–166.
- Fodor B., Heltai P. 2012. Culture Specific Items in Translation. In: Navracscics, J., Szabó D, (szerk.) *A mentális folyamatok a nyelvi feldolgozásban.* Budapest: Tinta Könyvkiadó. 289–300.
- Gile, D. 1991. Methodological aspects of interpretation (and translation) research. *Target* Vol. 3. No. 2. 153–174.
- Gile, D. 1994. Opening up in interpretation studies. In: Snell-Hornby, M., Pöschhacker, F., Kaindl, K. (eds) *Translation Studies An Interdiscipline.* Amsterdam/Philadelphia. John Benjamins. 149–158.
- Gile, D. 1998. Observational Studies and Experimental Studies in the Investigation of Conference Interpreting. *Target* Vol. 10. No. 1. 69–93.

- Göpferich, S. 2013. Translation competence. Explaining development and stagnation from a dynamic systems perspective. *Target* Vol. 25. No. 1. 61–76.
- Gutt, E.-A. 2005. In: Mossop et al.
- Halverson, S. L. 2009. Entry on Psycholinguistic and cognitive approaches. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 211–216.
- Hansen, G. 2010. Integrative description of translation processes. In: Shreve, G. M., Angelone, E. (eds) *Translation and Cognition*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 189–211.
- Heltai P. 2005. Explicitation, Redundancy, Ellipsis and Translation. In: Károly, K., Fóris, Á. (eds) *New Trends in Translation Studies*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 45–74.
- Heltai P. 2008. Kollokációk a fordításban. In: Bárczi Zs., Vančone Kremmer, I. (szerk.) *Fordítás – Nyelv – Irodalom – Társadalom*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara. 7–18.
- Heltai P. 2010. A fordítás monitor modellje és a fordítói beszédmód. In: Navracscics, J. (szerk.) *Nyelv, beszéd, írás*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 95–110.
- Heltai P. 2012. Shreve, G. M., Angelone, E. (eds) *Translation and Cognition*. (review). *Across Languages and Cultures* Vol. 13. No. 2. 279–290.
- Heltai P. 2013. Kultúraspecifikus kifejezések és reáliák. *Fordítástudomány* 15. évf. 1. szám. 32–53.
- Heltai P. 2014. Code switching in translation. In: Bátyi, S., Navracscics, J., Vigh-Szabó, M. (szerk.) *Nyelvelsajátítási-, nyelvtanulási- és beszédkutatások. Pszicholingvisztikai tanulmányok IV. / Papers in Language Acquisition, Language Learning and Speech Research. Studies in Psycholinguistics 4*. Budapest–Veszprém: Gondolat Kiadó – Pannon Egyetem MFTK. 160–169.
- Holmes, J. S. 1972. The name and nature of translation studies. In: Quistgaard et al. (eds) *Third International Congress of Applied Linguistics (Copenhagen, 21–26 August): Congress Abstracts*. Copenhagen: Ehrverskokonomisk Forlag.
- House, J. 2013. Towards a new linguistic cognitive orientation in translation studies. *Target* Vol. 25. No. 1. 46–60.
- Klaudy K. 2002. *Bevezetés a fordítás elméletébe és gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2005. Explicitation. In: Baker, M. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 288–291.
- Kroll, J. F., Bobb, S. C., Wodniecka, Z. 2006. Language selectivity is the exception, not the rule: Arguments against a fixed locus of language selection in bilingual speech. *Bilingualism: Language and Cognition* Vol. 9. No. 2. 119–135.
- Kusztor M., Atayan, V. 2003. Az explicitációs hipotézis néhány elméleti kérdéséről. *Fordítástudomány* 5. évf. 2. szám. 5–17.
- Lehr, C. 2010. Psycholinguistik, Übersetzungswissenschaft und Expertiseforschung im Rahmen der interdisziplinären Forschung. In: Gile, D., Hansen, G., Pokorn, N. K. (eds) *Why Translation Studies Matters*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 211–221.
- Marco, J. 2009. Normalisation and the Translation of Phraseology in the COVALT Corpus. *Meta* Vol. 54. M. 4. 842–856.
- Moser-Mercer, B. 2010. The search for neuro-physiological correlates of expertise in interpreting. In: Shreve, G. M., Angelone, E. (eds) *Translation and Cognition*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 263–287.
- Mossop, B., Gutt, E.-A., Peeters, J., Klaudy, K., Setton, R., Tirkkonen-Condit, S. 2005. Back To Translation as Language. *Across Languages and Cultures* Vol. 6. No. 2. 143–172.

- Muñoz Martin, R. 2010. On paradigms and cognitive translatology. In: Shreve, G. M., Angelone, E. (eds) *Translation and Cognition*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 169–187.
- Németh T. E. 2006. Pragmatika. In: Kiefer, F. (szerk.) *Magyar Nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 221–261.
- Nida, E.A. 1964. *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- O'Brien, S. 2010. Controlled language and readability. In: Shreve, G. M., Angelone, E. (eds) *Translation and Cognition*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 143–165.
- Paradis, M. 1994. Toward a neurolinguistic theory of simultaneous translation: the framework. *International Journal of Psycholinguistics*. Vol. 10. 319–335.
- Paradis, M. 2009. *Declarative and Procedural Determinants of Second Languages*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Pym, A. 2008. On Toury's laws of how translators translate. In: Pym, A., Shlesinger, M., Simeoni, D. (eds) *Beyond Descriptive Translation Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 311–328.
- Ruiz, C., Paredes, N., Macizo, P., Bajo, M. T. 2008. Activation of Lexical and Syntactic Target Language Properties in Translation. *Acta Psychologica* Vol. 128. 490–500.
- Setton, R. 2005. In: Mossop et al.
- Shreve, G. M., Angelone, E. 2010. Translation and cognition. Recent developments. In: Shreve, G. M., Angelone, E. (eds) *Translation and Cognition*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 1–13.
- Sperber, D., Wilson, D. 1995. *Relevance: Communication and Cognition, Second Edition*. Oxford/Cambridge: Blackwell Publishers.
- Tymoczko, M. 2012. The neuroscience of translation. *Target* Vol. 24. No. 1. 83–102.
- Tirkkonen-Condit, S. 2005. The Monitor Model Revisited: Evidence from Process Research. *Meta* Vol. 50. No. 2. 405–414.
- Yudes, C., Macizo, P., Morales, L., Bajo, M. T. 2013. Comprehension and Error Monitoring in Simultaneous Interpreters. *Applied Psycholinguistics* Vol. 34. 1039–1057.

A fordítás és a tolmácsolás határán: a blattolás kutatása

Felekné Csizmazia Erzsébet

E-mail: csizmazia.erszebet@gmail.com

Kivonat: A blattolás, tehát az írott forrásnyelvi szöveg szóbeli fordítása célnyelvre, a nyelvi közvetítők munkájában gyakran előforduló tevékenység. Míg a fordítás és a tolmácsolás kutatásával már hosszú évtizedek óta foglalkozik a tudomány, a blattolás a fordítástudomány „mostohagyerekének” tekinthető, mert a nemzetközi szakirodalom érdeklődése későn fordult e közvetítési forma felé. Csak az 1980-as évek második felétől jelentek meg a téma elméleti és gyakorlati feldolgozását adó munkák, köztük átfogó rendszerező művek, továbbá empirikus kutatási eredmények. A magyar terminológia leggyakrabban a blattolás terminust használja, a nemzetközi szakirodalomban azonban változatos elnevezések találhatók, néha akár ugyanazon szerzőnél is. A blattolás nemcsak terminológiai, hanem tartalmi szinten is nagyon eltérő besorolás alá esik. Az ok minden bizonynyal a blattolási tevékenység sajátosságában rejlik, azazhogy mind a tolmácsolással, mind a fordítással több közös vonást mutat. Mivel azonban több ponton hasonlít a tolmácsolásra, közelebb áll hozzá, mint a fordításhoz. A tanulmány célja, hogy a definíciókból és a terminológiai sokszínűségből kiindulva bemutassa, mit értünk blattolás alatt, majd ismerteti annak a fordításhoz és a tolmácsoláshoz való viszonyát, végül a blattolást igénylő nyelvi közvetítési helyzeteket jellemzi.

Kulcsszavak: szinkrontolmácsolás, konsekutív tolmácsolás, fordítás, terminológia, erőfeszítés

1. Bevezető

A blattolás mint speciális nyelvi közvetítési mód szerepe egyre nagyobb a fordítás és a tolmácsolás területén. Előfordulása különösen a konferenciatolmácsolásban gyakori, de egyéb szituációkban, pl. bírósági tárgyalásokon, hatóságok előtt, informális alkalmakon, sőt az audiovizuális médiában is (Kurz 1995) sor kerül blattolásra.

A blattolást hajlamosak alábecsülni azok, akik nincsenek tisztában azzal, hogy mit is takar a fogalom: valamiféle kezdetleges transzkódolásnak vagy szóbeli nyersfordításnak tartják. A blattolás azonban speciális készségeket feltételező és fejleszthető, saját jogán is fontos nyelvi közvetítő tevékenység. (G. Láng 2005)

A blattolás a fordítástudomány mostohagyerekének tekinthető, hiszen a tolmácsok és a fordítók munkájában tapasztalható relevanciája ellenére éppen

olyan alárendelt szerepre kárhozott és elhanyagolt, mint a mesék mostoha-gyereke (Parkin 2012). Bár a 80-as évek közepétől a nemzetközi szakirodalom számos képviselője foglalkozott a blattolással, és átfogó monográfiák (Jiménez Ivars 1999, Parkin 2012), valamint empirikus kutatások eredményeit közlő tanulmányok is születtek, továbbra is vannak megválaszolendő kérdések.

A tanulmány célja, hogy a szakirodalom áttekintése alapján a definíciókból és a terminológiai sokszínűségből kiindulva bemutassa, mit értünk blattoláson, majd ismerteti annak a fordításhoz és a tolmácsoláshoz való viszonyát, végül a blattolást igénylő nyelvi közvetítési helyzeteket írja le.

2. A blattolás definíciója

A *blattol* ige a fordítókön és a tolmácsokon kívül leginkább a zenével foglalkozók számára ismerős, amikor **ismeretlen** zenedarabot játszanak el vagy énekelnek el kottából **első látásra**, zenei szakszóval élve *a prima vista* adnak elő (Kislexikon – internetes hivatkozás 1). A zenei képzettség mellett még a németül értők számára lehet könnyebb a fogalom értelmezése, mert a *Blatt* szó jelentése *lap* (jelen esetben kottalap), azaz a blattolás „lapról olvasást” jelent, ami a zenéből került át a fordítók és tolmácsok szóhasználatába.

Az általános iskolai oktatásban pedig az alsó tagozatos kisdíjakok olvasási képességét fejlesztő módszer nevében találkozhatunk a szóval. A blattoló olvasás rövid leírása előrevetíti, hogy milyen technikára van szüksége a blattolást végző nyelvi közvetítőnek és milyen kognitív folyamat zajlik a tevékenység közben:

A blattoló olvasás **felkészülés nélküli, rögtönző** olvasást jelent. [...] Sajátos technikája van a blattoló olvasásnak. Ennek lényege az, hogy agyunk mindig legalább egy fél mondattal előbbre jár, mint ahogy a szöveg elhangzik, s a folyamatban levő mondat hangsúlyai aszerint kerülnek ki, hogy mi lesz a következő mondatrész tartalma. Ennek lehetőségét az adja, hogy agyunk gyorsabban működik, mint ahogy hangadó szerveink képesek a beszédhangokat képezni. A jó blattolás feltétele, hogy egy szempillantással minél hosszabb szakaszt fogjunk fel a szövegből, szinte egy egész mondatot. Miközben az egyik mondatot olvassuk, szemünk már a következő mondatnál jár. (Kolibri – internetes hivatkozás 2)

Az egyik hazai fordító iroda fogalomtára szerint a blattolás „...az írásbeli fordítás alternatívája... A blattolás – vagyis **írott anyag szóbeli fordítása** – ismert technika a fordítók világában. A fordítóirodák szolgáltatásai között jellemzően mégsem találkozhatunk vele. Pedig bizonyos esetekben a blattolás alkalmazása a lehető legköltséghatékonyabb megoldás.” (Multiword – internetes hivatkozás 3)

A PROFORD (Professzionális Fordításszolgáltatók Egyesülete) tolmácsolásról szóló, 2014-ben létrejött Fordítói Együttműködési Megállapodása alapján blattoláskor „a tolmács a kézhez kapott írott forrásnyelvi szöveget olvassa, és azonnal szóban tolmácsolja a célnyelven. Hasonlóan a szinkrontolmácsoláshoz

a blattolás nagyfokú felkészültséget és szakmai jártasságot követel a tolmáctól.” (PROFORD – internetes hivatkozás 4)

A blattolás definíciójában a nemzetközi szakirodalomban a legkisebb közös nevező az, hogy „a blattolás írott szöveg szóbeli fordítása” (Mikkelson 1994: 381). Ugyanígy határozza meg a fogalmat Gile is a *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*-ban is (1998: 40), amit Pöchhacker pontosít, azaz a blattolás „forrásnyelvi írott szöveg szóbeli fordítása célnyelvre”¹ (1997: 218).

Az egyes szerzők definíciójában eltérések figyelhetők meg aszerint, hogy ki milyen jellemzőt emel ki: pl. a percepció és a produkció egyidejűségét vagy a médiumváltást. Gile az egyidejűsége helyezi a hangsúlyt, tehát a forrásnyelvi szöveg olvasásával egyidejűleg történik a célnyelvi produkció: „Blattoláskor a fordító vagy a tolmács a forrásnyelvi szöveg olvasása közben hangosan fordít”² (1997: 168). Hasonló definíció olvasható Viezzinél is: „A blattolás írott szöveg szimultán szóbeli fordítása”³ (1989a: 110). Edwards a szöveg szóbeli reprodukcióján túl az írott forrásnyelvi szöveg fizikai jelenlétét hangsúlyozza: „Blattoláskor a kézben tartott szöveg hangos fordítása történik egy másik nyelvre”⁴ (1995: 105). Weber a blattolás hibrid jellegét emeli ki, azaz az írott médiumról a hangzó médiumra történő átváltást: „a blattolás írott médiumról hangzó médiumra történő üzenetátvitel”⁵ (1984: 3).

Más szerzők további szempontokat is bevonnak definíciójukba, pl. van-e felkészülési lehetősége a blattolónak. Van Hoof (1962) szerint csak akkor beszélhetünk blattolásról, ha a spontán fordítandó szöveget a blattoló a tényleges fordítás megkezdése előtt nem látja, nem tudja átolvasni, szó szerint első látásra kell a célnyelvi átalakítást elvégeznie. A blattolás kutatásában született egyik legújabb monográfia szerzője viszont kiterjeszti értelmezését és Van Hooffal ellentétben az írott szöveg felkészülés utáni szóbeli fordítását is blattolásnak tekinti (Parkin 2012: 328):

A blattolás a transláció különböző alkategóriákkal rendelkező önálló válfaja, melynek során egy rendszerint nem vagy nem kizárólag a **közvetlen kommunikációs szituáció** befogadónak szánt **írott** forrásnyelvi szöveget felkészülést követően vagy anélkül, a **szöveg olvasásával egyidejűleg** egy **közvetlen kommunikációs szituációban**

¹ „...mündliche Übertragung eines schriftlichen Textes aus einer Ausgangs- in eine Zielsprache” (Pöchhacker 1997: 218).

² „In sight translation (ST), the translator or interpreter translates an SL text aloud while reading it” (Gile 1997: 168).

³ „Sight translation is the simultaneous oral translation of a written text” (Viezzi 1989a: 110).

⁴ „For sight translation, you are asked to translate aloud into another language a text that is physically present in your hand” (Edwards 1995: 105).

⁵ „Sight translation is the transfer of a message, from the written medium (text) to the oral medium (interpretation)” (Weber 1984: 3).

adnak vissza **szóban** célnyelven egy vagy több befogadó számára.⁶
(ford. F.Cs.E.)

A hazai szakirodalomban Klaudynál (1999: 27) a négy fordítási fajta egyike, azaz a blattolás írott szöveg szóbeli fordítása, s ezzel megegyezik Mikkelson és Gile definíciójával. Szabari a fordítás és a tolmácsolás közötti átmenetnek tartja: „A tolmácsolás és a fordítás között helyezkedik el az írott szöveg hangzó visszaadása...” (Szabari 1999: 77). G. Láng szociolingvisztikai és pragmatikai szempontokkal finomítja a definíciót: „az írott forrásnyelvi szöveg szóbeli célnyelvi közléssé alakításánál egy adott hallgatóság elvárásait, tájékozottságát, kulturális háttérét is szem előtt tartjuk” (G. Láng 2002: 73). Veresné Valentinyi fontosnak tartja, hogy a blattolás rögtönzött, első látásra történő fordítást takar, s meghatározásába szövegnyelvészeti elemet is beépít: „a blattolás írott forrásnyelvi szöveg első látásra történő szóbeli célnyelvi közléssé alakítása (esetenként tömörítése), a fordítandó szöveg műfaját (...), az adott hallgatóság elvárásait, tájékozottságát, kulturális háttérét és a kommunikációs szituációt szem előtt tartva (...)” (Veresné Valentinyi 2006: 72).

3. Terminológiai változatosság

A magyar terminológiában a *blattolás* terminus honosodott meg, a köznapi szóhasználatban és a nem szakmabeliek körében időnként a *rögtönözve, kapásból fordítás* is hallható. A német, angol, francia és spanyol nyelvű szakirodalom azonban rendkívül változatos elnevezéseket használ. Az 1. táblázat a teljesség igénye nélkül gyűjtötte össze az előforduló neveket:

1. táblázat

A blattolás terminológiája

Nyelvterület	Terminus	Szerző
NÉMET	Stegreifübersetzen	Kalina 2004
	Spontanübersetzen	Kalina 2004
	(Vom-)Blatt-Übersetzen	Pöchhacker 1997 Kalina 2004 Driesen és Petersen 2011

⁶ „Das Stegreifübersetzen ist eine eigenständige Erscheinungsform der Translation mit verschiedenen Subkategorien, bei der ein schriftlich fixierter Text, der in der Regel nicht oder nicht ausschließlich für die Empfänger der direkten Kommunikationssituation konzipiert wurde, mit oder ohne Vorbereitung unmittelbar (simultan) bei der Lektüre aus der Ausgangssprache in einer direkten Kommunikationssituation für einen oder mehrere Zuhörer mündlich in der Zielsprache wiedergegeben wird.” (Parkin 2012: 328)

Nyelvterület	Terminus	Szerző
NÉMET	Übersetzen-vom-Blatt	Pöchhacker 1997
	Übersetzen vom Blatt	Kutz 2002
	Dolmetschung vom Blatt	Pöchhacker 1997
	Dolmetschen vom Blatt	Kutz 2002
	Blattdolmetschen	Pöchhacker 1997
	(Vom-)Blatt-Dolmetschen	Pöchhacker 1997 Driesen és Petersen 2011
ANGOL	sight translation	Mikkelson 1994 Gile 1998 Lambert 2004
	translation at sight	Gile 1998
	gist translation	Sager 1996
	ex tempore translation	Spilka 1966
	sight interpretation	Lambert 2004
FRANCIA	traduction à vue	Curvers et al. 1986
	traduction à l'œil	Curvers et al. 1986
	traduction au dictaphone	Gouanvic 1976
	interprétation documentée	Spilka 1966
SPANYOL	traducción a la vista	Jiménez Ivars 1999
	traducción a vista	Jiménez Ivars 1999
	traducción al dictáfono	Jiménez Ivars 1999
	traducción a libro abierto	Jiménez Ivars 1999
	traducción a simple vista	Jiménez Ivars 1999
	traducción a primera vista / traducción a ojo	Jiménez Ivars 1999

A táblázat minden terminusa a forrásnyelvi írott szöveg célnyelvre történő szóbeli fordítását jelenti és a legtöbb már nevében hordozza a rögtönzött, azonnali fordítás tényét, pl. *Stegreifübersetzen*, *Spontanübersetzen*, *sight translation*, *traduction à vue*, *traducción a la vista*. A *Spontanübersetzen* kivételével mindegyik gyűjtőnév, amely a blattolás különböző altípusait is magába foglalja. A *Spontanübersetzen*, *traduction à l'œil*, a *traducción a primera vista*, valamint a *traducción a ojo* esetében a fordító valóban először látja a szöveget és azonnal kell átültetnie célnyelvre. Mások a fordítás célját és módját, vagy éppen az input közeget ragadják meg a névben. A *gist translation* alatt tömörítést, az írott szöveg,

pl. egy üzleti levél lényegének szóbeli összefoglalását értjük. Ha a lefordított szöveget később feldolgozásra, szerkesztésre szánják, a blattolt nyersfordítást hangfelvevő készülékkel rögzítik, ekkor beszélhetünk *traduction au dictaphone*, *traducción al dictáfonoról*. Kalina (2004: 104) a *Vom-Blatt-Übersetzen* mellett a *Vom-Bildschirm-Übersetzen* terminus bevezetését javasolja utalva arra, hogy napjainkban már nemcsak papíralapú nyomtatásban megjelent szövegeket kell blattolni, hanem az input prezentációként kivetítve vagy akár képernyőn is jöhet.

A német szakirodalom nem egységes az elnevezések használatában, ennek feloldására több szerző is tett javaslatot. Driesen és Petersen (2011: 39) bírósági tolmácsolásban különíti el a két terminust. A *Vom-Blatt-Übersetzen* Pöchhackerhez (1997: 218) hasonlóan a *Stegreifübersetzen* szinonimájaként értelmezik és az írott forrásnyelvi szöveg szóbeli fordítását értik alatta (csak a tolmács beszél), míg a *Vom-Blatt-Dolmetschen* a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolást jelenti náluk (a blattoló tolmács és az előadó egyidejűleg beszél). Más a végtermék alapján különböztetné meg a két fogalmat. Kutz (2002: 185) azt javasolja, hogy az *Übersetzen vom Blatt* csak egy későbbi időpontbn leírásra kerülő, diktált fordítást jelentsen, a *Dolmetschen vom Blatt* pedig az írott szöveg azonnali használatra szánt szóbeli átültetését. Pöchhacker a *Vom-Blatt-Dolmetschen* használatával a blattolásnak a szinkrontolmácsolással mutatott hasonlóságát hangsúlyozza (1997: 219–220).

Az angolban bírósági kontextus nélkül bizonyos megszorításokkal a Driesen- és Petersen-féle besorolás alá esik a *sight translation* és *sight interpretation* (Lambert 2004: 298). Pöchhacker itt is a szinkrontolmácsolás és a blattolás közös vonásaira utal, s mivel valós időben azonnali használatra szánt írott szöveg első látásra történő fordításáról van szó, pontosabbnak tartja a *sight interpreting* teminust (2004: 19).

4. A blattolás felosztása

Az eddigiek alapján megállapíthatjuk, hogy a blattolás nem egységes kategória, több változata van. A legegyszerűbb és legtöbb szerző által követett felosztás a felkészülés lehetőségét veszi alapul és tesz említést (1) felkészülés nélküli, valamint (2) felkészülést követő blattolásról.

Jiménez Ivars blattolásról írt doktori disszertációja volt az egyik első nagy leíró monográfia, ahol a blattolás öt kategóriáját különbözteti meg (1999). Ezeket Parkin (2012) egy hatodikkal egészíti ki. Osztályozásában egyrészt a fenti csoportosítást veszi alapul, másrészt pedig a tolmácsolás típusaihoz tolmácsolási helyzeteket rendel.

4.1. Felkészülés nélküli blattolás

Az egyik legnagyobb stresszel járó fordítási szituáció, mert a tolmácsnak nincs lehetősége az írott szöveget előzetesen elolvasni, a tartalmával megismerkedni, az értelmezéshez segédeszközt használni, a nehézségeket bejelölni stb. Az olvasással egyidejűleg kell a befogadók számára érthető, koherens célnyelvi

szöveget alkotnia. A stresszt az idézi elő, hogy a blattolónak minimális lehetősége van a célnyelvi szöveg azonnali javítására, továbbá fordítás közben a javítással a tolmács egyúttal az elkövetett hibáit is beismeri, amivel a hitelessége kérdőjeleződhet meg a hallgatóság előtt (Parkin 2012).

4.2. Felkészülést követő blattolás

Kisebbszettel járó fordítási szituáció, amikor a blattolónak változó hosszúságú idő áll rendelkezésére, hogy felkészüljön. A körülményektől függően lehetősége van akár segédeszköz igénybevételére is. A szöveg átolvasása során nemcsak annak tartalmával ismerkedhet meg a tolmács, hanem a számára bevált jelölési technikák alkalmazásával kiemelhet magának kulcsszavakat, értelmi egységeket stb., hogy a blattolás minél folyamatosabb legyen, lehetőleg kevés javítást tartalmazzon.

Valós szituációkon kívül gyakran alkalmazott blattolási típus a fordító- és tolmácsképzés vizsgáin, továbbá empirikus kutatásokban (Lambert 2004).

4.3. Tömörítés

Adódnak olyan szituációk, amikor sürgősen a szóról szóra fordítás, elegendő csak a tartalom, vagy bizonyos szövegrészek összefoglalása, kiemelése. Emiatt nem kizárt a forrásnyelvi szövegtől való eltérés, hiszen a blattoló kihagyhatja a nem releváns szövegrészeket. Jiméñez Ivars két típusát említi: 1. **szintetizáló blattolás**, amelynek során az írott szöveget szóban összefoglalja a nyelvi közvetítő, pl. egy értekezlet előtt vagy alatt egy jelentés tartalmát, 2. **magyarázat**: jobbra rövid szövegeket, a szöveg bizonyos részeit érintő fordítás, pl. beteg tájékoztatón az ellenjavallat vagy egy gépleírásról a teljesítményre vonatkozó információk kifejtő lefordítása. Az eredeti szöveghez képest a fordító elmagyarázza, szükség esetén megismétli, átfogalmazza az ott leírtakat. (Jiméñez Ivars 1999: 189)

4.4. Blattolás konszekutív tolmácsolás során

Miközben az előadó hangosan olvassa a beszédét, a tolmács nem a szokásos módon jegyzetel, hanem a rendelkezésére álló szöveget követi és megjelöli azokat a részeket, amelyeket a beszélő kihagy vagy módosít. A tolmácsolás alatt a leírt és jegyzetekkel kiegészített beszédet blattolja le.

4.5. Szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás

Az előbbi kategória szinkron változata, ami Jiméñez Ivars (1999: 190) felosztásában a legvitatottabb. Weber ugyan egyetért vele, s a blattolás legmagasabb szintű formájának tartja (1990: 48), a legtöbb kutató azonban a spanyol szerzővel ellentétben egyértelműen a tolmácsoláshoz sorolja azt a nyelvi közvetítési módot, amelynél az előadó előre megírt szöveget olvas fel és attól (esetleg) kisebb-nagyobb mértékben eltér, a tolmácsnak pedig rendelkezésére áll a szöveg. A szakirodalom rendszerint a szinkrontolmácsolás és a blattolás keverékeként definiálja (Gile 1997). Attól függően áll közelebb a tolmácsolás a

szinkrontolmácsoláshoz vagy a blattoláshoz, hogy mire támaszkodik inkább a tolmács: az előtte levő írott szövegre vagy inkább a hallottakra.

Webernek igaza van, amikor a komplexitásról ír, hiszen itt a tolmácsolás és a fordítás speciális nehézségei ötvöződnek: a tolmács nem egyéni tempóban fordít, hanem az elhangzó forrásnyelvi beszéd tempójához kell igazodnia, nincs lehetősége a nehezebb szövegrészek újraolvasására. Mint minden blattolásnál, nagyobb az interferencia veszélye, mert a forrásnyelvi szavak, nyelvtani szerkezetek végig a tolmács szeme előtt vannak. További nehézséget jelen, hogy a beszélő legtöbbször – akár csak kis mértékben is – eltér az írott szövegtől, így a tolmácsnak többszörösen meg kell osztania a figyelmét: az írott szöveg olvasása és a hangzó szöveg hallgatása és értelmezése, valamint a célnyelvi produkció között.

A kettős (vizuális és akusztikai) input az adatok és a nevek tolmácsolásában jelent segítséget, mivel azok végig a tolmács szeme előtt vannak.

4.6. Nyersfordításról készült hangfelvétel

Parkin (2012) hatodikként megnevezett kategóriájába sorolja a blattolásnak azt a típusát, amikor nem a jelenlevő hallgatóság számára készül a szöveg fordítása, hanem későbbi felhasználásra. A modern technikai eszközöket megelőző időkben előfordult, hogy a fordító gépírónőnek diktálta vagy magnóra mondta a fordítást, amelynek írott változatát később kijavította.

Napjainkban beszédfelismerő szoftverekkel végzett kísérletekkel arra keresik a választ, vajon növelhető-e a fordítások hatékonysága, ha a fordító nem írásban, hanem szóban fordítja le a szöveget. Ehhez a fordítók számítógép előtt ülve célnyelven mondják a szöveget, amelyet a szoftver írott szöveggé alakít, majd a munka következő fázisában kerül sor javításra, a fordítás átdolgozására (Dragsted és Hansen 2009).

5. A blattolás helye, összehasonlítás a fordítással és a tolmácsolással

Az eddigiekből megállapíthatjuk, hogy a blattolás mindkét nyelvi közvetítéshez közel áll, a kettő között helyezkedik el. Hogy mégis melyikhez áll közelebb, azt a 2. táblázat szemléletesen tükrözi.

2. táblázat

Blattolás a fordítás és a tolmácsolás között (Veresné Valentinyi 2006 alapján)

	FORDÍTÁS	BLATTOLÁS	TOLMÁCSOLÁS (konszekutív, szimultán)
a kommunikáció módja	írásbeli közvetítés	szóbeli közvetítés	szóbeli közvetítés

	FORDÍTÁS	BLATTOLÁS	TOLMÁCSOLÁS (konszekutív, szimultán)
input	vizuális csatornán érkező írott szöveg	vizuális csatornán érkező írott szöveg	auditív csatornán érkező hangzó szöveg
output	írott szöveg (maradandó)	hangzó szöveg (nem maradandó)	hangzó szöveg (nem maradandó)
adó	nincs jelen, nincs visszakérdezési lehetőség	nincs jelen, nincs visszakérdezési lehetőség	jelen van, korlátozott visszakérdezési lehetőség van
vevő	nincs jelen	legtöbbször jelen van	jelen van
a FNY szöveg tartóssága	maradandó	maradandó	nem maradandó
a nyelvi közvetítő hozzáférése a FNY szöveghez	látja	látja	nem látja
segédeszközök használatának lehetősége	az értelmezéshez és a produkcióhoz is van	sem az értelmezéshez, sem a produkcióhoz sincs	sem az értelmezéshez, sem a produkcióhoz sincs
későbbi javítás lehetősége	van	nincs, csak azonnali korrekció	nincs, csak azonnali korrekció

A blattolás és a fordítás közös vonása, hogy (1) az input írott szöveg formájában vizuális csatornán érkezik, (2) az írott forrásnyelvi szöveg végig rendelkezésre áll, (3) csak az explicit módon kódolt forrásnyelvi szövegre támaszkodhat a fordító. Ebből az is következik, hogy visszakérdezési lehetősége nincs, mert az adó nincs jelen. A forrásnyelvi szöveg elemzését nem, vagy csak kevésbé segítik az adott kommunikációs helyzetből szerezhető ismeretek, nem segítik a hangzó beszédnél meglévő prozódiai vonások (pl. intonáció, hangsúlyok, tagolás stb.). Helyette a blattoló a grafikai elemekre, a központosásra, az írásjelekre, stb. van utalva. A forrásnyelvi szöveg jelenléte fokozott szemantikai és lexikai interferencia-veszélyt jelent, mert a blattoló folyamatosan szemével követi a szöveget, ezért nehezen tud elszakadni a szavak szintjétől (Viezzi 1989b). A szöveg folyamatos hozzáférhetősége azonban könnyebbséget is jelent, mert az effort modell értelmében az elemzés-produkció során a rövid távú memória tehermentesíthető (Gile 1997). További könnyebbség az is, hogy az input és az output eltérő csatornán jelenik meg, ezért nincs fonológiai interferencia.

A tolmácsolással több közös vonást mutat a blattolás: (1) mindkettő szóbeli közvetítés, (2) ahol a vevő jelen van, (3) s mivel azonnali produkcióról van szó, (4) közben segédeszköz nem használható és (5) a produkció során csak önkorrekcióra van lehetőség. Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy az írott forrásnyelvi szöveg szóbeli fordítása a tolmácsoláshoz áll közelebb.

6. Blattolási helyzetek

Elsősorban a tolmácsok gyakorlatában fordul elő, hogy blattolva fordítanak. Leggyakrabban nemzetközi találkozók, **konferenciákon** kerül rá sor, ahol szinkrontolmácsolással biztosítják a nyelvi közvetítést. Konferencia alatt rendszerint magas résztvevőszámú rendezvényt értünk, amelynek előre kialakított és ismertetett programja van, ahol formális keretek között előadások, majd hozzászólások hangzanak el, döntések születnek, esetenként zárónyilatkozatot fogalmaznak meg. Egyre elterjedtebb, hogy az ilyen rendezvényeken szűk időkeretet biztosítanak az előadóknak, továbbá mind több köztük a nem anyanyelvű, ezért kevésbé jellemző rájuk a rögtönzés, a szabad előadásmód, inkább az előre megírt előadásait olvassák fel (Setton 2007). A Konferenciatolmácsok Nemzetközi Egyesülete (AIIC) elvárja, hogy az előadók előadásuk szövegét vagy vázlatát az eredményesebb tolmácsolás érdekében még a rendezvény előtt írásos formában bocsássák a tolmácsok rendelkezésére. Érdekes megemlíteni, hogy Koreában a nemzetközi konferenciák 70%-n hozzáférhető az előadás írott szövege (Li 2014).

Az **Európai Unió intézményeiben** szintén nem számít ritkaságnak a blattolás. Egyfelől a beszédek, tervezett hozzászólások, előre rögzített tárgyalási álláspontok esetén kerül sor rá, másfelől az idézett jogszabályok, háttérdocumentumok, és a különböző kivetített prezentációk teszik szükségessé ezt a technikát.

A **modern tömegmédiától** sem idegen a blattolás. Mindenekelőtt az audiovizuális médiában honosodott meg egy különleges formája. Jó példa erre a német–francia arte televíziócsatorna vagy az Euronews hírcsatorna, ahol elsősorban a híreket tolmácsolják blattolva. A javarészt írásban megfogalmazott hírszövegeket, a filmek előtti felvezetések szövegét, esetleg az interjúkérdéseket a tolmács rendelkezésére bocsátják. Felkészül, majd az élő adásban a kapott írott szövegre támaszkodva fordítja, tulajdonképpen blattolja a beszélőt. A néző egyszerre két hangot hall: a tolmács erősebb hangja mellett a háttérben halkabban hallható a forrásnyelvi beszélő is. Előfordul, hogy a szerkesztőség adás közben kénytelen módosítani a hírszövegen, vagy a beszélő eltér az eredeti szövegtől, ilyenkor természetesen rugalmasan kell reagálnia tolmácsnak (Parkin 2012: 21).

Sajtóirodáknak és hírügynökségeken is felmerül a blattolás igénye: a hírszerkesztők részére az írásban beérkezett jelentéseket, híreket, és nyilatkozatokat blattolva hangrögzítőre mondják (Kalina 2004: 107).

A **tárgyalások** jelentik a következő szituációt, ahol a konferenciánál kisebb, áttekinthető számú résztvevőnek blattolnak nem szinkron módban. Itt a felkészülés nélküli és a minimális felkészülési idő utáni fordítás a jellemző. Rendszerint előre tisztázzák a felek a blattolás célját: csak a megértést szolgálja-e a folyamatban levő tárgyalások során, vagy vitaalapként kezelik. Mindkét esetben más az elvárás, az előbbiben elegendő a tömörítés, magyarázó összefoglalás, míg az utóbbiban a részetekre is hangsúlyt kell fektetni (Parkin 2012: 22).

Jogi kontextusban, közjegyző előtt, **bíróság**on is gyakori a blattolás, különösen a jelentős migrációs háttérrel rendelkező országokban (USA, Né-

metország, Nagy-Britannia stb.). A tolmácsnak soha sincs lehetősége a fordítandó iratok előzetes tanulmányozására, legfeljebb futva olvassa át azokat. A blattolásnak rendkívül pontosnak kell lennie, a dokumentum minden elemét (ábra, táblázat, megjegyzés stb.) köteles lefordítani a tolmács, s mellette megőrizni az eredeti szöveg stílusát, regiszterét. A súlyos következmények miatt ugyanakkor tilos lefordítani a nem maradéktalanul megértett részeket (Parkin 2012: 23).

A blattolási szituációk egy újabb csoportját a **vizsgahelyzetek** alkotják. Több fordító- és tolmácsképző intézmény blattoltat a felvételi vizsgán a jelentkezők alkalmasságának megállapítására, majd a záróvizsgán ezzel a vizsgafeladattal méri a hallgatók fejlődését, többek között a szövegértést, az anyanyelvi kompetenciát és a szövegösszefüggések gyors felismerését. A vizsgázók a blattolás megkezdése előtt néhány perc felkészülési idő alatt megismerkedhetnek a szöveggel.

A fenti kategóriákon túl egyéb szituációkban is sor kerülhet blattolásra, pl. informális közegben, azonban erre itt nem kívánok részletesen kitérni.

7. Összefoglalás

A blattolás a fordítással és a tolmácsolással közös jegyeket mutató, a tolmácsoláshoz közelebb álló nyelvi közvetítési mód, amikor írott forrásnyelvi szöveget célnyelvi beszéddé alakítunk át. Fordítók és tolmácsok praxisában egyaránt előfordul, amit német és magyar nyelvterületen készített kérdőíves felmérések is alátámasztanak (Veresné Valentinyi 2006, Kautz: 2010).

A fordítástudományi kutatások egyre kedveltebb témájává válik, ami remélhetőleg hamarosan megadja neki a méltó helyet, és nem kell többé a fordítástudomány mostohagyerekének tekinteni.

Irodalom

- Curvers, P. et al. 1986. La traduction à vue comme exercice préparatoire et complémentaire à l'interprétation de conférence. In: Caudernos de traducción e interpretación. Vol.7. 97–116.
- Dragsted, B., Hansen, I. G. 2009. Exploring Translation and Interpreting Hybrids: The Case of Sight Translation. *Meta* Vol. 54. No. 3. 588–604.
- Driesen, Ch., Petersen, H.-A. 2011. *Gerichtsdolmetschen. Grundwissen und -fertigkeiten*. Tübingen: Narr Francke Attempto.
- Edwards, A.B. 1995. *The Practice of Court Interpreting*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- G. Láng Zs. 2002. *Tolmácsolás felsőfokon. A hivatásos tolmácsok képzéséről*. Budapest: Scholastica.
- G. Láng Zs. 2005. A magyar fordítók és Tolmácsok VII. éves konferenciáján 2005. április 1-jén elhangzott előadás.
- Gile, D. 1997. Conference Interpreting as a Cognitive Management Problem, In: Pöchhacker F., Schlesinger M. (eds) 2002. *The Interpreting Studies Reader*. London and New York: Routledge. 163–176.

- Gile, D. 1998. Conference and simultaneous interpreting. In: Baker, M. (ed.) 1998. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge. 40–45.
- Gouanvic, J-M. 1976. Esquisse d'une méthode de traduction au dictaphone. *Meta* Vol.21. No. 4, 252–255.
- Horváth I., Szabari K., Volford K. 2000. *Fordítás és tolmácsolás a világban. Oktatási segédanyag fordító- és tolmácsképző intézetek hallgatói számára*. Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Központ.
- Jiménez Ivars, M.A. 1999. *La traducción a la vista. Un análisis descriptivo*. Castellón: Universitat Jaume I. doktori (PhD) értekezés <http://www.tdx.cat/handle/10803/10564> letöltve: 2014.11.10.
- Kalina, S. 2004. Stegreifübersetzen – eine translatorische Übungsform. In: Nord, B., Schmitt P.A. (eds) *Traducta Navis. Festschrift zum 60. Geburtstag von Christiane Nord*. Tübingen: Stauffenburg. 103–117.
- Kautz, I. 2010. *Stegreifübersetzen – eine translatorische Subdisziplin. Diplomarbeit*. München: GRIN Verlag für akademische Texte.
- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Kurz, I. 1995. Getting the Message Across Simultaneous Interpreting for the Media. In: Snell-Hornby, M. et al. (eds) 1995. *Translation as intercultural communication*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 193–205.
- Kutz, W. 2002. Dolmetschkompetenz und ihre Vermittlung. In: Best, J., Kalina S. (eds) *Übersetzen und Dolmetschen. Eine Orientierungshilfe*. Tübingen: Franke. 184–195.
- Lambert, S. 2004. Shared Attention during Sight Translation. Sight Interpretation and Simultaneous Interpretation. *Meta* Vol. 49. No. 2. 294–306.
- Li, X. 2014. Sight translation as a topic in interpreting research: Progress, problems, and prospects. *Across Language and Culture* Vol. 15. No. 1. 67–89.
- Mikkelson, H. 1994. Text Analysis Exercises for Sight Translation, In: Krawutschke, P.W. (eds) *Vistas: Proceedings of the 35th Annual Conference of the American Translation Association*, Medford: Learned Information. 381–390.
- Parkin, Ch. 2012. *Stegreifübersetzen. Überlegungen zu einer Grenzform der Translation am Beispiel des Sprachenpaares Französisch–Deutsch*. Frankfurt am Main: Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften.
- Pöchhacker, F. 1997. (Vom-)Blatt-Übersetzen und (-)Dolmetschen. In: Grbic, N., Wolf, M. 1997. *Text – Kultur – Kommunikation – Translation als Forschungsaufgabe. Festschrift aus Anlass des 50jährigen Bestehens des Instituts für Übersetzer- und Dolmetscherausbildung an der Universität Graz*. Tübingen: Stauffenburg. 217–230.
- Pöchhacker, F. 2004. *Introducing. Interpreting Studies*. London: Routledge.
- Sager, J. 1996. *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Setton, R., Motta, M. 2007 Syntacrobtics: Quality and Reformulation in Simultaneous-with-text. *Interpreting* Vol. 9. No. 2. 199–230.
- Spilka, I. 1966. La traduction à vue: instrument de formation. *Meta* Vol. 11. No. 2, 42–45.
- Szabari K. 1999. *Tolmácsolás. Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Van Hoof, H. 1962. *Théorie et pratique de l'interprétation, avec application particulière à l'anglais et au français*. München: Max Hueber.
- Veresné Valentinyi Klára 2006. *Blattolás a fordító- és tolmácsképzésben*. Kiadatlan doktori (PhD) értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program.

- Viezzi, M. 1989a. Sight translation. An experimental analysis. In: Dodds, J. 1989. *Aspects of English. Miscellaneous Papers for English Teachers and Specialists*, Udine: Campanotto. 109–139.
- Viezzi, M. 1989b. Information retention as a parameter for the comparison of sight translation and simultaneous interpretation: An experimental study. *The Interpreters' Newsletter* 2. 65–69.
- Weber, W.K. 1984. *Training Translators and Conference Interpreters*. Orlando Florida: Harcourt Brace Jovanovich.

Internetes hivatkozások

- (1) <http://users.atw.hu/adamjzenceiskola/fogalomtar.php>
Letöltve: 2014.11.15
- (2) <http://kolibri-betunektar.blogspot.hu/2011/03/blattolo-olvasas.html2>
Letöltve: 2013.03.30.
- (3) <http://www.multiword.hu/forditas.php>
Letöltve: 2013.03.30.
- (4) http://proford.hu/hu/szakmai-anyagok/2/#__RefHeading__785_1847423607
Letöltve: 2014.11.15.

Kulturális különbségek a tudományos cikkek szerkezetében

Neumayer Dénes

E-mail: ndf.ggl@gmail.com

Kivonat: A tudományos cikkek formáját és stílusát általában szigorúan meghatározzák az azokat közlő médiumok szerkesztői, tartalmukat pedig szakmai lektorálás során ellenőrzik. Ebből kifolyólag könnyen gondolhatnánk, hogy ezek a publikációk egységesek és kevés kulturális jellegzetességet hordoznak. Azonban ez téves következtetés lenne, ugyanis az akadémiai nyelvezettel foglalkozó kutatók már régóta sikerrel vizsgálják a tanulmányok kulturális sajátosságait (Károly 2007: 158). Az eredmények alapján a makrostruktúra vizsgálata több ilyen jellegzetességet is képes feltárni, vizsgálatára és leírására pedig Swales mozzanat-lépés modellje a legelterjedtebb (Swales 1981, 1990, 2004). Dolgozatunkban olyan cikkeket tekintünk át, amelyek ennek a modellnek segítségével vizsgálták meg különböző kultúrákból származó dolgozatok bevezetőinek retorikai szerkezetét. Célunk, hogy megkönnyítsük az eredmények összehasonlítását azzal, hogy a leggyakoribb angol–x páros összehasonlítások mellett egy dolgozatban összegyűjtve is megjelenjenek ezek az eredmények. Az eredményekből kitűnik, hogy a különböző kulturális háttérből érkező kutatók igen különböző elképzelésekkel rendelkeznek a dolgozatok retorikai szerkesztésével kapcsolatban, és hogy míg egyes jellemzők bizonyos kultúrákban elvárásként jelennek meg, máshol kifejezetten nem kívánatosak.

Kulcsszavak: tudományos cikk, tanulmány, retorikai szerkezet, makrostruktúra, kulturális különbségek, KTM-modell, mozzanat-lépés modell

1. Bevezetés

A tudományos munka egyik legfontosabb eleme az eredmények közzététele, amelynek egyik leggyakoribb formája a tudományos cikk. Ezek írása összetett folyamat, hiszen a műveknek számos követelménynek kell megfelelniük a tartalom, a stílus és a retorikai struktúra szempontjából (Árvay és Tankó 2004). Ezek a követelmények pedig igen változatosak lehetnek a különböző diskurzusközösségekben. Az explicit előírásokon kívül, mint például a különböző folyóiratok szerkesztési követelményei, a tudományterületre jellemző konvenciók és a publikáció nyelve, valamint az ahhoz kötődő kulturális kontextus is sok megkötést határoz meg a tanulmányokkal kapcsolatban. Ráadásul egy kutató egyszerre akár számos közösségnek is tagja lehet: több nyelven és többféle

közönségnek is írhatja publikációit, céljaitól és képességeitől függően. Ezért a tanulmányok vizsgálata kiváló lehetőséget kínál az interkulturális összehasonlításokra (Gotti 2012).

Napjainkra az angol nyelv vitathatatlanul a tudományos élet közvetítőnyelvévé vált (Swales 1990). Bár a nem angolszász országokban sokan saját anyanyelvükön, vagy egy másik kevésbé elterjedt nyelven is közzétesznek tanulmányokat, amennyiben egy kutató széles körben szeretné közismertté tenni eredményeit, vagy nemzetközi elismerésre vágyik, elkerülhetetlen, hogy angolul publikáljon. Ahhoz azonban, hogy a kutató egy számára új diskurzusközösségben (így például az angol nyelvű közösségekben) sikerrel tudjon publikálni, ismernie kell annak hagyományait, követelményeit (Swales 1990). Ezt felismerve igen sok kutatás hasonlította már össze a különböző közösségekben született tanulmányok jellemzőit, leggyakrabban két dimenzió mentén: a kulturális háttér és a tudományágak szerint.

Dolgozatunkban a kulturális összehasonlításra fókuszálunk, példaképpen azonban megemlítünk néhány tudományágakat összehasonlító dolgozatot is. Samraj (2005) a biológia két ágából származó absztraktokat és bevezetőket vett össze, Holmes (1997) három tudományág dolgozatainak eredményekről szóló részeit hasonlította össze, míg Ruiying és Allison (2003) az alkalmazott nyelvészetről szóló dolgozatok szerkezetét vizsgálta meg.

Jelen cikkünk célja, hogy áttekintsünk néhányat azokból a tanulmányokból, amelyek a különböző kultúrákban született tudományos dolgozatok bevezetőinek retorikai szerkezetét vizsgálták Swales a kutatás terének megalkotása (KTM) modelljének segítségével. A bevezető részek igen összetett szövegek, megalkotásuk nehéz feladat, vizsgálatuk ebből kifolyólag viszont sok érdekes eredményt tartogat, melyek hasznukra válhatnak a kutatóknak, akik új diskurzusközösségekben kívánnak megjelenni, illetve reményeink szerint a területen munkálkodó többi kutató is hasznát láthatja ennek az összegző jellegű műnek.

Kilenc kultúra tudományos közleményeinek jellemzőit foglaljuk össze: angol, magyar, lengyel, cseh, brazil, spanyol, arab, kínai és thai. A források vizsgálata alapján elmondható, hogy mind a kilenc kultúrának megvannak a maga jellemző retorikai mintázatai, amelyek néhol csak a retorikai cselekedetek megvalósításában, néhol azonban a szövegek egész makrostruktúrájában jelentkeznek.

2. Elméleti háttér

2.1. A műfaj definíciója, a tudományos cikkek műfaja

A *műfaj* sokáig alapvetően az irodalomban használt kifejezés volt, helyét viszonylag újonnan találta csak meg a nyelvészeti szakkifejezések között. Mint azt Károly (2007) kifejti, a magyar szakirodalom elsősorban ma is inkább a *szövegtípusokról* beszél a szövegek szövegtani besorolásakor. Az angol szakirodalom egy részére is ez a jellemző (*text type*), azonban a műfajkutatás területén, Halliday nyomán, a *műfaj* fogalma terjedt el a szövegek konkrét

megvalósulási formáinak megnevezésére. E szerint a megközelítés szerint a szövegtípusokba soroljuk az egy jellemző retorikai stratégiát megvalósító (pl. érvelő, összehasonlító) szövegeket, míg a műfajok alatt olyan szövegeket értünk, ami egy adott szociokulturális környezetben, bizonyos céllal hajtanak végre egy retorikai cselekedet. A dolgozatban mi is ebben az értelemben használjuk a *műfaj* fogalmát.

Műfajnak tekintjük tehát a tudományos cikkeket is, hiszen azok is konkrét céllal, jól meghatározható társadalmi kontextusban és közönségnek készülnek. A tudományos közlemény célja, hogy meggyőzze az olvasókat a kutatási eredmények megbízhatóságáról és így azok a kutatási tradíció részévé válhassanak (Fløttum 2006). A diskurzusközösség ez esetben szintén jól meghatározható: azokat a kutatókat jelenti, akik egy adott területen dolgoznak és publikálnak. A célközönség pedig az adott tudományos folyóirat olvasótábor.

Látható, hogy a műfaj ebben az értelmezésben már jóval több a szövegek egyszerű tipológiájánál, amelyet Swales, a műfajkutatás egyik legismertebb és legtöbbet idézett műfaj-definíciójának megalkotója is kihangsúlyoz (Swales 1990: 33). Swales, megvizsgálva a szociológiai, irodalmi, nyelvészeti és retorikai tradíciókat, egy olyan komplex műfaj-definíciót állított össze, amely egyszerre tekint a műfajokra nyelvi, kognitív és társadalmi produktumként:

A műfaj olyan kommunikatív események összessége, amelyekben a résztvevők bizonyos kommunikatív céljai megegyeznek. A célokat az anya-diskurzusközösség szakterületen jártas tagjai ismerik és elfogadják, e célok teremtik meg a műfaj funkcióját. A célok által meghatározott funkció szabja meg a diskurzus sematikus szerkezetét, befolyásolja és korlátozza annak tartalmát és stílusát. A kommunikatív cél privilegizált feltétel és egyben olyan kritérium, amely a műfajt bizonyos korlátok közé szorítja, melynek eredményeként a műfaj egy szűk értelemben vett, összevethető retorikai cselekedetet valósít meg. (Swales 1990: 58. ford.: Károly 2007: 134.)

Tehát a kommunikatív cél és a diskurzusközösség elvárásai olyan retorikai cselekedeteket eredményeznek, amelyek hasonló mintázatú szerkezettel, stílussal és tartalommal bírnak. Ez alapján lehetséges olyan prototipikus műfajpéldány létrehozása, amely minden, az anya-diskurzusközösség által támasztott elvárást teljesít. Ezeknek a prototipikus műfajpéldányoknak a segítségével pedig lehetségessé válik a különböző diskurzusközösségek által elvárt műfaji jellegzetességek összehasonlítása.

2.2. Kulturális és diszciplináris jellegzetességek

Swales műfaj-definíciójának egyik alappillére a diskurzusközösség fogalma. Egy műfajt tehát nem lehet anélkül definiálni, hogy meghatároznánk, kik is használják azt. Dolgozatunkban kulturális jellegzetességet vizsgálunk, tehát olyan diskurzusközösség-metszetekre van szükségünk, amelyek alapján meg lehet határozni, hogy egy adott kultúrában mik a tudományos közlemények műfaji

elvárásai. Fløttum (2006) 4 fő közeg alapján határozza meg a közlemények íróinak kulturális identitását: nemzeti/nyelvi hovatartozás, az akadémiai kötődés, a tudományági terület, végül pedig a diskurzusközösségi tagság.

A nemzeti/nyelvi hovatartozás elsősorban az oktatás során elsajátított kommunikációs normákat befolyásolja, így erős hatással van a célok kiválasztására és az azok eléréshez használt nyelvezetre is. Az akadémiai kötődés az írói jelenlét és az írói tekintély megjelenésének jellegzetességeire van a legnagyobb hatással. A tudományág, amelyben a kutatók dolgoznak, tradíciói, mérete és ismertsége szerint is meghatározó lehet a retorikai cselekedetekre nézve (például „bizonyítási vágy”). Végül pedig a műfaji megkötés és a beszélőközösségi tagság is igen nagy befolyással lehetnek a tanulmányok szerkezetére, ugyanis akár egy tudományágon belül is kialakulhatnak különböző közösségek például a szerint, hogy ki milyen jellegű kutatásokat végez (kvantitatív vagy kvalitatív).

Ebben a dolgozatban az áttekintendő tanulmányok kiválasztásakor a négy közegből kettőt tekintettünk rögzítettnek, az akadémiai kötődést, illetve a műfajt, amely a tudományos közlemény. Törekedtünk arra, hogy minél szélesebb körből merítsünk a nemzeti hovatartozást tekintve, viszont a válogatáskor nem vettük figyelembe a tudományterületeket, amelyekből a vizsgálati anyagok származtak. Ezzel az volt a célunk, hogy elsősorban a nemzeti kulturális jellegzetességeket vizsgáljuk, amennyire csak lehet, függetlenül a diszciplináris vonásoktól.

2.3. A tanulmányok szerkezetének sémája, az angol tanulmányok bevezetői

Ebben a dolgozatban kizárólag a tanulmányok bevezetőinek szerkezetére fókuszálunk. Ennek egyik oka az, hogy egy átfogó áttekintés nem férne bele e közlemény kereteibe közé. Továbbá, bár a közlemények többi részének elemzéséhez is rendelkezésünkre állnak már modellek, ezekről még csak korlátozott számban születtek tudományos eredmények. A bevezetők azonban retorikai összetettségüknél fogva önmagukban is igen érdekes szövegek, és jól reprezentálják az adott kultúra jellemzőit.

Swales több modellt is publikált már a dolgozatok bevezetőinek leírására. A legelső verzió 1981-ből származik (Swales 2011). Ez a modell 4 mozzanattól állt és kizárólag rövid bevezetőkre vonatkozott (arról, hogy ez pontosan mit jelent sajnos nem találtunk információt), így igen korlátozott volt az alkalmazhatósága. Hiányzott továbbá az iterálás lehetősége, alkalmazásakor az első két mozzanat gyakran teljesen összemosódott, illetve az utolsó két mozzanat túlságosan kevés lehetséges lépést tartalmazott, így nehéz volt őket alkalmazni (Swales 1990: 140).

Tanulván első modelljének hibáiból, Swales 1990-ben közreadta az első javított KTM-modellt. Ezt a modellt egy tucat dolgozatot megvizsgálása alapján állította fel, és már csak 3 mozzanattól áll, amelyekhez összesen 11 lépés tartozik. Ezeket az 1. táblázat ismerteti, amelyben a jellemző lexiko-grammatikai jegyekre is található egy-egy példa. A modell elemeinek magyarítása Károly (2007) munkája, a példák részben sajátok, részben pedig átvettek.

1. táblázat
Az 1990-es KTM-modell

Mozzanat	Lépés	Kommunikációs cél	Példa a lexiko-grammatikai jegyekre
1. a vizsgálandó terület kijelölése	(1) a téma központi jellegének megállapítása	a kutatás élénk érdeklődést kiváltó, fontos területe a tudományoknak	az utóbbi időben egyre nagyobb érdeklődést váltott ki...
	(2) általánosítások megfogalmazása a témában	tudással, módszerekkel vagy jelenségekkel kapcsolatos általánosítások megfogalmazása	az elektromos áram mágneses teret kelt...
	(3) a korábbi kutatások áttekintése	egy vagy több műre való hivatkozás	Faraday (1831) kimutatta, hogy...
2. a hiányzó vizsgálatok helyének kijelölése	(1a) ellentétes állítások megfogalmazása	a korábbi módszerek vagy ismeretek erőteljes megkérdőjelezése	ez a módszer azonban nem megfelelő...
	(1b) kutatási úr megjelölése	a korábbi módszerek és ismeretek hiányosságaira való utalás	mégis, azt eddig senki sem kutatta, hogy...
	(1c) kérdésfelvetés	figyelmet irányítani az eddig még meg nem oldott problémákra	korábban még nem foglalkoztak azzal, hogy...
	(1d) hagyomány folytatása	a korábbi módszerek vagy ismeretek enyhe megkérdőjelezése szervesen kapcsolódó, új problémák felvetésével	elfogadva, hogy..., azonban...
3. a hiányok pótlása	(1a) célok meghatározása	a kutatás céljainak bemutatása	kutatásom célja...
	(1b) a kutatás bejelentése	utalás a bemutatandó kutatásra	a dolgozatban bemutatjuk...
	(2) a kutatás fő eredményeinek bejelentése	a leglényegesebb eredmények összefoglalása	ami az eredményeket illeti...
	(3) a tanulmány felépítésének áttekintése	a dolgozat szerkezetének ismertetése	a harmadik fejezetben bemutatjuk...

A három mozzanat a bevezetők három fő retorikai célját fedi le. Az első mozzanat (M1) a vizsgálandó terület kijelölése, amely három lépést foglal magába: a munka tudományos kontextusának megjelölését, rövid ismertetését és fontosságának hangsúlyozását. A második mozzanat (M2) szerepe az aktuális kutatás beillesztése az M1-ben feltárt kontextusba. Itt a lépések közül egyszerre csak

az egyik valósul meg, bár ez a kizárólagosság nem erős kritérium. A vizsgálat helyét ki lehet jelölni a korábbi kutatások eredményeinek megkérdőjelezésével, azoknak hiányosságaira való rámutatással, új probléma felvetésével és a korábbi munkák folytatásával is. A bevezetők utolsó mozzanata a harmadik mozzanat (M3), amelynek szerepe az aktuális vizsgálat lényeges pontjainak bemutatása, és ezzel a munka minőségének bizonyítása. Ezt az eredmények rövid ismertetése és a dolgozat szerkezetének kivonatolt leírása mellett a célok ismertetésével vagy a kutatás egyes jellemzőinek rövid bemutatásával lehetséges elérni. Összesítve, a három mozzanat megalkotásával az író megteremti a „kutatás terét”, amelyen munkája a legjobban érvényesülhet; innen a modell neve a kutatási tér megteremtése (KTM).

Tanulván az első modell hiányosságaiból, Swales úgy alkotta meg modelljét, hogy az a legjobban hasonlítson a feltételezett prototipikus szerkezethez, azonban mivel a valós szövegek nagy része csak részben hasonlít ehhez, a mozzanatok és lépések sorrendje nem szigorúan kötött, és a mozzanatok/lépések visszatérése, többszöri megjelenése is megengedett.

Swales 2004-es könyvében is visszatér a KTM-modellhez. Mint jelzi, az 1990-es modell segítségével végzett kutatások kimutattak olyan jellegzetességeket, amelyeket az képtelen volt megfelelően leírni. Így például az 1990-es modell hosszú, kidolgozott és régi tradíciókkal rendelkező területekről származó szövegeken alapult, és a rövid szövegek, illetve az újabb tudományterületek íróinak bevezetői gyakran igen eltérnek tőle (Swales 2004).

Mint azt a 2. táblázat mutatja, a mozzanatok és lépések szintjén is több javítandót talált Swales a korábbi modellhez képest. Így például az első mozzanatban a hivatkozások elhelyezése a szövegekben nem szorítkozik egy jól körülhatárolható részre, hanem gyakran a bevezetések egészében, sőt a cikkek teljes hosszában eloszlik. Továbbá az M1L1 és L2 gyakran összemosódik és nem lehet különbséget tenni köztük. Ennek eredményeképpen az M1 a 2004-es modellben már csak egy lépés maradt. A második mozzanatot is áttervezte Swales, itt az eddigi négy helyett csak három lehetséges lépés maradt, ugyanis a független kutatási eredmények azt mutatták, hogy elemzési szempontból funkcionálisan túlságosan kicsi volt a különbség az eredeti lépések között. Lényeges további változtatás, hogy Swales, mivel igen gyakori jelenség, a mozzanatok áttervezésekor mintegy „beépítette” modelljébe az M1 + M2 iterációt. Az M3 viszont, ellentétben az előző két mozzanattal, nem egyszerűsödött, hanem több lehetséges lépés jelent meg benne, összesen hét. Azonban ezek közül több csak bizonyos tudományterületeken jellemző.

Az Swales mindhárom modelljéből jól látható, hogy az angol tudósok általában három retorikai mozzanattal építik föl bevezetőiket. Továbbá, mint azt Károly a kulturális összehasonlítások szempontjai alapján összefoglalja, az angol kutatók dolgozataira igen jellemző a szöveg formai és szerkezeti jellemzőinek alapos kidolgozása. A témák, gondolatok kidolgozása lineáris, vagyis az állításokat jellemzően alátámasztás vagy kifejtés követi és nem jellemző a témától eltérő információ szerepeltetése. Az angol tudományos dolgozatok írói feladatuknak érzik, hogy a szöveg az olvasó számára könnyen követhető és egyértelmű legyen (Károly 2007: 158).

2. táblázat
A 2004-es KTM-modell

Mozzanat	Lépés
1. a vizsgálandó terület kijelölése (a hivatkozások kötelezőek)	(1) fokozódóan specifikus általánosítások a témában
2. a hiányzó vizsgálatok helyének kijelölése (a hivatkozások opcionálisak)	(1A) a kutatási űr megjelölése
	(1B) az eddigi ismeretek bővítése
	(2) pozitív indoklás a témával kapcsolatban (O*)
3. a hiányok pótlása	(1) a kutatás leíró vagy célorientált bejelentése
	(2) a kutatási kérdések és hipotézisek bemutatása (O)
	(3) a definíciók tisztázása (O)
	(4) a módszerek összegzése (O)
	(5) a főbb eredmények áttekintése (BTJ**)
	(6) rámutatás a kutatás értékeire (BTJ)
	(7) a tanulmány felépítésének áttekintése (BTJ)

Megjegyzés: O*: opcionális, BTJ**: csak bizonyos tudományterületeken jellemző

3. A tudományos cikkek szerkezete a különböző kultúrákban

3.1. A magyar tanulmányok szerkezete

Az első kutatást, amely magyarul publikált kutatódolgozatok bevezetőit vizsgálta az 1990-es KTM-modell alapján, Árvay Anett és Tankó Gyula tette közzé 2004-ben az *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching* című folyóiratban. Munkájuk során húsz angol és húsz magyar elméleti nyelvészeti dolgozat bevezetőjének szerkezetét hasonlították össze.

Eredményeik azt mutatták, hogy mind a magyar, mind pedig az angol közlemények gyakran jelentősen eltérnek a KTM-modellről, így elemzésiekhez bevezettek egy módosított modellt. Swales eredeti modelljét két lépéssel egészítették ki, az első és a harmadik mozzanathoz is egy-egy újabb lépést csatoltak. Az első az M1L2B *Példák* (Examples, saját fordítás) a második pedig az M3L1C *Az elemzés jellemzői* (Analytical details, saját fordítás).

Az M1L2B bevezetését az tette szükségessé, hogy a vizsgált szövegek jelentős részében előfordultak nyelvi példák, amelyeken az elemzés tárgyát képező jelenségeket mutatták be és retorikailag ezeket nem lehetett besorolni sem az M1L1, sem pedig az M1L2 mozzanatok alá. Az M3L1C lépés retorikai célja a kutatómódszertan egyes részeinek ismertetése, így például definíciók és a használt jelzések leírása. Árvay és Tankó azért látta szükségét ennek a lépésnek a

bevezetésének, mert az általuk vizsgált szövegekben jellemzően nem jelent meg a kutatási anyag forrásainak és feldolgozásának ismertetése, ez pedig ellentétben áll Swales elképzelésével az M3L1B (A kutatás bejelentése) legfontosabb funkciójával kapcsolatban.

Az angolul és magyarul írt közlemények összehasonlításának eredményei szerint az angol dolgozatok általában hosszabbak és több bekezdésre tagolódnak, mint a magyar dolgozatok. A lépések számának összesítése alapján pedig az angol írók átlagosan több lépést alkalmaztak dolgozatonként. A retorikai struktúra szintjén az M1 használata igen hasonló a két alkorpuszban. Említésre méltó különbség a második lépés használatában volt kimutatható, itt a magyar írók műveiben kissé gyakoribb, hogy általánosításokat fogalmaznak meg és az angol írókhoz képest fele annyiszor használtak példákat.

Az M2 a legritkábban használt mozzanat mindkét alkorpuszban. Itt az angolok jellegzetesen inkább a kutatási úr megjelölésével, a magyarok pedig kérdéssel operálnak. A 3. mozzanattal kapcsolatban jellemző, hogy a magyar írók kissé gyakrabban utalnak a kutatás céljaira, és többet használják az *Elemzés jellemzői* lépést, míg kevesebbszer foglalkoznak a főbb eredményekkel és a tanulmány szerkezetének áttekintésével.

Árvay és Tankó, figyelembe véve a kvantitatív eredmények mellett a kvalitatív megfigyeléseiket is, a dolgozatuk végén arra a következtetésre jut, hogy a KTM-modell nem alkalmazható jól a magyar szövegek jellemzésére, ugyanis ezek szerkezete sokkal kevésbé uniformizált, mint az angol szövegeké. A magyar kutatók sokkal nagyobb szabadságot engednek meg maguknak a bevezető szerkesztésekor és szövegeik gyakran csak egy részét fedik le a Swales által meghatározott retorikai céloknak.

Neumayer 2009-es tanulmányában szintén magyar és angol nyelven írt bevezetőket hasonlított össze, azonban a szövegek itt a fizika területéről származtak. Összesen 50 (nyelvenként 25) bevezetőt vizsgált meg, vizsgálataihoz pedig nem találta szükségesnek a KTM-modell módosítását. Eredményei több jellegzetességre is rámutattak, amely megkülönbözteti az angol és a magyar szövegeket (Neumayer 2009).

Az első mozzanat bizonyult a magyar szövegek leggyakoribb mozzanatának, jóval gyakoribbnak, mint a másik kettő. Tehát a magyar dolgozatokban a bevezetés legfontosabb célja a vizsgálandó terület kijelölése, ezt pedig, az eredmények alapján, leginkább általánosítások megfogalmazásával érik el. A dolgozat egyik érdekes megfigyelése, hogy a magyar szövegekben gyakran összemósódnak a korábbi kutatások áttekintései és az általánosítások, mert a hivatkozások ritkák, és nem egyértelmű, hogy a szöveg mely részeit támasztják alá.

Az M2, hasonlóan Árvay és Tankó kutatásához, bizonyult a legritkábban használt mozzanattal, de a magyar alkorpuszban így is kétszer olyan gyakori volt, mint az angolban. A lépések közül az 1A egyáltalán nem fordult elő sehol, az 1B viszont kiugróan gyakran fordult elő a magyaroknál, vagyis a leggyakrabban használt retorikai stratégia a kutatás helyének a kijelölésére a kutatási úr kimutatása.

A harmadik mozzanat mutatta a legjelentősebb különbségeket a két alkorpusz között. A magyar szövegekben sokkal ritkább ez a mozzanat, mint az

angolban, és a lépések mintázata is eltérő. Bár mindkét esetben a kutatás bejelentése a leggyakoribb lépés (M3S1B), a magyar szövegekben egyértelműen ez az uralkodó stratégia. Továbbá az is jellemző, hogy bár az angolban ez egy gyakori lépés, a magyarban szinte alig találhatók utalások a kutatás eredményeire.

3.2. A lengyel és a cseh tanulmányok szerkezete

A lengyel tanulmányok jellemzőit Duszak (1994) és Golebiowski (1999) eredményi alapján mutatjuk be, a cseh tanulmányokat pedig Čmerjková 1996-os elemzésének segítségével jellemezzük.

Duszak és Čmerjková Johan Galtungra (Galtung 1985) hivatkozva az egész kelet-európai blokkot teutonikusként jellemzi, tehát elsősorban a német tudományos kultúra hatása érződik rajta. Duszak példaként említi az orosz tudományos nyelvet, amelyre Nichols (1988) szerint nem a valódi kommunikáció, hanem a tudás egyoldalú kinyilatkoztatása a jellemző. Véleménye szerint a lengyel tudományos nyelv kialakulását is erősen befolyásolta a német hatás, amely a történelem során hullámzó mértékben, de mindig jelen volt. Čmerjková a cseh tudományos nyelv jellemzésekor több lehetséges befolyást is felsorolt. Szerinte a cseh kutatók nyelvezete sokban hasonlít az alapvetően teutonikus oroszhoz, amely mind a terminológiában, mind a nyelvtani szerkezetekben, mind pedig a szöveg szerkesztésében lekövethető. Megemlíti azonban, hogy a földrajzi és történelmi közelség miatt a német közvetlen hatással is volt/van a cseh nyelvezetre, amely például a mondatok felépítésében és a terminushasználatban érhető könnyen tetten. Čmerjková még hozzáteszi, hogy manapság már az angolt is a befolyásoló nyelvek közé kell sorolni, hisz az egyre erősebben meghatározza a szövegszerkesztési normákat.

Ez a befolyás azonban még nem változtatta meg azt az alapvető hozzáállást, hogy míg a cseh tudósok a helyesírás és a nyelvtan alkalmazásánál szigorúan szabály-, és előírás követők, addig dolgozataik szerkezetét elsősorban a téma szükségletei szerint, spontán alakítják. Sőt, Čmerjková szerint kifejezetten rossz néven veszik, ha előírt szerkezet szerint kell megírniuk egy dolgozatot, mert úgy érzik, hogy az ilyen előírások megbénítják a haladást, a változást.

A cseh tudományos szövegek stílusát leginkább az újságírói stílus ellentétéként definiálhatjuk: célja nem a meggyőzés vagy ismertetés, hanem a száraz és pontos fogalmazás. Ez a hozzáállás a nyelvtani és lexikai jellemzőkben is képviselteti magát, és hasonlóan a némethez, jellemzőek például a terjengős szerkezetek és kifejezések, a személytelen mondatok és a modalitás. Čmerjková azt is kihangsúlyozza, hogy a szöveg értelme és üzenete általában nincs egyértelműen megfogalmazva, hanem az az olvasó felelőssége, hogy kihámozza azt a szöveg egészéből. Valamint a szöveg fő mondanivalója is gyakran csak a szöveg késői részeiben jelenik meg, az elején elkerülük annak kinyilatkoztatását. Ezek alapján Čmerjková, Hinds (1987) felosztását használva, a cseh tudományos nyelvet olvasóra hagyatkozó típusúnak ítéli meg.

A bevezetők elemzésének megkezdésekor Duszak, Golebiowski és Čmerjková is megemlítette, hogy gyakori, hogy a kutatók nem bontják fejezetekre a tanulmányaikat, így a szöveg gyakorlatilag egy folyamatos gondolat-

menetet tükröz. Esetenként azért megfigyelhető, hogy amikor valamilyen váltás van a szövegben, akkor a bekezdések között nagyobb térközt hagynak. de általában nem jellemző a fejezetekre tagolás. Duszak ezt úgy jellemzi, hogy a lengyel dolgozatok tulajdonképpen „tudományos tudatfolyamok” (1994: 302). Golebiowski egyenesen úgy találta, hogy a lengyel szövegekre képtelenség alkalmazni a mozzanat modellt, mivel azokból hiányoznak a megfelelő nyelvi elemek, amelyek alapján meg lehetne állapítani a kommunikációs célt, így dolgozatában kizárólag az lengyelek által angol nyelven írt cikkeken kapott eredményeit mutatja be. Ezek lényeges jellemzői, hogy az első mozzanat leginkább egy kiterjedt szakirodalom-bemutató, a második mozzanat csak nyomokban lehetséges föl, míg a harmadik mozzanat is csak elvétve azonosítható, valamint ezek sorrendje, iterálása is az angolban szokatlan mintázatokat mutat.

Duszak, Golebiowskival ellentétben, sikeresen alkalmazta a mozzanat modellt a lengyel szövegek elemzéséhez, és egyik fontos eredménye egybevág Golebiowski eredményével, amely szerint a harmadik mozzanat vagy csak nagyon töredékesen vagy sehogy sem szerepel bennük. Duszak szerint a lengyel kutatók bevezetőikben az „elkerülés stratégiáját” alkalmazzák, és nem sokat árulnak el abból, hogy miről is fog szólni a szöveg többi része. Ez egybevág Čmerjková eredményeivel is, aki szerint a cseh kutatók, még ha angolul írnak is, igyekeznek elkerülni a kutatás céljainak, jellemzőinek és eredményeinek bemutatását, helyette pedig inkább költői kérdésekkel és indirekt kifejezésekkel vezetnek be a témát. A kertelés tehát úgy látszik mindkét nyelven jellemző és meghatározó retorikai stratégia, amely azonban nem csak a saját kutatás bemutatásakor jellemző mindkét nyelven, hanem más kutatók munkájának elemzésekor is. Mind a cseh, mind pedig a lengyel kutatók igyekeznek nagyon óvatosan és visszafogottan nyilatkozni mások munkájáról; nem jellemző a kritikus hangnem, vagy mások hibáinak elemzése, bemutatása.

A lengyel szövegeknek még egy fontos további jellemzője van. A bevezetőben a lengyel tudósok gyakran egész bekezdéseket szentelnek szakkifejezések magyarázatának, mintegy „előkészítve az eszközöket” a kutatás bemutatásához (Duszak 1994: 307). A tudósok itt kifejtik, hogy bizonyos koncepciók, terminusok alatt ők mit is értenek pontosan, és a dolgozatban milyen értelemben használják azokat. Duszak eredményei alapján ez egy elvárt része a dolgozatoknak, és bár az angol nyelvű szövegekben is előfordul ilyen néha, lengyel tudományos diskurzusban lényegében kötelező elemnek tekinthető.

3.3. A brazil és a spanyol tanulmányok szerkezete

A brazil portugál tanulmányok szerkezetét Hirano vizsgálta meg és 2009-es cikkében tette közzé eredményeit. Összesen 10 brazil portugál nyelvű cikket vizsgált, az elemzéshez Swales 1990-es modelljét használta, a megbízhatóságot pedig segédködő alkalmazásával biztosította. Vizsgálata elsősorban a mozzanatokra és azok iterálására koncentrált, cikkében nem tett közzé a lépésekre vonatkozó adatokat. Legfontosabb megállapításai, hogy az M2 gyakorlatilag hiányzik a brazil tanulmányok szerkezetéből, valamint hogy azok általában jóval kevesebb mozzanattal állnak, mint az angol nyelvű tanulmányok (Hirano 2009).

Hirano rövid tanulmányának túlnyomó részét annak szenteli, hogy megmagyarázza a második mozzanat hiányát. Ehhez először is kizárja a lehetőséget, hogy a terület újdonságából fakadna az M2 hiánya, ugyanis véleménye szerint a brazil cikket megjelentető folyóirat (*The ESpecialist*) Braziliában ismert és elismert publikáció. Továbbá azt is elveti, hogy esetleg a diskurzusközösségek tagjaiban kisebb lenne a motiváció a publikálásra, mert a brazil kutatásfinanszírozási rendszerben komoly súlya van a publikációknak. Végül arra jut, hogy csak az magyarázhatja a hiányzó vizsgálatok kijelölésének hiányát, hogy a kutatók nem érzik helyénvalónak hogy kollégáikat nyíltan kritizálják az által, hogy rámutatnak az addigi kutatások gyengeségeire, hiányaira. Ezt a feltevést az is megerősíti, hogy azokban a szövegekben, ahol mégis volt M2, szinte kizárólag csak külföldi cikkek kerültek pellengérré, brazil tanulmányok nem.

A spanyol szakcikkek bevezetőinek szerkezetét Sheldon (2011) munkája nyomán mutatom be. Kutatásában spanyol nyelvű, illetve angol és spanyol anyanyelvűek által angolul írt cikket hasonlított össze. Vizsgálati anyagát 54 alkalmazott nyelvészeti tanulmány adta, az eredmények megbízhatóságát pedig segédködölök és statisztikai módszerek segítségével biztosította. Sheldon, ellentétben az ebben a cikkben idézett legtöbb tanulmánnyal, nem Swales eredeti, 1990-es KTM-moddelljét, hanem annak 2004-es változatát használta munkája során.

Sheldon tanulmánya többször is hivatkozik Burgess kutatására (1997), amelyben szintén az angol és spanyol nyelvű tanulmányok bevezetőit vetették össze, mégis igen különböző eredményekre jutottak. Sheldon ezt azzal magyarázza, hogy a kultúrák dinamikusak, és külsőleges hatások miatt lehet, hogy gyors változások történtek a kutatók cikkírási szokásaiban, technikáiban. Ilyen jellegzetes különbség az, hogy, míg a korábbi vizsgálatok szerint a spanyol szakcikkek jellegzetes vonása volt az M2 elhagyása, addig az itt vizsgált spanyol szövegek 88%-ában megtalálható volt az M2. Kutatásának egyik további, általános megállapítása, hogy a spanyol és az angol dolgozatok makrostruktúrája gyakran jobban hasonlít egymásra, mint a spanyol anyanyelvűek által angolul írt dolgozaté bármelyikre.

A spanyol szövegek jellemző M1 használata például igen hasonló az angolhoz. Mindkét csoportban a leggyakoribb retorikai stratégia a kutatási tér kijelöléséhez a korábbi kutatásokat eredményeinek bemutatása, míg a második helyen a meglévő kutatások értékelése áll. A releváns irodalom áttekintése tehát a spanyol íróknak legalább annyira fontos, mint az angoloknak, és ezt tekintik a legcélravezetőbb módszernek arra, hogy meggyőzzék az olvasót a terület tudományos fontosságáról és megalapozottságáról. Továbbá a kutatási tradíciók ismertetése is hasonlóan fontos mindkét nyelvben. Ez a harmadik leggyakoribb stratégia a bevezető első mozzanatában. Ezekben a kutatók a tudományágukat művelő közösség múltjára utalnak vissza, hogy a hagyomány érzését keltsék. A mozzanat felépítése során a stratégiák váltakozása egyben arra is eszköz, hogy közben egyre jobban leszűkíthessék a tudományterületet és az olvasók beazonosíthassák, hogy pontosan melyik terület a vizsgálat tárgya. Az angol és a spanyol nyelvű szövegek között mindössze egy jelentékenyebb eltérést tárt fel a kutatás, ez pedig a lépések számában jelentkezett. Bár a fontossági sorrend ugyanaz mindkét csoportban, az angol szövegekben összességében nagyobb számban lelhetőek fel az első moz-

zanat retorikai stratégiái. Érdekes módon azonban az angol nyelvű, de spanyol anyanyelvű írók tollából származó írások még az angol anyanyelvűektől származó szövegeknél is több retorikai lépést tartalmaztak. Az angolul író spanyol kutatók tehát valószínűleg tudatosan máshogy írnak a számukra idegen nyelven, azonban a makrostrukturális retorikai elemek a célnyelvtől eltérő, így például túlzott használata könnyen vezethet kvázi-helyességhez (Klaudy 1999).

A második mozzanat a kvantitatív adatok tanúsága szerint a spanyol nyelvű dolgozatok 88%-ban fordult elő, amely épp a 90%-os, kvázi kötelezőséget jelző küszöb alatt van, de így is váratlan, hisz szöges ellentétben áll a korábbi kutatók eredményeivel, amelyek szerint a spanyol kutatók az esetek nagy részében teljesen elhagyják ezt a mozzanatot (lásd például Moreno 2010). Ráadásul a megvalósult stratégiák túlnyomó része ugyanaz az angol és a spanyol cikkekben: úr megjelölése az eddigi kutatásokban; az eddigi ismeretek kiegészítése csak kis hányadban fordul elő. A spanyol írók tehát igen gyakran alkalmazzák a második mozzanatot és azt jellemzően az angolokhoz hasonlóan építik fel, amely jelzi, hogy náluk is megszokott stratégia a hiányzó vizsgálatok helyének kijelölése. Ennek okát Sheldon (2011) abban látja, hogy a spanyol kutatók is egyre több angol nyelvű szakirodalmat olvasnak, amely könnyen befolyással lehet az anyanyelvi sémákra is, illetve hogy egyre erősebb a publikációs verseny és a közzététel sikerességéhez hozzájárulhat, ha egyértelműen kijelölik munkájuk helyét a kutatási hagyományokban.

A harmadik mozzanat esetén is több fontos hasonlóságot fedezhetünk fel az vizsgált csoportok között. A spanyol dolgozatok mindegyike – hasonlóan az angolokhoz – tartalmazott harmadik mozzanatot és a leggyakoribb három lépés is ugyanaz volt, bár a százalékos arányuk nem minden esetben hasonló. A kutatás célirányos bejelentése volt a leggyakoribb lépés, amelyek gyakorisági aránya is hasonló mindkét alkorpuszban. Az angol cikkekben a lépések 62%-át, a spanyolokban 69%-át ez a lépés adja, tehát mindenképp ez nevezhető a legfontosabb stratégiának mindkét esetben. Jelentősebb eltérés van azonban a második leggyakoribb lépés esetében. A spanyol írók csak 7 esetben (19%) foglalták össze az alkalmazott módszereket, míg az angolok ezt 11 esetben (37%) tették meg, amely jól jelzi, hogy az előbbi csoport számára ez kevésbé fontos stratégia a bevezetésben. Végül a harmadik leggyakoribb lépés a jelen kutatás értékének kijelentése volt, ami az eredmények felhasználhatóságának bemutatását jelenti. Ezt a stratégiát szintén jelentősen kevesebbszer használták a spanyol írók, mint az angolok, mert míg az előbbieknél szövegeiben a lépések 13%-át (5 eset) teszi csak ki ez a lépés, addig az angolok esetében ez 31% (9 eset).

A harmadik mozzanatban további különbséget is kimutatnak Sheldon (2011) eredményei. Például a spanyol szövegekben fele annyi definíció tisztázás volt, mint az angolokban, harmad annyszor mutatták be a tanulmány szerkezetét, valamint a kutatási kérdés és/vagy hipotézis és az fő eredmények bemutatása is mindössze egyszer fordult elő, míg az angolok az előbbit 6, az utóbbit 7 esetben is megtették. Ezek a különbséget arra utalnak, hogy a spanyol kutatók számára a harmadik mozzanat összességében kevesebb célt szolgál, elégségesnek tekintik a kutatást röviden bemutatni és a többi információt feltehetően meghagyják a későbbiekre.

3.4. Az arab tanulmányok szerkezete

Az arab nyelven íródott tanulmányok bevezetőinek retorikai szerkezetét Ahmed Fakhri vizsgálta meg 2004-ben közzétett tanulmányában. Fakhri 28 dolgozatot választott ki az elemzéshez, melyek mindegyike az *AlwaHda*, című bírált folyóiratból való. Mivel az arabot nagyon sok országban beszélik, Fakhri igyekezett egy, az írók származása szerint is változatos korpuszt összeállítani, így szerepel benne egyiptomi, marokkói, szíriai, iraki és libanoni kutatók munkája is (Fakhri 2004).

Fakhri már elemzésének elején kiemeli, hogy a vizsgált cikkek jelentős eltéréseket mutatnak a Swales által felállított KTM-makrostruktúrától, mert ritka, hogy egy bevezetőben mind a három mozzanat megtalálható. Fakhri szerint az arab nyelven publikáló kutatók egyszerűen nem látják szükségesnek, hogy sok szempontból megtámogassák kutatásuk értékét és alkalmazhatóságát, valamint a korábbi vizsgálatokhoz való kapcsolódást sem tartják kiemelten fontosnak. Ennek egyik lehetséges oka, hogy viszonylag kicsi a versengés a kutatók között, ami Swales (1990) szerint lassítja a diskurzusközösség normáinak kialakulását. Vagyis jelenleg egyszerűen nincsenek jelen kialakult elvárások a dolgozatok szerkezetével kapcsolatban.

Ezt a meglátást tovább erősíti az a tény, hogy a swalesi sémától eltérő dolgozatok sem mutatnak egységes képet. Maga a folyóirat ugyan megköveteli a kutatóktól, hogy leadott dolgozataiknak bizonyos kritériumoknak – így például téma, hossz és hivatkozási módok – meg kell felelniük, de a szöveg szerkezetével kapcsolatban nincsenek konkrét elvárások, ezt a kutatókra hagyják, akik addigi tapasztalataikra hagyatkozva szerkesztik meg a szövegeket. Ezek a tapasztalatok viszont igen eltérőek lehetnek és gyakran az arab kultúrán kívülre mutatnak, hisz sok arab származású kutató végzett európai, amerikai vagy akár távol-keleti egyetemeken, ők pedig az ott elfogadott normákat tanulták meg és követik.

További érdekesség, hogy a vizsgálat a bevezetők egyikében sem talált olyan retorikai stratégiát amelyben a kutatók mások eredményeinek bemutatásán keresztül próbálnák alátámasztani munkájuk szükségességét. Fakhri ezt azzal magyarázza, hogy az arab tudományos kultúra alapvetően *ismeretközlő* jellegű (l. Bereiter és Scardamalia 1987) és mint kifejti „a vizsgált diskurzusközösségben az ismeretközlés elégséges a publikálásra alkalmas tudományos munkához” (Fakhri 2004: 1130). Az *ismétlés* viszont igen fontos módszere az arab kutatóknak a vizsgálandó terület kijelölésénél (M1). Tehát a dolgozat fontosságát az arab írók ismétléssel és nem mások kutatásainak kritikai elemzésével hangsúlyozzák.

Fakhri még további két jellegzetességét emeli ki az arab nyelvű dolgozatoknak. Először is a bevezetők kétharmadából hiányzik a KTM-modell harmadik mozzanatának harmadik lépése, vagyis a dolgozatok struktúrájának explicit ismertetése. Fakhri szerint ez arra utal, hogy az arab kultúra Hinds (1987) felosztása szerint olvasóra hagyatkozó retorikájú. Végül a dolgozat kitér arra is, hogy a kutatók gyakran szeretnek kiemelt hangsúlyt adni mondandójuk fontosabb elemeinek kiterjedt szóvirágok alkalmazásával. Fakhri azonban – elkerülendő a túlzott általánosításokat – felhívja az olvasó figyelmét arra, hogy

a vizsgált szövegek mind humán témájúak és véleménye szerint a szóvirágok alkalmazása a tudományok nem minden területén lehet általános, így például a természettudományos közleményekben feltételezhetően nem használják ezeket.

3.5. A kínai és a thai tanulmányok szerkezete

A kínai tanulmányok szerkezetét (Loi 2010) és (Loi és Sweetnam Evans 2010) tanulmányai segítségével mutatjuk be. Mindkét tanulmány angol és a kínai bevezetőket vizsgált, és egységesen rámutatnak arra, hogy a kínai tudományos dolgozatokban mindhárom Swales által meghatározott mozzanat jellemzően megtalálható, de a kínai szövegekben összességében kevesebb a lépések száma és kevesebb az iterálás is. Ennek egyik oka feltehetően az, hogy a kínai tanulmányok bevezetői jelentősen rövidebbek az angoloknál.

Továbbá bár a mozzanatok mind jelen vannak, a retorikai megvalósításában már több különbséget is felfedeztek, amelyek elemzése három jellegzetes különbségre mutatott rá. Először is a kínai írók igyekeznek egyfajta középutat tartani kritikájuk megfogalmazásakor, ugyanis a társadalmi elvárások szerint se az erősen megfogalmazott, se a túlzottan engedékenynek hangzó kritika nem kívánatos. Ez a második mozzanat megvalósításakor igen fontos tényező, ugyanis feltehetően ezért kedvelik jobban a kérdésfelvetést a kutatás helyének kijelölésekor, mint a többi, nyitabb kritikát igénylő módszereket. Az elemzések azt is egyértelműen kimutatták, hogy míg az angol szövegekben gyakori az M2 iterálása, a kínai szövegekben ez szinte nem is fordult elő.

A második jelentős különbség az explicitiség szintjében jelentkezik. A kínai szövegek jellemzően olvasóra hagyatkozó típusúak (Hinds 1987), így gyakran nem részleteznek olyan körülményeket, amelyekről az író feltételezi, hogy az olvasó tud. Továbbá a kínai irodalmi hagyományokban a *hanxu* (tartózkodó, leplezett) stílus igen nagy értékkel bír, és az író-olvasó kommunikációban fontos az olvasó aktív intellektuális részvétele. Esetünkben ez a hozzáállás az első mozzanatban érhető nyomon, ahol az angolhoz képest jóval kevesebb hivatkozást találtak a kutatások. Ennek eredményeként a kínai dolgozatok bevezetői kevéssé helyezik el az aktuális kutatást a már meglévő kutatások közé és több teret hagynak az olvasóknak, hogy maguk tegyék azt meg saját ismereteik alapján.

A harmadik különbség az aktuális kutatás bemutatásánál jelentkezik. A kínai tudósok igyekeznek teljesen a háttérben maradni és személyüket, a kutatót, minél inkább elrejtetni. Ez a hozzáállás szervesen kapcsolódik ahhoz, hogy az implicitiségre értéként tekintenek, eredményeképpen pedig a harmadik mozzanatban a módszertan és a kutatási kérdések ismertetése rövid vagy akár teljesen el is marad. Így a kínai dolgozatok bevezetői összességében jóval kevesebb konkrét információt közölnek az olvasóval, mint az angol írások.

A thai tanulmányokat Jogthong vizsgálta meg 2001-es disszertációjában. Eredményei szerint a KTM-modell kiválóan alkalmazható volt a thai tudományos cikkek bevezetőinek elemzésére és a szövegek, a kínaihoz hasonlóan, mindhárom mozzanatot tartalmazták, különbségeket gyakoriságukban és az alkalmazott lépésekben talált (Jogthong 2001).

Az egyik legjelentősebb különbség az első mozzanatban tűnt föl. A thai művekből láthatóan hiányzott a téma központi jellegének hangsúlyozása. Jogthong ezt azzal magyarázza, hogy a thai kultúrában túl tolakodónak számítana, ha valaki azt bizonygatná, hogy mennyire fontos dolgot csinál. Szintén kulturális jellegzetességnek tehető be az is, hogy az irodalom áttekintése helyett inkább az irodalom bemutatása történik a thai bevezetőkből, ugyanis a thai tudósok tartózkodnak attól, hogy értékítéletet mondjanak kollégáik műveiről. Helyette viszont gyakran kritizálják önmagukat, bemutatva a kutatás során végzett munkájuk esetleges gyenge pontjait.

A második mozzanatban is az alázatos írói viselkedés a jellemző, így kerülnek a nyílt kritikát vagy ellentmondást. Ennek eredményeképpen mind az ellentétes állítások megfogalmazását, mind pedig a hiányok megemlítését kerülnek a thaiok. Helyette viszont részletesen feltárják a kutatóterületet, majd azonosítják a problémát, amely kutatásuk tárgya. Ezzel egy új, a KTM-modell által nem ismert stratégiát valósítanak meg, amelyet Jogthong bele is foglalt az általa a thai szövegek elemzéséhez javasolt modellbe.

Végül, de nem utolsósorban a harmadik mozzanat megvalósításában is több thai jellegzetességet sikerült felfedni. Hiányzik például a bevezetőkből a KTM-modellben szereplő eredmények bemutatása és a dolgozat szerkezetének ismertetése lépés. Ezeket a thai kutatók egyáltalán nem, vagy csak elvétve alkalmazzák. Számukra a mozzanat leginkább a kutatás és annak céljainak bemutatásából áll, az M3-as szövegek túlnyomó része ezt a két stratégiát alkalmazta. Jogthong továbbá azonosított még egy, a KTM-modellben szintén nem szereplő lépést, ez pedig az eredmények lehetséges következményeiről, hasznosíthatóságáról szól. A thai kutatók tehát magukat az eredményeket nem, de azoknak a lehetséges hatását, felhasználását megjelenítik dolgozataik bevezetőiben, ugyanis úgy érzik, hogy a többi kutató számára ez a legfontosabb információ.

4. Összegzés

Az előző fejezetben bemutatott kilenc kultúrából származó tudományos közlemények bevezetőinek vizsgálatából kiderül, a különböző nemzetek kutatói igencsak másként valósítják meg közleményeik bevezetőit. Igyekszünk ebben a fejezetben egy rövid áttekintést adni ezekről a különbségekről.

A vizsgáltak közül négy kultúrára jellemző, hogy az angolhoz hasonlóan mindhárom retorikai mozzanatot tartalmazzák a bevezetők. Ezek a spanyol, a kínai, a thai és a magyar. Az alapvető hasonlóság azonban több, más jellegű különbséget takar. Például mind a négy kultúrában a harmadik mozzanattól általában hiányzik a dolgozat szerkezetére és az eredményekre való utalás. A spanyol és magyar szövegeknek kisebb a retorikai sűrűségük (a lépések számának és a szöveg hosszának hányadosa), vagyis kevesebb lépést tartalmaznak, mint az angol szövegek. Ez a kínai szövegekre is igaz, azonban itt jelentős szerepet játszik egy további retorikai jellemző, a hanxu, ami a kritikák hangvételét szabályozza egyfajta közepes, se nem szigorú, se nem elnéző szintre. Ehhez képest azonban a thai kultúrában a kutatók egymás közti kritikája egyáltalán

nem megszokott, annyira, hogy helyette az önkritika jellemző a szövegekre, és a kutatás beillesztését is inkább a tények hosszas taglalásával, mintsem a hiányosságok kimutatásával teszik meg.

A brazil, a lengyel, a cseh és az arab kultúrát vizsgáló kutatások nagyobb különbségekre is rávilágítottak. Feltételezhetően szintén az óvatoskodó kritikai hozzáállás miatt a brazil dolgozatoknál a második mozzanat jellemzően hiányzik, vagyis nem szokás expliciten belefoglalni a bevezetőbe, hogy hogyan is kapcsolódik a kutatás a már meglévő ismeretekhez. A lengyel és a cseh szövegekre is jellemző az óvatos kritika, azonban ezekben a bevezető részek beazonosítása is nehézségekbe ütközhet, ugyanis egyáltalán nem jellemző a dolgozatok fejezetekre tagolása. Ezenfelül még ha el is különül is a bevezető, a mozzanatok beazonosítása is gyakran problematikus. Mindkét kultúrában jellemző az M3 elhagyása vagy rövidre vágása, illetve lényegében egyfajta kötetlen szerkesztésmód, amely több feladatot ró az olvasókra amikor értelmezni szeretnék a szöveget. Az ismeretközlő stílus (ellentétben az érvelő stílussal) is szintén jellemzi a cseh és a lengyel dolgozatokat, de ez az arab írásokra is jellemző. Az arab közlemények bevezetői továbbá egyfajta stíluskavalkádot mutattak, ahol szinte mindenki más elvet követ a szöveg szerkesztésekor. Ez a közeg különösen jól mutatja be, tehát, hogy attól függően, hogy hol és milyen oktatásban vettek részt a kutatók, igen különböző módon írnak: van aki a hagyományokat követi, van aki a nyugati mintákat veszi át, és van aki a saját feje után megy.

5. Befejezés

Tanulmányunkban számos különbségre rámutattunk a különböző kultúrákból származó tudományos cikkek retorikai szerkezetében. A legfontosabb különbségeket a szövegek retorikai sűrűségében, a tagoltságukban, a makrostruktúrájukban, a különböző lépések gyakoriságában, az iterálási mintázatokban és a retorikai taktikák megvalósításában találtuk. Bizonyos kultúrákban, így például az angolszász hagyományokban, egyértelműen fontos retorikai cél az olvasó meggyőzése, ezért jellemző az átlátható és könnyen érthető, íróra hagyatkozó szövegek létrehozása, míg más kultúrákban inkább a szabatosság a fontos, és a kutatók több teret hagynak az olvasó értelmezésének; ezek a szövegek olvasóra hagyatkozóak és jellemzőek például a lengyel tudományos kultúrában. Ezek a különbségek egyértelműen kulturális jellegzetességek, melyek figyelembe vétele igen fontos, amikor egy kutató egy új diskurzusközösségben kíván publikálni. Biztosak vagyunk benne, hogy a tudományos dolgozatok további részeinek összehasonlító elemzése is további hasznos és érdekes eredményekre vezetne. Továbbá véleményünk szerint kívánatos lenne, ha ezeket a különbségeket további kutatások során alaposabban megismerhetnénk és dokumentálhatnánk lehetőleg még több kultúra vonatkozásában.

Irodalom

- Árvas A., Tankó Gy. 2004. A contrastive analysis of English and Hungarian theoretical research article introductions. *IRAL* Vol. 42. No. 1. 71–100.
- Bereiter, C., Scardamalia, M. 1987. *The psychology of written composition*. Routledge.
- Burgess, S. 1997. *Discourse variation across cultures: a genre analysis study of writing on linguistics*. Unpublished PhD dissertation. Reading: The University of Reading.
- Duszak, A. 1994. Academic discourse and intellectual styles. *Journal of Pragmatics* Vol. 21 No. 3. 291–313.
- Fakhri, A. 2004. Rhetorical properties of Arabic research article introductions. *Journal of Pragmatics* Vol. 36. No. 6. 1119–1138.
- Fløttum, K. 2006. *Academic voices: across languages and disciplines*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Galtung, J. 1985. Struktur, Kultur und intellektueller Still. In: Wierlacher, A. (ed.) *Das Fremde und das Eigene: Prolegomena zu einer interkulturellen Germanistik*. Publikationen der Gesellschaft für Interkulturelle Germanistik. München: Iudicium Verlag. 151–193.
- Golebiowski, Z. 1999. Application of Swales' Model in the Analysis of Research Papers by Polish Authors. *IRAL* Vol. 37. No. 3. 231–48.
- Gotti, M. 2012. Cross-cultural Aspects of Academic Discourse. *Brno Studies in English* Vol. 38 No. 2. Letöltve: [http://www.phil.muni.cz/plonedata/wkaa/BSE/BSE_2012-38-2/BSE_2012-38-2_\(059-078\)_Ch04Gotti.pdf](http://www.phil.muni.cz/plonedata/wkaa/BSE/BSE_2012-38-2/BSE_2012-38-2_(059-078)_Ch04Gotti.pdf) [2014. október 25.].
- Hinds, J. 1987. Reader versus writer responsibility: A new typology. In: Connor, U., Kaplan R. B. (eds) *Writing across languages: analysis of L2 text*. The Addison-Wesley second language professional library series. Reading, Mass: Addison-Wesley. 141–152.
- Hirano, E. 2009. Research article introductions in English for specific purposes: A comparison between Brazilian Portuguese and English. *English for specific purposes* Vol. 28. No. 4. 240–250.
- Holmes, R. 1997. Genre analysis, and the social sciences: An investigation of the structure of research article discussion sections in three disciplines. *English for Specific Purposes* Vol. 16. 321–337.
- Jogthong, C. 2001. *Research article introductions in Thai: Genre analysis of academic writing*. West Virginia University. Letöltve: <http://202.28.199.34/multim/3049280.pdf> [2014. október 25.].
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Loi, C. K. 2010. Research article introductions in Chinese and English: A comparative genre-based study. *Journal of English for academic Purposes* Vol. 9 No. 4. 267–279.
- Loi, C.K., Sweetnam Evans, M. 2010. Cultural differences in the organization of research article introductions from the field of educational psychology: English and Chinese. *Journal of Pragmatics* Vol. 42. No. 10. 2814–2825.
- Moreno, A. 2010. Researching into English for research publication purposes from an applied intercultural perspective. In: Ruiz-Garrido, M.F. Palmer, J.C. Fortanet, I. (eds) *English for professional and academic purposes*. Utrecht studies in language and communication. Amsterdam: New York: Rodopi. 59–73.
- Neumayer D. 2009. Tudományos közlemények a fizikában: műfaj alapú vizsgálat. In: *III. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia*. AlkNyelvDok. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 109–122.

- Nichols, J. 1988. Nominalization and assertion in Russian scientific prose. In: Haiman, J & Thompson, S. A. (eds) *Clause combining in grammar and discourse*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 399–428.
- Ruiying, Y., Allison, D. 2003. Research articles in applied linguistics: moving from results to conclusions. *English for Specific Purposes* Vol. 22. No. 4. 365–385.
- Samraj, B. 2005. An exploration of a genre set: Research article abstracts and introductions in two disciplines. *English for specific purposes* Vol. 24. No. 2. 141–156.
- Sheldon, E. 2011. Rhetorical differences in RA introductions written by English L1 and L2 and Castilian Spanish L1 writers. *Journal of English for Academic Purposes* Vol. 10. No. 4. 238–251.
- Swales, J. 1990. *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Swales, J. M. 1981. *Aspects of article introductions*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Swales, J. M. 2004. *Research genres: explorations and applications*. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press.

Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához II.¹ Általános módszertani ötletek

Fischer Márta

E-mail: marta.fischer1@gmail.com

Kivonat: A tanulmányban olyan módszertani ötleteket, tippeteket mutatok be, amelyek megkönnyíthetik a terminológia oktatását vagy annak beépítését más tárgyakba a szakfordítók képzésében. Először a cikksorozat első részében vizsgált terminológiai alapkérdések – úgymint „terminus vagy nem terminus?“, „mikor lehet használni szinonimát?“, „a különbséget vagy hasonlóságot hangsúlyozzuk?“ – módszertani vonatkozásaival foglalkozom. Kitérek arra, hogyan tehető izgalmassá a hallgatók számára a szakirodalom feldolgozása, miként hasznosítható a terminusdefiníciók kavalkádja, miként lehet terminusgyűjtéssel, lektorálási feladattal közelebb hozni az elméleti kérdéseket. Ezt követően a szövegek terminológiai szempontú feldolgozásával foglalkozom. Olyan feladatokat mutatok be, amelyek egyrészt növelik a motivációt (játékos kérdésekkel, tippeléssel), másrészt példát mutatnak párhuzamos szövegek (eredeti szöveg és annak fordítása) oktatási célú használatára is. Végül az ön- és társas értékelés fejlesztését segítő ötletekkel foglalkozom. Ennek során egyfajta „perspektívacseré“, azaz olyan módszerek mellett is érvelek, amelyek során a hallgató is készül, kérdez és értékeli, és aminek köszönhetően nagyobb érdeklődésre, felelősségtudatra számíthatunk. A tanulmány ötletei bármely nyelvre és szakterületre alkalmazhatóak. Nem igényelnek hosszabb előkészületet, miközben a befektetett idő többszörösen megtérül.

Kulcsszavak: terminológia tanítása, tanítási módszerek, motiváció, ön- és társas értékelés, lektorálás

Bevezető

Az „Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához I.” címmel megjelent tanulmány azokat a terminológiai alapkérdéseket vette számba, amelyekkel a fordítók bármilyen szöveg, bármilyen nyelvű fordítása során találkozhatnak: „terminus vagy nem terminus?“, „mikor lehet használni szinonimát?“, „a különbséget vagy hasonlóságot hangsúlyozzuk?“ (Fischer 2012).

¹ A dolgozat első része: Fischer M. 2012. Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához I. Terminológiaelméleti alapkérdések a fordításban *Fordítástudomány* XIV. évf. 2. szám. 5–30.

A cikksorozat második részében olyan módszertani ötleteket, tippet mutatok be, amelyek megkönnyíthetik a terminológia oktatását vagy annak beépítését más tárgyakba. Az alapkérdések mellett a szövegek terminológiai feldolgozását, a motiváció növelését, valamint az ön- és társas értékelés fejlesztését is segítő ötletekkel foglalkozom.

A tanulmány célja természetesen nem lehet az, hogy teljes körű módszertani útmutatást adjon, vagy korábbi módszertani munkák egyfajta szintézisét adja. Saját tapasztalataimból indulok ki, így a hasonló munkákból is csak azokra hivatkozom, amelyeket magam is alkalmaztam a gyakorlatban. A felsorolt módszerek tehát közel sem adnak teljes képet a lehetőségekről, és már ismertek lehetnek a terminológia oktatói számára. Mégis, ezek összesítése és főként kategorizálása segíthet abban, hogy minél színesebb, minél több készséget fejlesztő feladatokkal tudjunk szolgálni. Mindezek során – a kooperatív tanulás szellemében (Benda 2004, Földes 2002) – egyfajta „perspektívacseré”, azaz olyan módszerek mellett is érvelek, amelyek a hallgatót helyezik előtérbe: ő is készüljön, kérdezzen, értékeljen. Jelen tanulmány ötletei bármely nyelvre és szakterületre alkalmazhatóak azzal, hogy a konkrét nyelvi példák (terminusok) nem függetleníthetők a szakterülettől, ezért a szakmai háttérismeretek átadására is szükség van. A cikksorozat további részeiben fogok kifejezetten az uniós, a gazdasági és a jogi terminológia oktatásának módszertani kérdéseivel foglalkozni.

1. Módszertani adalék a terminológia elméleti alapkérdéseinek feldolgozásához

1.1. Terminus vagy nem terminus?

A cikksorozat első részében kifejtett terminológiai alapkérdéseknek a diákok számára is érthető, izgalmas, érdekesítő módon való átadása, majd ezek gyakorlati szintű elsajátíttatása nem könnyű feladat (Fischer 2012). Az alapkérdések elemzéséből is látható, hogy ezek hosszas okfejtéseket, összetett gondolatmenetet tartalmaznak, amelyet nem lehet azon nyomban, gyakorlati feladatokkal elkezdni. Egy részüknél mindenképpen tanácsos elméleti támpontot adni. Erre a legkézenfekvőbb megoldásnak a szakirodalom, azaz rövid tanulmányok vagy könyvfejezetek feldolgozása tűnik. Bár a diákok gyakran kevés érdeklődést mutatnak az elméleti témájú tanulmányok, cikkek iránt, így ezek prezentálása unalmas előadásokat eredményezhet, a feldolgozás e témában nem takarítható meg. Ez különösen igaz a cikksorozat első részében részletesen kifejtett történelmi háttérre (a szabványosítás kezdeteire, a fordítóképzők szerepére), hiszen ezzel érthető meg, miért beszélhetünk a terminus szűkebb és tágabb megközelítéséről, és ez milyen hatással van a fordításra. E témák mind részét képezhetik az általános terminológiaelméleti rész feldolgozásának. Ezek prezentálásához nyújt ötletet az 1.1.1. módszer.

A cikksorozat első részében bemutatam azt is, hogy a terminusnak nincs egységes definíciója a szakirodalomban, különböző megoldásokkal találkozhatunk (lásd erről még részletesen Fischer 2010). Mindemellett a diákok egyik leggyakoribb kérdése az, mi tekinthető terminusnak egy adott szövegben, és hogyan lehet felismerni őket. Az 1.1.2. és az 1.1.3. módszerek egyrészt a terminusdefiníciók kavalkádját, másrészt a terminologizáció folyamatát és a több fogalmat is leíró terminusokat kívánják felhasználni az otthoni készülésre, majd órai munkára.

1.1.1. Kérdezz-felelek – Szakirodalom feldolgozása és prezentálása

Módszer	A klasszikus „elolvasom, majd egy PPT-ben összefoglalom” prezentációk megelőzése érdekében a prezentáló hallgatókat arra kérjük, hogy kérdésekkel is készüljenek társaik számára. Fontos, hogy ezek konkrét, megválaszolható kérdések legyenek (pl. nyelvi példák: mit gondoltok, a tanulmány szerint hány fogalmat takarhat a <i>provision</i> szó?). Emellett az előadó hallgatónak a szakmai kérdések mellett egy-egy különleges/vicces/érdekes kérdést is be kell építenie előadásába. (Pl. a szerzőre, a témára, a tanulmány írásának körülményeire vonatkozóan.)
Variáció	<p>(1) E feladat fordítottja, és még motiválóbb formája lehet az, ha mindenki számára kiadjuk a szöveget, és a hallgatóságnak (3-4 fős csoportokban) kell három-három kérdéssel készülnie az előadó számára. E kérdéseket a hallgatóság csak az előadás végén ismerteti, az előadó nem tudja, milyen kérdések érkehetnek az előadása végén. Mindvégig fenntartja a figyelmet az, hogy a hallgatóság folyamatosan figyelje, az előadó választ adott-e a kérdésekre.</p> <p>(2) További lehetőség, ha egy hosszabb tanulmányt 4 részre felosztunk úgy, hogy a részek sorrendje ne látsszon, majd e tanulmányrészeket 4 fős csoportoknak kiadjuk otthoni feldolgozásra. Órán a csoporttagok összefoglalják saját részüket társaiknak (kérdésekkel is készülve), majd közösen megpróbálják kitalálni, mi lehet a tanulmányrészek helyes sorrendje. Önmagában vicces szituációt eredményez, hogy a hallgatók nem tudják, ki kezdje/folytassa/zárja a prezentálást a csoportban, miközben észrevétlenül megbeszélnek a teljes tanulmány tartalmát.</p>
Előny	E feladatok izgalmasabb készülést jelenthetnek a hallgatók számára, megelőzhetőek a „copy-paste” jellegű PPT-prezentációk. Emellett az első feladatban a kérdések levezetik a hallgatót válláról azt a terhet, hogy neki kell végig beszélnie, hiszen gyakran magának az előadásnak a tartása jelent problémát, nincs benne gyakorlatuk, e készség komplex fejlesztése azonban nem lehet célja a terminológiai kurzusnak. A vicces/érdekes kérdés pedig éppen azt segíti elő, hogy „kilendítse” a hallgatókat abból a fásult állapotból, amellyel a prezentációkat sajnos gyakran hallgatják. Tapasztalatom szerint alig várják a kérdést az előadó hallgatótól, miközben a szakmai tartalmat is észrevétlenül feldolgozzák.
Előkészület	Célszerű a diákokkal előzetesen elbeszélgetni (akár magyar nyelven) arról, miért is van szükség a szakirodalom feldolgozására. Hangsúlyozható, hogy éppen a szilárd elméleti alapok teszik őket képessé arra, hogy majdan a megbízó felé meg tudják indokolni megoldásaikat. A megbízó gyakran nincs tisztában a fordítás jellemzőivel, például azzal, hogy több megoldás is jó lehet. Ezért számtalan olyan szituáció adódhat, amelyben a fordítónak meg kell tudnia védenie álláspontját. Ehhez adhat támpontot az elmélet. Egy ilyen beszélgetést követően a hallgatók a szakirodalomra és az elméletre nem csupán a tananyag kötelező (az oktató által favorizált) részeként tekintenek, hanem lehetséges segítőtársként is a későbbiekben.

1.1.2. Terminusdefiníciók feldolgozása

Módszer	<p><i>Otthoni felkészülés/keresés (hallgató):</i> A hallgatókat e feladatban arra kérjük, hogy kutassanak fel legalább három különböző terminusdefiníciót, és közben készítsenek jegyzeteket a keresés során szerzett tapasztalataikról (mi alapján választották ki a definíciókat, nehéz/könnyű volt-e a keresés stb.)</p> <p><i>Többszörös csoport:</i> Ha a teljes évfolyam részt vesz az órán, akkor nyelvi csoportok képezhetőek, és mindegyik csoport a saját nyelvén keres definíciókat. Ha nyelvenként épül be a terminológia oktatása, de a hallgatók több nyelvet is beszélnek, hasonló nyelvi csoportok képezhetőek.</p> <p><i>Órai csoportmunka:</i> A hallgatók 3-4 fős csoportokban először megosztják egymással keresésük eredményét. Majd ki kell választaniuk azt a definíciót, amely szerintük a leginkább alkalmas egy fordítás során a terminusok azonosítására a szövegben.</p>
Előny	<p>E feladat egyik legnagyobb előnye az, hogy nem definíciók unalmas magolására kérjük a hallgatókat. Általános tapasztalat az, hogy a hallgatók kérdéseikre egyértelmű választ szeretnek kapni. E feladattal éppen az válik számukra egyértelművé, hogy (1) a definíciók egy része alkalmatlan arra, hogy a szövegben egy lexikai egységre rámutatva megmondjuk, terminusról van-e szó vagy sem; (2) a definícióknak egy része kifejezetten fordításközpontú, tág megközelítést, míg másik része szűk megközelítést követ; (3) a terminusok nem pusztán szavak lehetnek, hanem szócsoporthoz, vagy akár jelek, kódok is. Emellett a többszörös csoportokban való munka magának a <i>terminus</i> szónak az egyes nyelveken tapasztalható különbségeire is ráirányíthatja a figyelmet. (Fischer 2010:45).</p>
Variáció	<p>(1) A feladat egyszerűsített formája az, ha az oktató – a hallgatók előzetes készülése nélkül – órán oszt ki csoportoknak különböző terminusdefiníciókat, amelyeket csoportokban össze kell hasonlítaniuk. (2) További lehetőség, ha ezt a feladatot a szakirodalom feldolgozásával is összekötjük, azaz előre kiadott tanulmányokban kell a hallgatóknak keresniük.</p>
Előkészület	<p>Mindamellet, hogy a hallgatók várhatóan lelkesen keresnek, és hoznak is órára terminusdefiníciókat, célszerű az oktatónak előzetesen gyűjtenie azt a pár definíciót/véleményt/kritikát, amellyel valóban jól megvilágítható ez a kérdés. Ez a motiváció növelésére is felhasználható, hiszen a hallgatóknak elmondhatjuk, hogy a tarsolyunkban vannak már definíciók. Várni fogják, hogy sikerült-e éppen azokat a definíciókat felkutatniuk, amelyekre mi gondoltunk. Elképzelhető, hogy a hallgatók nem találnak könnyen „igazi” definíciókat, hanem inkább véleményeket, kritikai észrevételeket a terminus fogalmával kapcsolatban. Ez nem probléma, hiszen ez mutatja e téma sokrétűségét, és éppen az a cél, hogy ezt a hallgatók minikutatásaik alapján maguk fogalmazzák meg.</p>

1.1.3. Terminusgyűjtés – Terminológizáció és polyszémia

Módszer	<p><i>Otthoni felkészülés/keresés (hallgató):</i> A hallgatók 3-4 olyan megnevezést (köznyelvi szót és/vagy szakkifejezést) kapnak, amely más-más fogalmat ír le különböző kontextusban/szakterületen. Feladatuk az, hogy (1) kutassák fel, e megnevezések hány fogalmat írhatnak le, (2) mely szakterületeken, (3) mindegyikre hozzanak 1-1 példamondatot és/vagy definíciót a pontos forrással, (4) próbálják megtalálni a magyar célnyelvi megfelelőket.</p> <p><i>Órai csoportmunka:</i> A hallgatók kis csoportokban összehasonlítják egymás eredményeit, és külön mintalapokon (l. alább a példában) összesítik az eredményeket.</p>
---------	--

Előny	A feladat rávilágít arra, hogy (1) egyszerű köznyelvi szavak adott kontextusban/ szakterületen terminussá válhatnak (terminologizálódnak), és e terminusoknak kötött célnyelvi megfelelője lehet, (2) egy adott megnevezés más-más kontextusban más-más fogalmat takarhat, ezért a fordítói szabadság csökken. (3) E feladat egyben jó előkészítése lehet a terminológiai adatbázisokkal való ismerkedésre, illetve saját terminológiai adatbázis építésére – lásd erről Muráth (2005) –, hiszen a mintalap a terminológiai szócikk főbb elemeihez is jó kiindulópontot ad.	
Eszköz	Az órai csoportmunka legideálisabb helyszíne a számítógépes terem, ahol legalább csoportonként tudunk egy gépet biztosítani a hallgatónak. Ha ez nem megoldható, akkor célszerű legalább az oktatónak egy géppel készülnie (ideális esetben internetkapcsolattal), hogy a hallgatók megoldásait, kérdéseit helyben ellenőrizhessük/ megbeszélhessük. Ez különösen akkor releváns, ha a hallgatók nem rendelkeznek előzetes szakmai háttérismeretekkel.	
Példa	FNY terminus	PROVISION
	CNY terminus 1 Szakterület 1 Definíció 1	RENDELKEZÉS Jog The company inserted certain provisions into the agreement to ensure the rights of foreign workers. dictionary.cambridge.org
	CNY terminus 2 Szakterület 2 Definíció 2	CÉLTARTALÉK Számvitel A provision is an amount set aside for the probable, but uncertain, economic obligations of an enterprise. www.e-conomic.com
	A terminologizációból és a terminusok felismeréséből adódó fordítási nehézségekre további nyelvi példákat az elméleti cikk 1. táblázata tartalmaz (Fischer 2013).	

1.2. Mikor lehet / nem lehet használni szinonimát?

A terminusokkal összefüggésben a szinonimák használatának két vetülete van. Egyrészt a hallgatók vagy akár kezdő fordítók fejében gyakran él az a téves elképzelés, hogy a terminus attól terminus, hogy nem lehet szinonimája. E szűk megközelítés a századforduló idején megjelenő egységesítési, szabványosítási törekvésekre vezethető vissza, amely terminusnak csak azokat a szakkifejezéseket tekintette, amelyek már elértek egyfajta ideális, a követelményeknek megfelelő állapotot (Fischer 2010: 59) tekintette. A fordítás szempontjából azonban tágabb megközelítés szükséges, ahol inkább a kötöttség lehet kritérium, hiszen ugyanazon lexikai egység fordítása az egyik szövegben lehet kötetlen, míg egy másikban már kötött (azaz terminusként viselkedik). E kérdés vizsgálatára, terminus szűk és a tág megközelítésének a hallgatókban való tudatosítására lehetnek alkalmasak a fenti módszerek.

A szinonimahasználat másik vetülete már a szöveg kohéziójával van szoros összefüggésben (Fischer 2012). A terminusok kiemelt szerepet játszhatnak a szöveg kohéziójának megteremtésében, ezért óvatosan kell bánni a szinonimák használatával. Minden esetben meg kell vizsgálni, használható-e a szövegben az adott terminusnak a szinonimája. Ennek gyakorlására mutatnak példát az alábbi módszerek.

1.2.1. Lektorálás – Szinonimák és szövegkohézió

Módszer/ötlet	<p><i>Órai munka – lektorálás:</i> A fenti probléma körbejárására és hallgatókban való tudatosítására a fordításjavítás/lektorálás módszere lehet alkalmas eszköz.</p> <p>(1) A hallgatók számára először egy fordítást osztunk ki, amely már tartalmazza a szinonimák téves használatából eredő terminológiai hibákat. (2) Miután elolvasták, a hallgatók véleményt mondanak arról, érthető-e számukra, miről szól a szöveg. (Akkor jó a szöveg, ha ez nem így van, azaz a szövegben elrejtett hibák szétzilálják a kohéziót.) (3) Ha a hallgatók nem tudják megmondani, miért nem érthető a szöveg, beszélgetés indítható arról, ennek milyen okai lehetnek. (4) Ezt követően adjuk át nekik az eredeti szöveget. Párban kell megbeszélniük, milyen hibát követhetett el a fordító, ez miként volt hatással a szöveg kohéziójára, és ez hogyan állítható ismét helyre. (5) Végül a teljes csoporttal megbeszéljük a következtetéseket/megoldásokat, majd megmutatjuk/kivetítjük a fordítás egy lehetséges lektorált változatát.</p>	
Előny	<p>Ez a feladat segít a hallgatóban tudatosítani a következőket: (1) a terminusok egy adott szövegben belül is kötötté válhatnak: az alábbi példában a <i>mikrotanítás</i> szónak számos célnyelvi megfelelője/szinonimája lehet, a szövegben azonban <u>egyetlen</u> megfelelő mellett kell(ett) volna dönteni, (2) a célközönség csak a lefordított szöveggel találkozik, ezért nem hivatkozhatunk arra, hogy „az eredeti szöveggel összevetve <i>végül is</i> érthető a szöveg üzenete” (ahogy ezt a hallgatók gyakran teszik).</p>	
Előkészület	<p>Ez a feladat hosszabb előkészületet igényel, hiszen tudatosan kell összeállítani olyan szövegeket, amelyek éppen a fenti hibára mutatnak rá. Erre alkalmas lehet bármilyen szöveg, amelyben egy olyan terminus vonul végig, amelynek célnyelven ugyan több szinonimája lehet, az adott szövegben belül azonban nem használhatjuk ezeket, hiszen a kohézió érdekében egy célnyelvi terminust kell a szövegben következetesen végigvinni.</p>	
Példa	<p>FORDÍTOTT ÉS LEKTORÁLT SZÖVEG</p> <p>Die schriftlichen Aufgaben sind relativ selten, aber die Studenten müssen öfters mündlich referieren, beziehungsweise sie müssen kleinere Unterrichte Mikrounterricht halten. ...Während des Semesters sammeln die Studenten die in den Phasen des Lernens und Lehrens erstellten Unterlagen in einem Portfolio. In der Form eines Mikrounterrichts bereiten sie sich auf das Lehrpraktikum vor.</p>	<p>EREDETI SZÖVEG</p> <p>Írásbeli feladatokkal a hallgatók viszonylag ritkán találkoznak, de gyakran be kell számolniuk szóban, illetve mikrotanítást is kell vállalniuk.A szemeszter során a hallgatók a tanítási és tanulási folyamat egyes szakaszaiban létrehozott anyagokat portfólióban összesítik. A tanítási gyakorlatra mikrotanítás formájában készülnek fel.</p> <p>Forrás: tanítási célra adaptált saját lektorálás</p>
	<p>Az elméleti cikkben további két szöveges példa található (Fischer 2012).</p>	

1.3. A fogalmi rendszerek eltéréséből adódó fordítási nehézségek

A terminológiaelmélet alapkérdései közül a fogalmi rendszerek különbségei okozhatják a legtöbb nehézséget a hallgatók számára. Ha bizonyos fogalmak

nem találhatók meg a célnyelv fogalmi rendszerében, vagy a forrásnyelvi és a célnyelvi fogalom között nincs teljes egyezés, akkor ez a fordítót döntési helyzetek sora elé állítja. Ezekkel azért fontos kiemelten foglalkozni, mert a hallgatókban gyakran él az a (téves) elképzelés, hogy egy adott döntési helyzetben csak egyetlen lehetséges jó megoldás van. Az alábbi módszerek éppen azt kívánják elősegíteni, hogy a hallgatók saját maguk jöjjenek rá ennek ellenkezőjére, és gyakorlati tapasztalatok alapján vonjanak le következtetéseket. Így észrevétlenül sajátítják el az elméleti alapokat.

1.3.1. Terminusgyűjtés – Körülírjunk, kölcsönözzünk, vagy új megnevezést alkossunk?

Módszer	<p><i>Otthoni felkészülés/keresés (hallgató):</i> A hallgatók 3-4 terminust kapnak az adott idegen nyelven. Ezeknek olyan fogalmakat kell leírniuk, amelyeknek nincs/eredetileg nem volt megfelelője a célnyelv fogalmi rendszerében. E terminusokra mutatott példát az elméleti alapkérdésekről szóló cikk 4. táblázata, úgymint <i>barrister, solicitor, benchmarking, Entgeltpunkte, Bundestag</i> stb. (Fischer 2012). A hallgatók feladata az, hogy megkeressék e terminusok célnyelvi megfelelőit (a kontextus megjelölésével).</p> <p><i>Órai csoportmunka:</i> (1) A hallgatók kis csoportokban először megosztják egymással kereséseik eredményét. Majd arra kérjük őket, válasszák ki, szerintük melyik a legjobb megoldás. Körbejárunk, és ha azt látjuk, nem tudnak dűlőre jutni – hiszen nincsen egyetlen jó megoldás – ez kiváló alapot ad arra, hogy erre felhívjuk a figyelmet. (2) Ezt követően kérjük őket arra, állítsanak fel kategóriákat az egyes megoldások/eljárások elkülönítésére. (3) Végül bemutatjuk az eljárási formák egy lehetséges csoportosítását (új megnevezések alkotása, kölcsönzés/tükörfordítás, körülírás – lásd erről Fischer 2012), és közösen megbeszéljük ezek előnyeit/hátrányait.</p>
Előny	<p>A hallgatók várhatóan nem egy, hanem több különböző megoldást fognak találni a célnyelvi megfelelőkre, ezért már a keresés tudatosítja bennük azt, hogy több megoldás lehetséges. Erre erősít rá a feladat (2) lépése.</p>
Variáció	<p>(1) A feladat nehezíthető azzal, ha a hallgatóktól további terminusok gyűjtését kérjük. Ehhez megadhatunk egy olyan szakterületet, ahol folyamatosan új fogalmak áramlanak nyelvünkbe (például az informatika) (2) Ha a teljes évfolyam részt vesz az órán, akkor ismét nyelvi csoportok képezhetőek. Ennek nagy előnye, hogy rámutathat nyelvpolitikai sajátosságokra is (így pl. francia nyelven várhatóan több példát találunk új megnevezések alkotására, mint tükörfordításra/kölcsönzésre – lásd Fischer 2012).</p>
Előkészület/ Eszköz	<p>(1) A feladat a terminusok gondos kiválasztásához és az óra felépítésének megtervezéséhez igényel hosszabb előkészületet. Az előző feladatokhoz hasonlóan szükséges a hallgatók felkészítése is arra, hogy a terminusok gyűjtése átfogóbb célt szolgál. (2) Ideális esetben az óra számítógépes teremben, vagy legalább csoportonként 1 géppel zajlik. Ez növeli a motivációt, és helyben ad lehetőséget a terminológiai munkára.</p>

1.3.2. Módszer: Terminusgyűjtés – A különbséget vagy a hasonlóságot hangsúlyozzuk?

Módszer	<p><i>Otthoni felkészülés/keresés (hallgató):</i> A hallgatók egy terminuslistát és egy intézménynevet kapnak magyar nyelven. A lista olyan, egymással összefüggő terminusokat tartalmaz, mint például egy intézményrendszer részei (hazai bíróságok), a gazdasági társaságok, az oktatási rendszer elemei vagy egy rangsor (fokozatok, beosztások). Az intézmény lehet bármely hazai intézmény, amelynek feltehetően van valamilyen hasonló megfelelője a célnyelv országában is (pl. NAV). A hallgatók feladata az, hogy megkeressék e terminusok célnyelvi megfelelőit.</p> <p><i>Órai csoportmunka:</i> (1) A hallgatók kis csoportokban először megosztják egymással kereséseik eredményét. Majd arra kérjük őket, válasszák ki, szerintük melyik a legjobb megoldás. Körbejárunk, és ha azt látjuk, nem tudnak dűlőre jutni – hiszen ezúttal sincs egyetlen jó megoldás – ez kiváló alapot ad arra, hogy erre felhívjuk a figyelmet. (2) Ezt követően megkérdezzük, tudnak-e célt, stratégiát azonosítani a különböző megoldások mögött. (3) Ennek megvitatása után bemutatjuk a két stratégiát (honosító stratégia: a két fogalmi rendszer közötti hasonlóság hangsúlyozása, idegenítő stratégia: különbség hangsúlyozása – lásd erről Fischer 2012).</p>
Előny	<p>(1) A hallgatók várhatóan mindkét stratégiára fognak megoldásokat hozni, ezért már a keresés tudatosítja bennük azt, hogy több megoldás lehetséges, és ezek mögött más-más cél, stratégia húzódik meg. Erre erősít rá a feladat (2) lépése. (2) A keresés során a hallgatók várhatóan szembesülni fognak azzal is, hogy az intézmény célnyelvi megfelelőjének megadásakor nem szabad figyelmen kívül hagyni annak honlapján szereplő hivatalos megnevezést – ez felül is írhatja a többi megoldást.</p>
Előkészület/ Eszköz	<p>(1) Előzetesen mindenképp célszerű elmondanunk, hogy a megkapott terminusok olyan fogalmat jelölnek, amelynek várhatóan nincsen pontos megfelelője a célnyelven. Találhatunk tehát hasonló bíróságot, gazdasági társaságot, iskolatípust vagy fokozatot, de ezek nem feltétlenül jelölik ugyanazt a fogalmat. (2) Ideális esetben az óra számítógépes teremben, vagy legalább csoportonként 1 géppel zajlik. Ez növeli a motivációt, és helyben ad lehetőséget a terminológiai munkára.</p>
Példa	<p>E feladathoz az elméleti cikk tartalmaz nyelvi példákat (Fischer 2012).</p>

2. Módszertani adalék szövegek terminológiai szempontú feldolgozásához

A terminológia oktatásának egyik alapvető eszköze a szöveg. Az órákra való készülés során folyamatosan minél érdekesebb, aktuálisabb szövegeket (az adott témának megfelelő szövegtípusokat) kutatunk, keresünk a hallgatók számára. Bármilyen érdekesek és hasznosak is ugyanakkor e szövegek, sokszor tapasztalhatjuk, hogy a sokadik után a hallgatóság elfárad, és az újabb szöveget érdektelenséggel fogadja. Az alábbiakban javasolt feladatok az újabb szövegek iránti érdeklődést hivatottak növelni. A feladatok egy része példát mutat párhuzamos szövegek (eredeti szöveg és annak fordítása) oktatási célú használatára is. Ideális esetben e feladatok is számítógépes teremben, vagy legalábbis csoportonként egy-egy internetkapcsolattal rendelkező gépen zajlanak, ami lehetőséget ad a közös terminológiai munkára.

2.1. Indító feladatok a motiváció növelésére

2.1.1. Mit rejtenek a címek?

Módszer	<p><i>Órai munka:</i> (1) A motiváció növelésének egy hatékony eszköze az, ha a szövegrészeteknek (pl. újságcikk-részeteknek vagy akár egy tanulmány alcímeinek) csak a címét adjuk meg először, és a hallgatóknak kell kitalálniuk, milyen tartalom bújhat meg ezek mögött. Ez elvégezhető egyénileg, majd párban, majd csoportban, amelynek során végül a csoportnak kell közös nevezőre jutnia abban, mit rejthet az adott cím. (2) A feladat következő lépéseként arra kérjük a csoportokat, gyűjtsenek minél több szakkifejezést (és ezek idegen nyelvű megfelelőjét) az adott tartalomhoz kapcsolódóan, azaz azt is tippeljék meg, itt milyen terminológiai kérdések, buktatók merülhetnek fel.</p>
Előny	Bár a feladat több időt vesz igénybe, mintha egyszerűen kiosztjuk az adott szövegeket, ez többszörösen megtérül, mert a hallgatók alig várják, hogy megismerjék végre, miről szólnak a címek, azaz helyesen tippeltek-e. Ezt követően élménnyé válik a szöveg terminológiai szempontú elemzése.
Előkészület	A feladathoz mindössze a címek kivágása szükséges, amelyeket célszerű eltérő formátumban, kis cetlikben kiosztani a hallgatóknak.
Példa	<p>EU health policy should reflect realities EU policy making on GMOs has lost track of science Smart social policies boost EU competitiveness <i>eParticipation in the EU – Engaging Citizens in Policy Issues</i></p>

2.1.2. Egyre gondoltunk?

Módszer	A motivációt növeli az is, ha a diákat bevonjuk gondolatmenetünkbe, azaz a tanár fejébe. A szövegek terminológiai feldolgozásának kézenfekvő módja az, ha aláhúzzuk a terminológiai szempontból problémás vagy fontos részeket, majd ezt a diákokkal megbeszéljük. Ez a sokadik szöveg feldolgozása után azonban igen unalmasá válhat. Ekkor kérhetjük meg a diákokat arra, hogy próbálják meg „tanár szemmel” olvasni a szöveget, és <i>ők</i> húzzák alá azokat a részeket/terminusokat, amelyeket szerintünk mi is aláhúztunk a szövegben.
Előny	(1) E feladat időigénye elenyésző annak motiváló erejéhez képest, hiszen a diákok alig várják, hogy megtudják, megegyezett-e az általuk javasolt lista a miénkkel. (2) Ez a feladat jó indítást adhat olyan megbeszélésekhez vagy tájékoztatásokhoz is, amelynek a témája az értékelés. Egy-egy ilyen feladat közelebb viszi őket annak megértéséhez, melyek a tanár értékelési szempontjai, mit ítélünk meg és miért fontosnak, és ez mennyiben térhet el az ő elgondolásaiktól. (3) Végül a feladat alkalmas annak megvitatására is, ki mit tart terminusnak a szövegben. Ekkor kifejezetten a terminusok aláhúzására kérjük a diákokat. Ezzel jól előkészíthető/vagy lezárható a „terminus – nem terminus?” kérdés is.
Variáció	A feladat egy másik formája lehet az, amikor párban kell a diákoknak ugyanezt eljátszaniuk, azaz egymásról kitalálniuk, mit gondolnak ők terminológiai szempontból lényegesnek, aláhúzendónak egy szövegben. Ez utóbbi feladat a társas értékelés fejlesztéséhez adhat kiváló felütést, amellyről a későbbiekben írni fogok.
Előkészület/ Eszköz	A feladat a szöveg előkészítésén (a terminusok/terminológiai szempontból releváns részek aláhúzásán) túlmenően nem igényel előkészületet.

2.2. A szövegek terminológiai feldolgozását segítő feladatok

2.2.1. Tippelj és keress – Idegen nyelvű ekvivalensek felkutatása a szövegben

Módszer	(1) A szövegek terminológiai feldolgozásának legalapvetőbb módja az, ha megadjuk a magyar terminusok egy listáját, majd a hallgatóknak meg kell találniuk ezek megfelelőit az idegen nyelvű szövegben. (2) Ez a módszer tehető izgalmasabbá azzal, ha a hallgatóknak először meg kell tippelniük, mi szerepelhet a szövegben, és csak ezt követően olvashatják azt el.		
Variáció	(1) E feladat kiegészíthető/nehezíthető a Rádai-Kovács Éva (2004) által javasolt módszerrel, amelyben a terminusok helyett csak azok definícióit adjuk meg a diákok számára. (2) Ugyancsak Rádai-Kovács Éva módszerével a feladat cloze-teszté is alakítható. Ekkor a feladat kétlépcsősé válik, hiszen a diákoknak először meg kell határozniuk a terminust, majd ezt követően azt beilleszteniük a lyukas szövegbe.		
Előny	A módszer (2) lépése a tippelés lehetőségével a motivációt hivatott növelni, a definíciók és a cloze-tesztek pedig már kifejezetten a hallgató szókincsét erősíthetik.		
Előkészület/Eszköz	Az alapfeladat elkészítésén túlmenően mindössze a tippet is jelölő újabb oszlop kerület a feladatba, a cloze-teszthez pedig értelemszerűen módosítani kell a szöveget.		
Példa	<p>SZÖVEG:</p> <p>Due to the overlapping jurisdiction of the various laws regulating the recognition of foreign degrees and professional qualifications and the overlapping competence of different institutions and governing bodies, furthermore, due to legal harmonisation tasks arising from negotiations to join the European Union, by 2000-2001 it became necessary to draft a new and consolidated act on recognition.</p> <p>Forrás: http://www.nefmi.gov.hu/english/hungarian-equivalence/educational-authority</p> <p>FELADAT:</p>		
	1. FNY terminus	CNY megfelelő – tipp	CNY megfelelő – a szövegben
	joghatóság		
	szövegez (jogszabályt)		
	egységes szerkezetbe foglalt (jogszabály)		
	szakmai végzettség		
	elismerési törvény		
	2. Definíció	CNY megfelelő – tipp	CNY megfelelő – a szövegben
The process of approximating different legal provisions or systems by eliminating major differences and creating minimum standards.			

2.2.2. Kérdezz-felelek – Szövegfeldolgozás párhuzamos szövegekkel

Módszer	<p><i>Órai pármunka:</i> (1) A feladatban a diákok párban, párhuzamos szövegekkel (eredeti szöveggel és annak fordításával) dolgoznak, amelyekben – egymás tükörképeként – terminusokat/terminológiai szempontból releváns egységeket húztunk alá. A pár egyik tagja kapja meg a szöveg eredeti, forrásnyelvi verzióját, míg a másik tagja ennek fordítását, azaz a célnyelvi verziót. A szövegeket nem mutathatják meg egymásnak. (2) Saját szövegük elolvasása után a diákok felváltva kérdezik egymást, mi lehet az adott terminus/terminológiai egység megfelelője.</p>		
Előny	<p>(1) A diákok általában nagyon kedvelik ezt a feladatot, mert egyrészt viccesnek találják a folyamatos kérdezz-felelek játékot, másrészt biztonságban érzik magukat attól, hogy nem csupán a válaszoló, hanem a kérdező szerepben is lehetnek. (2) Emellett a feladat kiválóan fejleszti azt a készségüket, hogy megítéljék, helyes-e a másik megoldási javaslata (ami állandó probléma kezdő fordítóknál). (3) Segít különválasztani azokat a terminusokat, amelyek fordítása kötött (azaz kötött megfelelőjük van a célnyelven), és azokat, amelyekhez nagy fordítói szabadság kötődik, azaz több megoldás is elfogadható. (4) Ha először végezzük a diákokkal a feladatot, akkor az első percekben káosznak tűnhet az egymás közötti kommunikációjuk, éppen azért, mert nem tudják eldönteni, a másik megoldását elfogadják-e vagy sem. A feladat éppen ezért alkalmazható jó felütként az elméleti kérdések megvitására.</p>		
Variáció	<p>Ha nem áruljuk el, melyik verzió a célnyelvi vagy forrásnyelvi szöveg, akkor kiegészítő feladatként a diákok azt is megállapíthatják, szerintük melyik lehet az eredeti szöveg, és melyik a fordított – ekkor több, a fordításórakon már tanult elméleti anyag gyakorlati alkalmazására is sor kerülhet.</p>		
Előké-szület	<p>Mindkét szöveget úgy készítjük elő, hogy azok <u>aláhúzva</u> tartalmazzák a terminológiai szempontból releváns/problémás elemeket. A forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg e szempontból tükörképe egymásnak. Fontos, hogy nagyobb egységeket is aláhúzzunk, hiszen nem feltétlenül a szószintű egyezést keressük, hanem gondolategységek közvetítését.</p>		
Tipp	<p>Számos párhuzamos szöveget találhatunk az interneten (hatalmas szöveg-adatbázist jelentenek például az uniós fordítások). A rendelkezésre álló nyelvi verziókat a legkönnyebben úgy ellenőrizhetjük, hogy az oldal címében szereplő nyelvi kódot (már ha van) átírjuk az általunk keresett nyelvre. Például a http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1025_hu.htm címben a „hu” kódot átírjuk en-re. Ez a diákok számára is fontos tipp lehet, hiszen a diplomafordítások keresésekor így a legegyszerűbb leellenőrizni azt, hogy létezik-e már a szövegnek fordítása.</p>		
Példa	<table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 50%; vertical-align: top;"> <p>CNY szöveg</p> <p>2013. őszi <u>gazdasági előrejelzés: fokozatos fellendülés, külső kockázatok</u> Az elmúlt hónapokban biztató jelek utaltak arra, hogy az európai gazdaság fellendülése sinen van. A 2013 első negyedévéig tartó <u>visszaesés</u> után a második negyedévben újra növekedésnek indult az európai gazdaság, és az év hátralevő részében a <u>reál GDP</u> minden bizonnyal további növekedést mutat majd. Az EU-ban 2013 második</p> </td> <td style="width: 50%; vertical-align: top;"> <p>FNY szöveg</p> <p>Autumn 2013 <u>economic forecast: Gradual recovery, external risks</u> In recent months, there have been encouraging signs that an economic recovery is underway in Europe. After <u>contracting</u> up to the first quarter of 2013, the European economy started to grow again in the second quarter and <u>real GDP</u> is set to continue growing in the remainder of this year. <u>Growth</u> in the second half of 2013 is expected at 0.5 %</p> </td> </tr> </table>	<p>CNY szöveg</p> <p>2013. őszi <u>gazdasági előrejelzés: fokozatos fellendülés, külső kockázatok</u> Az elmúlt hónapokban biztató jelek utaltak arra, hogy az európai gazdaság fellendülése sinen van. A 2013 első negyedévéig tartó <u>visszaesés</u> után a második negyedévben újra növekedésnek indult az európai gazdaság, és az év hátralevő részében a <u>reál GDP</u> minden bizonnyal további növekedést mutat majd. Az EU-ban 2013 második</p>	<p>FNY szöveg</p> <p>Autumn 2013 <u>economic forecast: Gradual recovery, external risks</u> In recent months, there have been encouraging signs that an economic recovery is underway in Europe. After <u>contracting</u> up to the first quarter of 2013, the European economy started to grow again in the second quarter and <u>real GDP</u> is set to continue growing in the remainder of this year. <u>Growth</u> in the second half of 2013 is expected at 0.5 %</p>
<p>CNY szöveg</p> <p>2013. őszi <u>gazdasági előrejelzés: fokozatos fellendülés, külső kockázatok</u> Az elmúlt hónapokban biztató jelek utaltak arra, hogy az európai gazdaság fellendülése sinen van. A 2013 első negyedévéig tartó <u>visszaesés</u> után a második negyedévben újra növekedésnek indult az európai gazdaság, és az év hátralevő részében a <u>reál GDP</u> minden bizonnyal további növekedést mutat majd. Az EU-ban 2013 második</p>	<p>FNY szöveg</p> <p>Autumn 2013 <u>economic forecast: Gradual recovery, external risks</u> In recent months, there have been encouraging signs that an economic recovery is underway in Europe. After <u>contracting</u> up to the first quarter of 2013, the European economy started to grow again in the second quarter and <u>real GDP</u> is set to continue growing in the remainder of this year. <u>Growth</u> in the second half of 2013 is expected at 0.5 %</p>		

Példa	<p>felében a 2012. év azonos időszakához képest 0,5%-os <u>növekedés</u> várható. <u>Éves alapon számítva</u> a reál GDP idei növekedése az EU-ban 0,0%-ra, az <u>euróövezetben</u> pedig -0,4%-ra becsülhető.</p>	<p>compared to the same period in 2012 in the EU. <u>On an annual basis</u>, real GDP growth this year is estimated at 0.0 % in the EU and -0.4 % in the <u>euro area</u>.</p> <p>Adapted from http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1025_hu.htm</p>
--------------	--	---

2.2.3. Hogyan javítanád? – Szövegfeldolgozás lektorálással

Módszer	<p><i>Órai munka:</i> A fordításjavítás/lektorálás a szövegek terminológiai feldolgozása során – kifejezetten a terminológiai hibákra fókuszálva – is kiválóan alkalmazható. (1) A hallgatók számára először egy fordítást osztunk ki, amely már tartalmazza a terminológiai hibákat. (2) A hallgatóknak először alá kell húzniuk, mi az, amit hibának tartanak. (Akkor jó a szöveg, ha tartalmaz olyan terminológiai hibákat, amelyek az eredeti szöveg olvasása <i>nélkül</i> is nyilvánvalóak.) (3) Ezt követően kapják meg az eredeti szöveget. Először egyénileg kell a hibákat azonosítaniuk, majd ezeket párban megbeszélniük. (5) Végül a teljes csoporttal megbeszéljük a megoldásokat, majd megmutatjuk/kivetítjük a fordítás egy lehetséges lektorált változatát.</p>
Előny	<p>(1) E feladat létjogosultságát az indokolja, hogy a diákok gyakran nem tudják megítélni, mi fogadható még el helyes megoldásként és mi nem. Más fordításának lektorálása segít abban, hogy saját megoldásaikat is megfelelően tudják értékelni. (2) A feladat jól alkalmazható annak ellenőrzésére is, hogy az adott szakterülethez kapcsolódó szókincset a hallgatók elsajátították-e.</p>
Előkészület	<p>A feladat gondos előkészületet igényel, hiszen egy olyan fordítást szükséges összeállítani, amely tartalmazza a javítandó terminológiai hibákat. (1) Ehhez felhasználhatók a hallgatók korábbi fordításai, amelyek legjellemzőbb terminológiai hibáit összesítve „alkothatunk” egy új célnyelvi szöveget. A motivációt növeli, ha ezt a tényt megosztjuk a hallgatókkal is, hiszen tudatosodik bennük, hogy mások is elkövethetnek hibákat. (2) A feladathoz felhasználhatunk párhuzamos szövegeket is. Ekkor a célnyelvi szöveg már rendelkezésre áll, így a feladat „csupán” annyi, hogy el kell rejteni a hibákat a szövegben.</p>

3. Módszertani adalék a társas és önértékeléshez fejlesztésére, a motiváció növelésére

Az értékelési tevékenységhez általában egy feladat, fordítás vagy a félév lezárásának folyamatát kötjük, amelynek középpontjában a visszajelzést *adó* oktató és a visszajelzést *kapó* hallgató áll. Az alábbiakban bemutatott módszertani ötlet-csozor ezt a relációt kívánja megfordítani azzal, hogy ezúttal a diákok értékeljenek: egyrészt saját magukat, másrészt egymást.

A perspektíva e megfordításának lehetőségein azért kezdtem el komolyan gondolkodni, mert minduntalan felvetődött bennem az a kérdés, van-e egyáltalán haszna annak, hogy javítok és jegyet adok. A felelősség terhe mind a javítás,

mind az értékelés során rajtam van, miközben a diákoknak ez igen kényelmes, és a javítások ellenére is jellemzően alul- vagy felülértékelik magukat. Mindez később, a munkaerőpiacon válik fontos tényezővé. A megfelelő önértékelés biztosítaná azt, hogy a majdani munkavállaló felelősséggel tudjon elvállalni egy adott munkát. A társas értékelés pedig azért fontos tényező, mert a munkahelyi konfliktusok fő forrása lehet az, ha nem tudjuk reálisan megítélni egymás teljesítményét, illetve ezt nem tanuljuk meg megfelelően kommunikálni. E témáról igen részletesen írtam egy korábbi tanulmányban (Fischer 2011). Ezért az alábbiakban csak azokat a módszereket emelem ki, amelyek a terminológia oktatásához kapcsolódhatnak, és alkalmasak lehetnek a terminológiai hibák tudatosítására.

3.1. Feladatok az önértékelés fejlesztésére és a motiváció növelésére

3.1.1. Utólagos önértékelés – Oszályozzon a diák!

Módszer	Az önértékelés fejlesztésének legkézenfekvőbb módja az, ha a hallgatóktól órán azt kérjük, hogy az általunk kijavított fordításukra saját maguk adjanak jegyet. Ehhez ismerniük kell értékelésünk szempontrendszerét. A csoporttól függ, hogy a jegyek összevetésére milyen formában kerülhet sor. Ha a hallgatók az előzetes felkészítés, megbeszélés ellenére is vonakodnak jegyet adni saját munkájukra, illetve ezt megosztani társaikkal, akkor elegendő, ha egyszerűen újra beszédjük a fordításokat (rajta a hallgató által javasolt jeggyel), és ahol nagy eltérést tapasztalunk, ott konzultációt tartunk.
Előny	(1) Annak tudatában, hogy értékelnük kell saját munkájukat, a hallgatók sokkal komolyabban veszik az adott fordítási feladatot/számunkérést, a felelősséget magukénak is érzik. (2) A feladat segít a terminológiai hibák tudatosításában is, hiszen jobban látják, mennyit „ér” egy terminológiai hiba értékelésünkben.
Előkészület	E feladatok bevezetése mindenképpen magyarázatot, előkészítést igényel (akár magyar nyelven), mert a diákokat legtöbbször meglepetésként éri saját munkájuk értékelésének felelőssége. Fontos elmondani, miért kérjük őket erre, milyen előnyei vannak e feladatnak. Ehhez elengedhetetlen egy együttműködő, támogató légkör megteremtése.

3.1.2. Utólagos társas és önértékelés – Javítson a diák!

Módszer	Az önértékelést fejlesztő további módszer az, ha a hallgatók nem az oktató által kijavított, hanem (1) az eredeti, javítás nélküli fordítást kapják vissza az órán, azaz lehetőséget kapnak beadott fordításuk utólagos korrekciójára. Ha csak a terminológiai hibákra akarjuk felhívni a figyelmet, akkor csak ezeket <i>nem</i> javítjuk. (2) Miután javították saját munkájukat, átadjuk a hallgatók részére az általunk javított fordítást is.
Variáció	A feladat párokban is elvégezhető, ekkor a társas értékelés fejleszhető. (1) A diákoknak egymás fordítását kell javítaniuk. (2) Ezután közös megbeszélés következik, amelyben véleményt mondanak egymás megoldásairól. (3) Végül megkapják az általunk kijavított fordításait is, és közösen megbeszéljük a tapasztalatokat.

Előny	(1) A saját hibák felfedezésének („hogya is írhattam le ilyet!”, „ez biztos az enyém?”) sokkal nagyobb hatása van, mintha ezekre a hibákra egy külső értékelés (az oktató) hívta volna fel a figyelmet. (2) Különbséget lehet tenni azon hibák között, amelyek figyelmetlenségéből, esetleges időhiányából adódnak (<i>azaz amelyeket a diák már tud</i>), és azok között, amelyeket azért nem vett észre, mert ezek valóban még gyakorlást igényelnek (<i>azaz amelyeket még nem tud</i>). (3) A párban végzett feladat hozzájárul ahhoz, hogy a diákok megtanuljanak diplomatikusan véleményt mondani egymás munkájáról, hibáiról. (4) Önmagában sokat ad nekik az, hogy más fordítását, hibáit vagy akár jobb megoldásait közelről látják.
Előké- szület/ Eszköz	Az előzőekhez hasonlóan e feladatok bevezetése mindenképpen magyarázatot, előkészítést igényel. Emellett nem szabad elfeledkezni arról, hogy a diákok fordításairól még a javítást megelőzően fénymásolatot készítsünk, hiszen ezt fogják megkapni a következő órán.

4. Összegzés

Az ismertetett módszertani ötletek korántsem fedik le azoknak a feladatoknak az összességét, amellyel egy terminológiakurzus érdekessé, a hallgatók számára emészthetővé tehető. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a konkrét nyelvi példával dolgozó feladatok jó része feltételezi a szakmai háttértudás meglétét, vagy ennek hiányában szakmai ismeretek közvetítését. Az ötletek többségében megjelennek ugyanakkor olyan alapelvek, jellemzők, amelyek szakterülettől függetlenül bármely más feladatra és módszerre adaptálhatóak.

Ezek egyike a játék. A legszokványosabb feladat is feldobható kérdezz-felelek típusú pár- vagy csoportmunkával, egy-egy vicces kérdés beszúrásával, vagy a megoldások megbeszélése előtt egy egyszerű tippelési feladattal. Hasonló eredmény várható akkor, ha a hallgató saját maga jöhet rá a megoldásra és von le következtetéseket. Számos feladat indítható rövid, célzott terminológiai munkával, amelynek során a hallgató észrevétlenül sajátítja el az elméletet is. Ehhez nagy előnyt jelent az, ha órán rendelkezésre állnak számítógépek, ahol a megoldások közvetlenül ellenőrizhetőek.

A feladatok további fontos eleme a gyakori szerepcsere. Ha a hallgatónak lehetőséget adunk arra, hogy néha átvegye szerepünket, azaz maga értékeljen és javítson, nagyobb érdeklődésre, felelősségtudatra számíthatunk. Ennek kiváló eszköze a lektorálás. Amellett, hogy – Klaudy Kinga (2007: 235) szavaival élve – „a fordítói szövegalkotást csak a fordítások lektorálása révén lehet megtanítani”, e feladattal a terminológiai hibák is tudatosíthatóak. Végül e feladatok mindegyikével mind az egyéni, hanem a társas értékelés is fejleszthető, amely hozzájárul ahhoz, hogy a fordító a későbbiekben el tudja helyezni saját munkájának értékét másokéhoz képest, meg tudja védeni döntéseit, és ezt megfelelően is tudja kommunikálni. Mindeközben jól látható, hogy a javasolt módszerek többsége nem igényel hosszabb készülést a megszokottnál, miközben többszörösen visszahozza a befektetett időt.

Irodalom

- Benda J. 2002. A kooperatív pedagógia szocializációs sikerei és lehetőségei Magyarországon I. *Új Pedagógiai Szemle* 52. évf. 9. sz. 26–37.
- Fischer M. 2010. *A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK.
- Fischer M. 2011. A társas és önértékelés szerepe a fordítás oktatásában. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és Szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2010–2011*. Gödöllő: Szent István Egyetem GTK. 76–82.
- Fischer M. 2012. Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához I. Terminológiaelméleti alapkérdések a fordításban *Fordítástudomány* XIV. évf. 2. szám. 5–30.
- Földes P. 2002. Kooperatív tanulás. *Új Pedagógiai Szemle* 52. évf. 2. sz. 104–105.
- Klaudy K. 2007. A fordítás oktatásának elvi kérdései – 25 év után. In: *Nyelv és fordítás*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 229–236.
- Muráth J. 2005. A terminológia oktatása a Pécsi Tudományegyetem Közgazdasági Karán. In: Muráth J., Hubainé Oláh Á. (szerk.) *A XXI. század kihívásai a szakfordítóképzésben*. Pécs: PTE KTK. 37–45.
- Rádai-Kovács É. 2004. Terminológiakurzus a fordítóképzésben. In: M. Fekete-Silye (szerk.) *Porta Lingua 2004. A szaknyelvtudás esélyteremtő ereje*. Debrecen: DE ATC. 263–276.

E L Ő K É S Z Ū L E T B E N

Horváth Ildikó (szerk.)

A modern fordító és tolmács (tanulmánygyűjtemény)

Érdeklődés:

Papp Sándorné, ELTE BTK FTT,
Budapest 1088, Múzeum krt. 4., „F”-épület I. emelet 3–4.
Tel: 4116500/5894. E-mail: papp.sandorne@btk.elte.hu

Explicitáció *A nagy Gatsby* két magyar fordításában

Nagy Nóra

E-mail: nagynora95@gmail.com

Kivonat: A tanulmányban *A nagy Gatsby* című regény két magyar fordítását vetem össze, és elemzem az explicitáció szempontjából. A kiválasztott példákat az explicitáció a fordítástudományban eddig megszokott kategóriái szerint csoportosítom, és azt vizsgálom, hogy milyen, az explicitáción túlmutató hatásuk lehet az előfordulásuk helyén, lokális szinten, és a szöveg egészére nézve. Az elemzés egy-egy fejezete foglalkozik a szereplők nyelvi jellemzésével, a női főszereplő, Daisy hangjának nyelvi megjelenítésével a regény egészében, valamint a reáliák fordításával. A fordításspecifikus explicitáció igazolására, amelynek léte mindmáig vitatott a fordítástudományban, a regény francia fordítását is figyelembe vettem a két magyar változat mellett – e három fordításra alapozva az explicitáció új alkategóriáinak felállítását kísérlem meg a kiválasztott példák pontosabb behatárolása céljából. Végül két példán szemléltetem az explicitáció hiányát, illetve annak a befogadóra tett hatását.

Kulcsszavak: fakultatív, pragmatikai, fordításspecifikus explicitáció, kvantitatív, képteremtő explicitáció, kohézióteremtő konkretizálás, mikrostruktúra, makrostruktúra

1. Bevezetés

Ritka helyzet a magyar könyvpiacra, hogy egy regény két magyar fordításban is egyidejűleg hozzáférhető legyen. F. Scott Fitzgerald *The Great Gatsby* című, 1925-ben megjelent, az irodalomtörténet által korszakalkotónak tartott regényének magyar példányai impozáns látványt nyújtanak a Libri könyvesbolt kínálatában: két nagy halomban állnak egymás mellett az Európa Kiadónak az angol és a francia kiadással megegyező borítójú kiadványai, a regényből készült hatodik mozifilm szereplőivel, és az Alinea Kiadó „Klasszik sorozatának” szerényebb kivitelű, szürkés borítójú példányai. Előbbit Bart István fordította 2011-ben, utóbbit Máthé Elek 1968-ban.

Egy regény újrafordításának (Brownlie 2006) többféle oka lehet: a profitorientált könyvkiadás szövevényes piaci viszonyai, a szerzői jogok lejárta, az örökösök elzárkózása, a minőség iránti új elvárások és egyéb tényezők mind okot adhatnak rá, ahogy jelen esetben az új mozifilm bemutatása is. Az újrafordításból egyvalaki mindenképpen profitál: két fordítás összevetése mindig

tanulságos a fordításkutató számára. A műfordítókkal szemben eltérő elvárásokat, szokásokat felmutató két külön korban, két eltérő habitusú műfordító által készített két magyar Gatsby-fordítást elsősorban az explicitáció szempontjából megvizsgálva a következő kérdéseket igyekszem körüljárni: hasonló képet, hasonló benyomásokat kap-e az olvasó az 1920-as évek Amerikájának „amerikai álmában”, a dzsessz korszakában az élvezeteknek élő úrgazdagokról? Mennyiben „szolgálja ki” a fordító az olvasót, mennyi erőfeszítés szükséges a környezet, a jellemek lehető legpontosabb megértéséhez?

2. Az explicitáció fajtája és mértéke, mint az összehasonlítás eszköze

Az explicitáció négy fajtája (Klaudy 2007: 159–164) közül a kötelező explicitáció kevésbé alkalmas fordítások összevetésére, hiszen ha valamely műveletet nyelvspecifikus okokból el kell végezni, akkor legfeljebb a betoldott nyelvtani elemek szórendi helyét lehet két fordítás esetében összehasonlítani. A másik három: a fakultatív, a pragmatikai és a fordítás-specifikus explicitáció azonban alkalmas az összevetésre.

3. Fakultatív explicitáció

Seguinot (1988) szerint a hozzáadás nem az egyetlen eszköze az explicitációnak. Explicitáció nemcsak akkor megy végbe, amikor (a) valami olyasmi van kifejezve a fordításban, ami nem volt meg az eredetiben”, hanem akkor is, amikor (b) valami, ami a forrásnyelvi szövegben csak preszuppozíció révén van implikálva vagy beleértve, a fordításban nyíltan ki van fejezve, valamint akkor is, amikor (c) a forrásnyelv valamely eleme nagyobb hangsúlyt kap a fordításban fókusz, hangsúly vagy lexikai választás révén (1988: 110).

Seguinot definíciójának három eleme a fakultatív explicitáció kategóriájába tartozik. Mindháromra található példa az 1. táblázatban, melynek mondatai egy-egy regényszereplő külső/belső jellemzését, megjelenését írják le.

3.1. Szereplők jellemzése nyelvi elemekkel

1. táblázat

Szereplők jellemzése nyelvi elemekkel

	Angol eredeti	Máthé Elek fordítása (a)	Bart István fordítása (b)
(1)	He had on a dress suit and patent leather shoes.... (42)	Tom frakkban és lakkcipőben volt... (40)	Tom öltönyben volt, gyönyörű borjúbox cipőt viselt... (49)

	Angol eredeti	Máthé Elek fordítása (a)	Bart István fordítása (b)
(2)	Dressed up in white flannels I went over... (47)	Fehér flanel <u>nyári ruhában</u> vágtam át... (46)	Fehér <u>zakót</u> öltöttem, és... (56)
(3)	It was gas blue with lavender beads. (49)	<u>Világoskék</u> , levendulaszín gyöngyökkel. (48)	Olyan <u>gázláng-kék</u> , kis levendulakék gyöngyökkel <u>van kivarrva</u> . (59)
(4)	'I hate that word hulking'.... (18)	Utálom, <u>ha azt mondog</u> , tagbaszakadt... (17)	<u>Ne mondd azt</u> , hogy drabális... (20)
(5)	...the demoniac Finn... (94)	...a félkegyelmű finn <u>bejárónő</u> ... (95)	...a finn boszorkány... (114)
(6)	At least once a fortnight a corps of caterers came down... (45)	Legalább kéthetenként egy <u>egész vendéglátó vállalkozás</u> jelent meg... (43)	Havonta legalább kétszer felvonult egy <u>hadtáp alakulat</u> ... (54)

Tommal, a jó vágású, izmos fiatalemberrel való első találkozását meséli a szeretője: a „patent leather shoes” (1) angol olvasónak fényes lakkcipőt juttat eszébe, a „dress suit” (1) elegáns öltönyt. A „gyönyörű” jelzővel megtoldott „borjúbox cipő” (1b) azonban még a laknál is elegánsabb és drágább – viselőjét a felső tízezer körébe képzeljük, ahová valóban tartozik is. Pontatlanság tehát Bart fordítása vagy inkább fordítói szabadság, a szereplő önkényes, de pontosabb jellemzése? A „white flannels” (2) csak a flanel ruhaanyagra vonatkozik: ha férfi viseli, az erősen foglalt jelentésű női „nyári ruha” (2a) könnyen tévképzetet kelt. A „gas blue” (3) szóösszetétel nem szokványos az angolban: a szerző képteremtő fantáziájának terméke. Érezze-e magát felhatalmazva a fordító arra, hogy ezt a kreativitást az olvasóra is áthárítsa? Bart István szerint igen. A „van kivarrva” (3b) betoldás szemantikailag redundánsnak tűnik, hiszen gyöngyöket varrással szokás felerősíteni; az angol nyelvre jellemző, hátravetett jelzős szerkezet a „with” prepozícióval azonban a magyartól idegen, a mondatszintű fakultatív explicitáció vélhetőleg ezt volt hivatott feloldani. A finn bejárónőről két helyütt esik említés a regényben, itt másodszer, de semmi nem utal rá, hogy „félkegyelmű” (5a) lenne. A „demoniac” (5) is meglepő, előzményekkel nem megalapozott jelző az eredetiben: ennek élét az akár játékosan is értelmezhető „boszorkány” (5b) tompítja, ráadásul az az előnye is megvan, hogy főnév, tehát nem szükséges a magyarul önmagában nem álló, nemzetiséget jelölő melléknév új főnévvel való kiegészítése.

Az eddigi példák Seguinot definíciójának (a) pontjához tartoztak: a konkretizálás vagy árnyaltabb jelentést adott az eredetinek (1, 2, 5), vagy a betoldás új elemként jelentkezett (3). A 4. mondat a definíció (b) pontját igazolja: Tom nem csupán annyit akar közölni a feleségével, hogy nem tetszik neki a „hulking” szó, hanem implicite azt, hogy azt utálja, ha Daisy ezzel a szóval illeti. Mindkét fordító explicite kifejezi, betoldja az implicite jelenlévő tartalmat, azonban a szóválasztásában jelentős a különbség közöttük: a „tagbaszakadt” (4a) többnyire

leíró részekben alkalmazott, semleges jelző, míg a „drabális” (4b) negatív töltésű, ezáltal csúfolásra is alkalmas szó, ami itt illik a beszédhelyzetre, mivel a férj implicite azt közli a feleségével, hogy utálja, ha a nő csúfolja őt.

A 6-os példa a Seguinot-féle definíció (c) pontjába tartozik: a „corps of caterers” ugyan a birtokviszony révén alárendelő szószerkezet, és szabály szerint a főlérendelt tag, itt a „caterers” adja a szintagma jelentésének magját, az alárendelt tag jelentésmezejének mégis erős szemantikai töltése van: utal ugyanis a regény jó néhány részletére, az első világháborút túlélte „elveszett nemzedék” háborús beszámolóira. Bart a szószerkezet első (alárendelt) tagjára, a „hadtestre” súlyozta ki a maga megoldását, amelynek folytatása a szintén katonai tábort idéző „több sátorra való ponyvával” (54), majd a feloldás a „színes lampionok”, Máthé ezzel szemben a főlérendelt tagra alapozta explicitáló megoldását, amelynek szemantikai tartományát a mondat második felében a sátorponyvák után a színes villanykörték egészítik ki (43).

Az első táblázat példáiból a fenti elemzés után azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Bart István fordítói megoldásai szemléletesebbek, pontosabb (jellem)rajzzal szolgálnak az olvasónak (2b), (4b), (5b), és idegenítő hatásukkal együtt színesebbek, meglepőbbek (3b), (6b), több háttér információt, mélyréteget láttatnak az olvasóval a regény világából.

3.2. Daisy hangja

A női főszereplő, Daisy hangjáról írott mondatok akár egy vezérmotívum, átívelnek az egész regényen. Más lesz-e két fordításban a sok apró részletből összeálló összkép vagy inkább összhangzat, és ha igen, mennyiben?

2. táblázat: *Daisy hangja*

	Angol eredeti	Máthé Elek fordítása (a)	Bart István fordítása (b)
(7)	...an absurd, charming little laugh... (15)	...különös, de bájos nevetés hagyta el ajkát... (13)	...bájos kis kacajjal felnevetett... (16)
(8)	...in her low, thrilling voice... (15)	...halk, izgatott hangon... (14)	...azon a <u>fátyolosan mély, szívhez szóló</u> hangján... (16)
(9)	...the exhilarating ripple of her voice... (92)	Hangjának vidám csengése... (93)	Hangjának <u>szívderítő csilingelése</u> ... (112)
(10)	I heard a sort of <u>choking murmur</u> and part of a laugh, followed by Daisy's voice on a <u>clear artificial</u> note... (93)	...elfojtott mormolást, utána kurta nevetést hallottam, majd Daisy <u>tisztán csengő</u> , kicsit mesterkélt hangját... (94)	Aztán <u>fojtot beszéd hangjai</u> szűrődtek ki a nappaliból, majd nevetés, és Daisy <u>felemelt</u> hangja, amint mesterkélt hanghordozással így szól... (113)

	Angol eredeti	Máthé Elek fordítása (a)	Bart István fordítása (b)
(11)	...that voice held him most, with its fluctuating, feverish warmth, because it couldn't be over-dreamed – that voice was a <u>deathless song</u> . (103)	... Gatsby leginkább Daisy hangja tartotta bűvületben: ez a <u>tétovázó</u> , túlfűtötten meleg hang, amelynél csodálatosabban álmodni sem lehet – ez a hang a <u>halálon győzedelmeskedő élet diadaléneke</u> volt. (105)	... Gatsby a legjobban Daisy hangja igézte meg, az a <u>fátyolos</u> , lázasan fűledt hang, melynél elbűvölőbbet nem is álmodhatott – a <u>haláltalan élet éneke</u> volt. (126)
(12)	Daisy's voice was playing murmurous tricks in her throat. (117)	Daisy <u>halk mormogással</u> <u>évidött</u> velem. (115)	...engem megint elbűvölt Daisy <u>búgó</u> hangja. (137)
(13)	When the melody <u>rose</u> her voice <u>broke up</u> sweetly, following it, in a way contralto voices have, and each change tipped out a little of her warm human magic upon the air. (115)	Mikor a <u>dallam magasabb hangnembe csapott</u> <u>át</u> , hangja édesen <u>megbicsaklott</u> , ahogy az alténekeseké szokott, s ilyenkor lényének ellenállhatatlan varázsa töltötte be a levegőt. (119)	Amikor a dallam <u>felszárnyalt</u> , <u>ő leeresztette</u> a hangját, ahogy az alt énekesek szokták, és a zene minden egyes hangjából lényének meleg varázsa áradt ki az éjszakába. (142)
(14)	...and laughed, her sweet, exciting laugh... (121)	...elragadóan és izgatóan felnevetett... (126)	...bájosan s egyszersmind izgatón felkacagott... (150)
(15)	She's got an <u>indiscreet</u> voice [...] Her voice is full of money – that was the inexhaustible charm that <u>rose</u> and <u>fell</u> in it, the <u>jingle</u> of it, the <u>cymbals</u> song of it. (126)	Daisynek elég <u>indiszkrét</u> <u>hangja</u> van [...] Daisy hangja tele volt pénzzel – ez volt az a soha ki nem fogyó báj, amely benne <u>hullámzott</u> . Olyan volt, mint a zengő cimbalom. (131)	Daisynek olyan <u>hangja van</u> , <u>hogy mindent elárul</u> [...] Csupa pénz [...] A pénzt éreztem benne – ez volt az a kifogyhatatlan báj, mely a hangjában <u>hullámzott</u> , ez <u>csilingelt</u> benne, s <u>zengett</u> , mint a cintányér. (156)
(16)	...her voice, dropping an octave lower, filled the room with <u>thrilling scorn</u> . (138)	Hangja egy teljes oktávval mélyebben hangzott, s megtöltötte a szobát <u>borzongató megvetésével</u> . (143)	A hangja egy egész oktávval mélyebb lett, és a benne <u>vibráló düh</u> az egész szobát betöltötte. (172)
(17)	She had caught a cold, and it made her voice huskier and more charming than ever. (155)	Daisy meghűlt, és nyhe rekedtsége hangját még elbűvölőbbé tette. (162)	Daisy meg volt hűlve, s ettől még fátyolosabb és elbűvölőbb lett a hangja, mint máskor... (195)

Daisy hangja a regény egyik kulcseleme: ezzel bűvöli el unokatestvérét, az elbeszélőt, és ami fontosabb: a rá öt éven át várni tudó címszereplőt, aki a Daisy által okozott balesetet magára vállalva esik áldozatul a feleségét elveszített férj bosszújának. A gondosan megválasztott, a jelentést árnyaló szavak tehát azon

túl, hogy jellemzik a karaktert, az előrehaladó cselekmény masszív pilléreiként is szolgálnak. Nézzük meg a két változat ezen pilléreit (az aláhúzott elemeket).

Bart István fordítása: mély és halk hangot egyaránt jelent a „low voice” (8). Bart a jelzőt a hanghoz, és nem a beszédhelyzethez igazítva az előbbit választotta. A „fátyolos” betoldása mintegy epithetonná, állandó díszítő eposzi jelzővé teszi a még kétszer (11, 17) visszatérő, ezáltal szövegszintű kapcsolóelemmé váló elemet. A „szívhez szóló” (8b) és „szívderítő” (9b) jelzők „szív” előtagja beszédes bizonyágként előrevetíti a két titkolt szívügy okozta későbbi tragédiát, miáltal szintén szövegszintű kapcsolóelemmé válik. A „felemelt hang” (10b) betoldása a „fojtott beszéd” (10b) ellentétéként nyer értelmet. A „haláltalan élet éneke” (11b) meglepő, mai szóalkotást (haláltalan) is tartalmazó metaforában szintén explicitációként jelentkezik az „élet”, tovább fokozva az élet-halál ellentétét. Az oppozíciót a következő példa nem szó szerint fordított „felszárnyal-leereszt” (13b) ellentétpárja viszi tovább. Az „indiscreet” jelző (15) felbontása a mondat szintű fakultatív explicitáció ékes példája, a fordító a karakterre igazítva kiválasztja, konkretizálja az „indiszkrét” melléknév egyik jelentését. A „the jingle” és „the cymbals” (15) főnevek igével való, explicitebb kiváltása szintén több a szó szintű explicitációnál: az igék lendületet visznek a mondatba, amely halad előre, lüktet, végül valóban cseng-bong, mint a cintányér. A „vibráló düh” (16b) a színvállásra, a férje és a szeretője közötti választásra kényszerített Daisy érzelmi reakciójának jó érzékkel megtalált nyelvi megfogalmazása.

Máthé Elek fordítása: a „halk, izgatott hang” (8a) egyrészt a beszédhelyzetre vonatkozik, ezáltal nem jellemzi a szereplőt, másrészt nem személyre szabott, bárki hangját jelölheti. Az elfojtott „mormolás” (10a) téves képet fest a jelenetről: az öt év óta most először négy szemközt találkozó szerelmespár két tagja itt egymással beszél, míg a „mormol” ige jelentése: „huzamosabb ideig egyhangúan, inkább csak magának, más számára alig érthetően mond v. olvas vmit” (ÉrtSz 1961: 26). A „clear” (10) jelentése lehet tisztán csengő, ha hangra vonatkozik, itt azonban az „artificial” jelzője, határozónévi („clearly”) szerepben, aminek jelentése „tisztán, azaz egyértelműen” mesterkelt hang. A „a deathless song” (11) három szóból, négy szótagból álló szintagmájának „a halálon győzedelmeskedő élet diadaléneke” (11a) öt szóból, tizennyolc szótagból álló fordítása tartalmilag pontos, technikailag túl hosszú, hangulatilag a regény e helyéhez illően patetikus. Az eredetiben a 12. példa alanya Daisy hangja, ezt Bart tartja (12b) – de feltűnhet, hogy mindkét fordító betoldja az elbeszélő személyét a személyes névmás ragozott alakjában (engem/velem). A mondat olyasmit jelent, hogy „Daisy hangja mormogó/gurgulázó trükköket adott elő a torkában”; az „évődött” betoldása itt már nem a hangot jellemzi, hanem a következő beszélgetést vetíti előre, amelyben Daisy izgatottságában játékosan azt is felajánlja unokatestvérének, hogy megcsókolhatja. A „melody rose” explicitáló fordításában: „a dallam magasabb hangnembe csapott át” (13a) a „hangnem” szó tárgyi tévedés, mivel nem valamely dúr- vagy moll hangnem váltásáról, hanem a kromatikus skála hangjai közötti váltásról van szó. A „a hangja édesen megbicsaklott” (13a) amellett, hogy pontos fordítás, szemléletes is, szinte halljuk az éneklő Daisyt. Az „indiszkrét hang” (15a) össze nem illő szókapcsolatnak tűnik: jellem, viselkedés, tett lehet indiszkrét, de hang legfeljebb csak „indiszkr-

reációra utaló” szokott lenni. A „borzongató megvetés” (16a) mint Daisy érzelmi reakciója a fentebb leírt jelenetben félreviszi annak értelmezését.

A tizenegy példa alapján megállapíthatjuk, hogy Bart István fordításában Daisy „magyar hangja” a – tudatos vagy intuitív – betoldásoknál és a lokális megoldásokban is a mű egészét szem előtt tartó, érzékenységre valló szóválasztás révén erős, az eredetinel is szilárdabb támpilléreket kínál a regény ívének. Máthé Elek megoldásai ehelyett inkább az adott mondatban betöltött „helyi értékre”, azaz a mikrostrukturális szintre vonatkoznak. Ha Leuven-Zwart (1989: 154) kettős felosztását vesszük alapul, amely szerint mikrostrukturális szinten: a mondatok, tagmondatok és szókapcsolatok szintjén szemantikai, stilisztikai és pragmatikai eltolódások történnek a szövegben, makrostrukturális szinten pedig a jelentés révén az eltolódások a szereplők jellemzésében jönnek létre, akkor azt is feltételezzük, hogy a nyelvi megfogalmazás kihat a szereplők jellemzésére. „A makrostruktúra milyensége és attribútumai nagy mértékben függenek a mikrostruktúrát alkotó elemektől. Ebből következik, hogy a mikrostrukturális elemekben bekövetkező eltolódások makrostrukturális eltolódásokat eredményezhetnek” (Leuven-Zwart 1989: 171).

Az egy másik vizsgálat tárgya lehetne, hogy a szemantikai eltolódások (1, 2, 3, 5, 6) a szereplők nyelvi jellemzésében milyen mértékben idéznek elő eltolódásokat a makrostruktúra szintjén, a jellemekben. Leuven-Zwart szerint „a makrostrukturális eltolódásokhoz több egyforma vagy hasonló természetű mikrostrukturális eltolódás szükséges. Más szóval csak a bizonyos előfordulási gyakoriságot felmutató mikrostrukturális eltolódások idéznek elő eltolódást a makrostruktúrában” (1989: 171). Nézetem szerint a fenti tizenegy példa teljesíti a „bizonyos előfordulási gyakoriság” kritériumát. Daisy csábereje Bart fordításában élethűen megkomponált hang, amelynek különböző dinamikai árnyalataival tulajdonosa tudatosan, gyakorlottan bánik: a fátyolos és lázasan fülledt (11b), bájos és izgató (14b) alaphang „felemelt” és „mesterkél” (10b) színező felhangja modulációs képességét bizonyítva „egy egész oktávval mélyebb” lesz (16b), majd a „vibráló dühig” (16b) modulál, igencsak árnyalt jellemrajzot ad tulajdonosáról.

Legalább ennyire sokrétű ugyanez a kérdés Daisy hangjának vizsgálatában, ha a mondatszintű különbségeket tekintjük (10, 15): vajon a ritmikus, lendületes mondatszerkesztés makroszinten túlmutat-e a mikroszintű stilisztikai különbségen? A mikrostruktúra szintjén a két fordítás között kimutatott szemantikai különbségek (8, 9, 11, 12, 16) után a szintaktikai elemzés érdekes eredményekkel szolgálhat.

3.3. Kvantitatív explicitáció

A fakultatív explicitáción belül a szövegminőségre vonatkozó, kvalitatív explicitációnak nevezném a szóválasztásra, a mondatok szerkezetének felbontására, az érthetőség elősegítésére, a szöveg koherenciájának megteremtésére irányuló, az eddigi példákön is bemutatott műveleteket. Egyes szövegekben azonban tetten érhető egy másik, talán könnyebben mérhető, de legalább számokban kifejezhető, ezért mennyiséginek vagy kvantitatívnak nevezhető explicitáció

is. A kettő különválasztása azért is nehéz, mert a mennyiség ilyen esetekben előbb-utóbb óhatatlanul átcsap minőségbe: ha egy regényben megszámloljuk az állandónak tekinthető jelzőket, és megnézzük, hogy a fordított szövegekben az eredetihez képest milyen arányú a megfelelés, az elsősorban a mennyiség vizsgálata. Ez azonban kihat a szöveg minőségére is, amennyiben jellemez egy karaktert vagy közeget, vagy akár a mű egész világát.

A nagy Gatsby világa az udvariasság világa: ez a kulcsszó a pókerarcú amerikai feltörekvő és feltört úgazdagok, a yuppiek elődjeinek körében. Olyannyira, hogy az angol szövegben 21 helyen, Bartnál 24-szer, Máthénál 23-szor fordul elő. Míg az eredetiben más-más alakban is: a polite(ness) mellett formal(ity) (59, 62), correctness (74), appropriate (97), a rude (94, 119) mellett pedig az inhospitably (107) is megtalálható, addig a magyarban Bartnál kizárólag az „udvarias” és származékszavai szerepelnek. Máthénál két esetet (49, 61) leszámítva ugyanez a helyzet: egyik fordító sem használ szinonimát vagy körülírást. Ám nem ez az igazán meglepő tény. A számolás meghökkenítő eredménye az, hogy a magyarban ott is megjelenik az „udvarias/an”, Bartnál három (59, 165, 168), Máthénál két esetben (138, 140), ahol az angolban utalás sincs rá. Itt csap át a mennyiség minőségbe: a fordítót munka közben annyira áthatja a regény világa, hogy tudat alatt ott is alkalmazza ugyanazt a betoldást, ahol a fordítandó szöveg erre nem ad okot.

4. Pragmatikai explicitáció

„A pragmatikai explicitáció a célnyelvi szöveg olyan kiegészítése, amelyre a forrásnyelvi és a célnyelvi olvasók háttérismereteinek különbségei miatt van szükség” (Klaudy 2007: 163). Ez többnyire a reáliák fordítására vonatkozik.

3. táblázat

Reáliák fordítása a regényben

	Angol eredeti	Máthé Elek fordítása (a)	Bart István fordítása (b)
(18)	Montauk Point – The Galls (38) Montauk Point – The Sea (38)	Montauk-fok – a sirályok (36) Montauk-fok – a tenger (36)	Montauk Point – A sirályok (44) Montauk Point – A tenger (44)
(19)	I drove over to East Egg... (12)	Áthajtottam East Eggbe... (11)	...átmentem a Keleti Tojásra... (13)
(20)	...the great wet barnyard of Long Island Sound... (11)	...Long Island Soundba, a... legsűrűbben beépített partú tengerszorosába. (9)	...a Long Island-i szoros nagy, hullámozó baromfiudvarába. (10)
(21)	...turned up in Little Girl Bay... (106)	...megjelent a Little Girl-öbölben... (109)	...horgonyt vetett a Leányka-öbölben... (130)

	Angol eredeti	Máthé Elek fordítása (a)	Bart István fordítása (b)
(22)	Not at Kapiolani? (138)	<u>Havaion</u> , (<i>sic!</i>) Kapiolaninál sem? (144)	Kapiolaninál sem? (172)
(23)	...when I carried you down from the Punch Bowl... (138)	...amikor a karomban vittelek le a Punch Bowl <u>vulkánról</u> ... (144)	...amikor ölben hoztalak ki a hollywoodi baseballstadionból... (173)
(24)	...a trip to the South Seas... (83)	...csendes-óceáni nászútra mentek... (84)	...elment vele a déltengeri nászútra... (101)
(25)	...to the small Lutheran College of St. Olaf's in southern Minnesota. (106)	...Minnesota <u>állam</u> déli <u>részében</u> a lutheránus <u>egyház</u> Szent Olaf College-ába. (109)	...a Szent Olafról <u>elnevezett</u> kis dél- minnesotai lutheránus főiskolára. (129)
(26)	...the hot whistles of the National Biscuit Company... (120)	... a nagy kekszgyár szirénáinak bűgása... (124)	...a Nemzeti Keksz-és Ostyagyár szirénái... (149)
(27)	He had changed since his New Haven years. (13)	Egyetemi évei óta erősen megváltozott. (11)	Eléggé megváltozott az egyetem óta. (13)
(28)	...a few feet away... (43)	... <u>alig</u> néhány láb távolságban... (41)	... <u>alig</u> néhány lépésnyire... (50)
(29)	...only the bright door sent ten square feet of light volleying out...(114)	...a kitárt ajtón át szűrődött ki fény...(18)	...csak a tündöklő fényt árasztó ajtón lötytyent ki ide is tíz négyzetlábnyi világosság... (141)
(30)	...less than twenty feet away... (130)	...alig húsz lábnyi távolságból... (135)	...alig húsz lábnyi távolságból... (162)
(31)	That's the secret of Castle Rackrent. (92)	Ez a Rackrent-kastély titka. (93)	Ez hadd maradjon az Elva- rársolt Kastély titka.(112)
(32)	Several old copies of <i>Town Tattle</i> and a copy of <i>Simon Called Peter</i> ...(35)	A <i>Town Tattle</i> több régi példánya... <i>Simon, akít Péternek hívtak</i> című regény... (33)	A <i>Town Tattle</i> régi számai hevertek, meg egy regény, a <i>Simon Called Peter</i> ... (40)
(33)	This fella's a regular Belasco. It's a triumph. What thoroughness! What realism! (52)	Ez a pasas második Belasco. Az alaposság diadala. Ilyen realizmus! (50)	De ez az ember egy második Belasco. <u>Egy</u> <u>színházi zseni</u> . Ez a <u>könyvtár maga a tökély!</u> Micsoda alapos munka! Micsoda realizmus! (62)
(34)	...the Stoddard Lectures... (52)	...Stoddard Felolvasások című sorozat... (50)	... <u>John L.</u> Stoddard <i>Előadásai</i> ... (62)
(35)	...he had committed himself to the following of a grail... (155)	...Grál-lovagnak állt... (161)	... elkötelezte magát egy eszmény követése mellett... (194)

	Angol eredeti	Máthé Elek fordítása (a)	Bart István fordítása (b)
(36)	...the man...is now the Earl of Doncaster. (73)	Ez itt... Doncaster grófja. (73)	Ez... most Doncaster earlje. (88)
(37)	A succulent hash arrived. (77)	Megérkezett az ínycsiklandó étel. (78)	Megérkezett az ínycsiklandó vagdalt. (93)
(38)	...each one introduced to us as Mr Mumble. (49)	...akiket mind Mr. Um-humként mutattak be. (47)	...Mr. Motyogiként mutatkoztak be. (58)

A Vlahov és Florin (1980) felosztása szerinti reáliák széles körére található példa a regényben: a földrajzi reáliák csoportjába tartozó geográfiai képződményekre (18–24), ember alkotta földrajzi objektumokra (26), a néprajzi reáliák köréből az ételekre (37), a művészetre és kultúrára (31–35), a mértékegységekre (28–30), végül a társadalmi politikai reáliák közül az oktatási intézményekre (25, 27) és a rangokra (36). A mintavétel reprezentatívnak tekinthető, az összes reáliát kigyűjtöttem, a mindkét fordításban angolul hagyott elemeket (újságcímek, intézménynevek stb.) leszámítva.

A két fordítás keletkezési idejéből kiindulva feltételezhetnénk, hogy 1968-ban (amikor Jules Verne-t is Verne Gyulaként emlegették), inkább volt elvárás, hogy a fordító magyarítson, mankót adjon az olvasónak, mint ma, amikor angol divatszavak fűszerezik vagy fertőzik a kis és nagy népek nyelvét egyaránt. *A nagy Gatsby* két fordítása rácsafol erre a preszuppozícióra: Bart István 11 helyen explicitál, honosít, magyaráz, alkalmaz betoldást (19b, 20b, 21b, 23b, 24b, 25b, 26b, 27b, 31b, 33b, 35b), Máthé Elek csak nyolcszor (18a, 22a, 23a, 24a, 26a, 27a, 32a, 36a).

A földrajzi nevek fordítása vegyes képet mutat: a „Long Island Soundba” (20a) olyan hatást kelt, mintha a sound (öböl) köznévfő tulajdonnév tagja lenne (ezt követően azonban mindenütt ’öböl’ szerepel a regényben). Az Ontario-tó Little Bay-öblének (21) honosító fordításával (21b) Bart egy korábbi fordítói gyakorlatot követ, míg Máthénál a Point ’fok’ (18a) jelentésének közlése az angolul nem tudó olvasónak topográfiai támpontot ad. A 19-es példa egyedi a maga nemében: az „East and West Egg”-ről szóló hosszas fejtegetés előzi meg, amelyet ott mindkét fordító hűen magyaráz, és Bart talán csak a nyomtató kedvéért magyarította még egyszer, majd mindvégig West Eggként szerepelteti a regényben. Máthé szükségét érezte, hogy Kapiolani elé betoldja a Hawaiiit (22a), mint a csendes-óceáni avagy déltengeri nászút helyszínét – ezt az egzotikus utazások mai célközönsége sem feltétlenül azonosítja, tekintve hogy nem helynevet, hanem vélhetőleg egy hawaii királynőről elnevezett szállodát jelöl. A (25a) mondat a honosító és idegenítő fordítás meglepő kombinációja: Máthé magyarázza a Minnesota államot és a lutheránus egyházat, melyek ismerete feltételezhető az olvasóról, betoldja a redundánsnak ható „részében”-t, viszont angolul hagyja a College szót, mely az adott reália fő jelentéshordozó eleme.

A mértékegységek fordításában egységesnek mondható a „láb” megtartása (és nem átszámítása méterre) az egy helyütt előforduló „lépés”-t leszámítva

(28b): az eredeti itt nem pontos távolságra, hanem a hozzávetőleges közelségre utal. A 28-as és 30-as példából kiindulva érdekes lenne további mondatok vizsgálatával választ találni arra, hogy a „less than” hiányában „a few” ’néhány’ korlátozó értelmű megfeleltetése mellé miért „kívánczik oda” a magyarban szinte kötelező bővítményként a propozicionális „alig” partikula. A „tíz négyzetlábnyi világosság” (29b) idegenítő hatása meghökkentő, annál is inkább, mivel Máthé ezt kihagyja: az olvasó a kitárt ajtón kiszűrődő fény képén nem lepődik meg, míg a magyar terület mértékegységek között idegennek ható négyzetlábon igen. Hasonló a helyzet „az ínycsiklandó vagdalt” (20b) konkretizáló megoldásával: a „hash” jelentése valóban vagdalt, amit azonban – mivel nem tartozik az ínycsekek ételei közé – ritkán társítunk az „ínycsiklandó” jelzővel. A generalizáló „ínycsiklandó étel” (20a) nemcsak a mondatot laposítja el, de a regény egy apró színfoltja, „az ún. helyi kolorit” (Klaudy 2007: 163) is elvész.

A „Rackrent-kastély” (31) Maria Edgeworth XIX. századi írónő magyarul is ezen a címen olvasható regényére utal. Az intertextuális utalás Fitzgerald művében az egyes szám első személyű elbeszélő kastélynak távolról sem nevezhető, önmaga által „rút kis pörsenés”-nek (Bart 10) aposztrofált hajlékára vonatkozik. A jelenet kulcsfontosságú a regényben: itt találkozik öt év után a két régi szerelmes, Daisy és Gatsby úgy, hogy az előre megszervezett találkozás a nőt meglepetésként éri. Ezért tűnik telitalálatnak a „viharvert, papírfalú bungaló” (Bart 8) eufemisztikus honosítása kastéllá, sőt a történet jövőbeni fordulatait sejtelmesen előrevetítő mesebeli elvarázsolt kastéllá (31b), amely beszélő név ellentétben a semmitmondó Rackrent-kastéllal (31a).

A művészet és kultúra csoportjába tartozó reáliák közül a 32-es mondat fordítása a két különböző kor bevett műfordítói szokását követi, Stoddard Előadásainak (34), azaz útleírásainak a magyar olvasó valószínűleg akkor is kénytelen utánanézni, ha ismeri a szerző keresztnevét. Belasco (33) (színműíró és rendező) kilétéről Máthé Elek nem ad információt, a Grál (35) magyarázó fordítása is csak a Bart-változatban található. Ugyanő viszont Máthéval ellentétben meghagyja az „earl” szót (36b) – kérdés, hogy a valamelyest angolul is tudó magyar olvasónak jelent-e ez valamit az „earl grey” tea márkanéven kívül.

A beszélő nevek nem tartoznak a reáliákhoz, mégis itt szeretném megjegyezni, hogy az epizódfigurák, a három Mr. Mumble (38) tükörfordítása, Mr. Motyogi (38b) az eredetivel megegyező, érthetetlen beszédű ember benyomását kelti, míg Mr. Um-hum (38a) inkább a bizonytalanságát vagy érdektelenségét hümmögéssel kendőző emberét.

A bevezetőben feltett kérdésre a pragmatikai explicitációt összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a két fordítás közül Bart Istváné szolgálja ki inkább a magyar olvasót: nemcsak számszerűleg, de az információk minőségét tekintve is jobban érvényesül itt a reáliák négy funkciója (Klaudy 2007: 163) közül három: a hangulatteremtő, ismeretterjesztő és kultúrákövetítő funkció.

5. Fordítás-specifikus explicitáció

Régóta vitatott kérdés a fordítástudományban, hogy „vannak-e a fordításban végbemenő explicitációnak olyan okai, amelyek nem magyarázhatók sem a nyelvek rendszerbeli vagy nyelvhasználati különbségeivel, sem a kulturális különbségekkel, vagyis a magyarázatot csak a **fordítás természetében** kereshetjük.” (Klaudy 2007: 163) (Kiemelés az eredetiben.) Heltainak erről a következő a véleménye:

...fordítás-specifikus explicitáción általában nem egy-egy elszigetelt fordítási megoldás azonosítását értjük, hanem azt, amikor két (vagy több) lehetséges forma közül a fordító rendszeresen (az eredetihez, illetve a párhuzamos célnyelvi szövegekhez képest) explicitebbet választja, és így ezeknek a formáknak a disztribúciója markánsan eltér a nem fordított szövegekben tapasztalhatótól. (Heltai 2014: 175)

Heltai ugyanott Becherre hivatkozik, aki „kétségbe vonja, hogy létezik fordítás-specifikus explicitáció (amit szerinte az is jelez, hogy Klaudy erre nem ad példát), minden explicitáció magyarázható valami más tényezővel”, végül megjegyzi, hogy „ez a kérdés jelenleg eldöntetlen”.

A nagy Gatsby két magyar és francia fordításának összevetése közben három olyan fordítói megoldást is találtam, melyeket bátorkodnék a fordítás-specifikus explicitáció körébe sorolni.

5.1. Képteremtő explicitáció

Nem ritka eset, hogy a fordító a megértési folyamat közben nem szövegben gondolkodik, hanem képszerűen, azaz képet lát, és a szerző által felvázolt vagy el is kezdett „műalkotást” a maga elgondolása szerint, a maga kedvére festi vagy rajzolja tovább. A következőkben mondanivalóm szemléltetésére a regény francia fordítását is felhasználom (Tournier 2013).

- (39) I'd like to just get one of those pink clouds and put you in it and push you around. (101)
- (39a) Most csak egyet szeretnék. Elcsípni egy rózsaszín felhőt, ráültetnem magát, és tologatnám ide-oda. (Máthé 102)
- (39b) Szeretnék elcsípni egy ilyen rózsaszín felhőt, belebugyolálnám magát, és föl-alá tologatnám, mint egy kisbabát. (Bart 123)
- (39c) J'aimerais attraper un de ces nuages roses, vous y enfermer, et vous envoyer rouler dans l'espace. (Tournier 119) [szó szerint: Szeretnék elfogni egy ilyen rózsaszín felhőt, belezárni magát, és elküldeni gurulni az űrbe.]

A három fordítóból kettő explicitál: a „push you around”, „tologatni” lexéma Bartból a babakocsi képét hívta elő, a francia fordító pedig a „felhő” szóból kiindulva rajzolta meg a maga képét, amelyhez az „űr”-t társította.

Rendkívül nehéz, sőt lehetetlen nyomon követni még magának a fordítónak is, hogy mi játszódik le a fejében az aktuális mondat elolvasása, megértése és célnyelvi megfogalmazása között. „Egy-egy fordítási ekvivalencia a fordító agyában roppant összetett, többé-kevésbé tudatos, sokszor teljesen intuitív *trial-and-error* típusú döntéssorozat eredményeként születik meg” – írja Albert Sándor (2003: 83), majd Lederert idézi:

A fordítónak soha nem egy nyelv lebeg a szeme előtt fordítás közben, hanem grafikai jeleket lát egy fehér papírlapon. Az interpretálás folyamata akkor kezdődik, amikor ezekhez a grafikai jelekhez a fordító *nemcsak a megfelelő nyelvi fogalmakat társítja hozzá, hanem azokat a nyelven kívüli valóságokat is*, amelyekre ezek a grafikai jelek vonatkoznak. (Albert 2003: 84, kiemelés az eredetiben)

Albert hozzáteszi: „E nyelven kívüli ismeretek és tapasztalatok nagyságától és mélységétől függően *alakul át a nyelvi jelentés diszkurzív értelemmé*, amely – szembeállítva a „mindenki számára adott” nyelvi (lexikális) jelentéssel – teljesen egyénhez kötött” (2003: 84).

Amennyiben egyértelműen tetten érhető, hogy ez az önálló életet élő, nyelven kívüli (képi) valóság a forrásnyelvi szövegből kiindulva jött létre, hajlamos lennék ezt a képteremtő explicitációt a fordításspecifikus (sőt „teljesen egyénhez kötött” jellege miatt inkább a „fordítóspecifikus”) explicitáció kategóriájába sorolni.

5.2. Dialógusok szemantikai tartományának kiterjesztése

Érezheti úgy a fordító, aki helyenként társszerzővé lép elő, hogy jobb célnyelvi szöveget produkál, ha szemantikailag semleges, vagy egyenesen semmitmondó dialógusrészeket, sablonos reakciókat jelentéssel bíró, tartalmas információval tölt ki. Ilyenkor feljogosítva érzi magát, hogy az adott forrásnyelvi mondatot a beszédhelyzetre szabja, és ne nyelvi egységet fordítson, hanem azt mondja, ami élő ember szájából abban a helyzetben elsősorban a célnyelven, de akár más nyelven is elhangzana:

- (40) ‘Did you have a nice ride?’
 ‘Very good roads around here.’
 ‘I suppose the automobiles –
 ‘Yeah.’ (108)
- (40a) – Kellemes volt a lovaglás?
 – Nagyon jók az utak errefelé.
 – Persze az autók...
 – Ehem. (Máthé 112)
- (40b) – És milyen volt a lovaglás?
 – Remek utak vannak errefelé.
 – Persze az autók...
 – Hát, mi tagadás... (Bart 133)

A „Yeah” (40) az angol beszélt nyelvben a mai napig használatos, közvetlen formája a helyeslésnek, ezzel szemben az „Ehem” (40a) mára elavult: kevésbé valószínű, hogy ebben a beszédhelyzetben ez hangzana el, ráadásul egy fiatalember szájából. Bart megoldása (40b) a célnyelvi közegben két különböző stílusértékű elem: a „hát” diskurzusjelölő partikula alkalmazása általános válaszjelölői szerepben (Schirm 2007–2008: 188), valamint a „mi tagadás” iskolázott nyelvhasználóra valló, választékos szófordulata. A fordító kétségtelenül explicitál, de szószaporítás, pleonazmus esete nem áll fenn: a diskurzusjelölő megteremti a közvetlenség „Yeah”-re rímelő alaphangnemét, az azt követő szófordulat pedig a beszédsszituáció szemantikai tartományát tágítja.

Az értelmező fordítás hasonló eseteire érvényes lehet Heltai fenti kitétele, amely szerint a fordító két vagy több megoldás közül mindig az explicitebbet választja, sőt nem is választja, hanem nyelvi „fogódzók” híján szinte a semmiből teremti meg. Kérdés, hogy a fordítóval szemben még mindig általánosnak tekintett elvárás az „invariáns”, a változatlan jelentés iránt, ilyen esetekben mérhető-e, és ha igen, hogyan.

5.3. Kohézióteremtő konkretizálás

Vannak esetek, amikor bizonyos (tag)mondatok „lógnak a levegőben”, nem kifejezetten hatnak idegennek a szövegben, de túl általánosak ahhoz, hogy szemantikailag szervesen kapcsolódjanak az őket megelőző vagy követő mondat-hoz.

- (41) ...and held my hand for a moment, looking up into my face, promising that there was no one in the world she so much wanted to see. That was a way she had. (15)
- (41a) ...egy pillanatra megfogta a kezem; a szemembe nézett, mintha azt akarná mondani, hogy nincs senki a világon, akinek jobban örülne, mint nekem. Mindez hozzátartozott Daisy lényéhez. (Máthé 13)
- (41b) ...hosszan szorongatta a kezemet, közben mélyen a szemembe nézve s pillantásával azt érzékeltette, hogy a világon senkivel nem kívánt volna annyira találkozni, mint éppen velem. Nagyon tudott nézni. (Bart 16)

Az eredeti mondat jelentése olyasmi, amit Máthé Elek fordított, szó szerint kb. „ő ilyen volt, ő így szokta”. A fordítónak az adja fel a leckét, hogy ez az általános érvényű mondat a „that” mutató névmással az angolban, a „mindez” főnévi mutató névmással a magyarban anaforikusan visszautal az előző, egyszeri történést leíró mondatra. A két mondat között apró logikai hézag keletkezik, ami a fordításban az enyhe idegenszerűség érzését kelti. Bart úgy kerüli el ezt a zsákutcát, hogy kiválasztja az előzménymondat öt igéje közül a lehangsúlyosabbat, és annak megismétlésére alapozza konkretizáló fordítását. Az invariánst ezen a megoldáson is nehéz számon kérni, de az explicitebb változat kritériumának maradéktalanul megfelel.

6. Az explicitáció hiánya

Az eddigi mondatokban kivétel nélkül jelen volt az explicitáció valamely fajtája. Az eredeti és a fordított változatok összevetésekor az elemző figyelme automatikusan az eredetinel explicittebb megoldásokra van kihegyezve. De mi a helyzet az olvasóval? Feltűnhet-e neki az explicitáció *hiánya*?

- (42) ‘No, thanks’, said Miss Baker to the four cocktails just in from the pantry, ‘I’m absolutely in training.’
- (42a) – Köszönöm, nem kérek – mondta Miss Barker a négy koktéltre mutatva, amit akkor hozott be a komornyik a tálalóból. – Szigorú az edzésprogramom. (Máthé 15)
- (42b) – Köszönöm, nem kérek – mondta Miss Barker a négy koktélnak, mely éppen akkor érkezett a tálalóból. – Már edzésben vagyok. (Bart 18)
- (42c) – Pas pour moi, merci! dit Miss Baker, en apercevant les quatre cocktails qu’on venait d’apporter de l’office. Je traverse une période d’entraînement intensif. [szó szerint: ...mondta Miss Baker észrevéve a négy koktélt...] (Tournier 22)

Máthé és Tournier betold egy határozói igenevet, elsimítva az angol eredetit, amit Bart szó szerint fordít: a meghökkent olvasó előtt szinte megképzik a tálalóból belépő, emberi alakban „érkező” négy színes koktél. A regénynek semmi köze a ma divatját élő fantasyhez, a fenti példát mégis a következő leírás előzi meg: „A teremben csak egy óriás kanapé volt mozdulatlan: két fiatal nő lebeggett rajta, mintha a kanapéhoz kötött léggömbök lennének. Mindketten fehér ruhát viseltek, s ruhájuk úgy fodrozódott és szárnyalt, mintha most szálltak volna vissza a házban tett rövid repülés után” (Máthé 12). Ugyanez Bartnál: „Csak a szoba közepén álló hatalmas dívány volt mozdulatlan, melyen két fiatal nő ült, mintegy valamely lehorgonyzott léghajó kosarában. Mindketten fehérben voltak, s a ruhájuk úgy hullámozott és lebegett, mintha csak az imént fújta volna őket vissza a szél, miután körbepülték a házat” (15). Az olvasó, aki itt ámul és bámul, talán már meg sem ütközik a koktélokkal társalgó hölgyön, aki „teljes hosszában elnyúlva hevert a dívány sarkában, teljesen mozdulatlanul, az állát kissé felemelve, mintha egyensúlyozna rajta valamit, ami azzal fenyeget, hogy lebillen” (Bart 15).

A regény tragikus végkifejleténél is megtorpan egyszer az olvasó: a szándékosan sejtelmesen megírt, kihagyásokkal tarkított jelenet utolsó mondata Bartnál: „Nem sokkal azután, hogy elindultunk Gatsbyvel a ház felé, a kertész a medencétől nem messze, a fűben felfedezte Wilson holttestét, s ezzel be is teljesedett a végzet” (211). A fordítás ismét hűen követi az eredetit (It was after we started with Gatsby toward the house, 169) Sem a szerző, sem a fordító nem szolgálja itt ki az olvasót, aki ugyan sejtí, sőt tudja, hogy „a gumimatrac szokatlan terhe” (Máthé 175) csakis Gatsby holttestét jelentheti, mégis elbizonytalanodik: hány ember halt itt meg. A másik két fordító magyarázó betoldást alkal-

maz: „Csak miután elindultunk Gatsby tetemével a ház felé...” (Máthé 175) és „nous sommes revenus vers la maison en transportant Gatsby” (Tournier 200) [visszamentünk a házhoz Gatsbyt szállítva].

7. A „kör négyesítés” avagy a gYep metamorfózisa

A kör kiegyenesítése, tudományos terminussal a rektifikáció első pillantásra lehetetlennek látszó, mégis hozzávetőleges pontossággal véghezvihető geometriai művelet. Hasonlóan lehetetlennek tetsző feladat előtt áll a fordító, ráadásul tudtán kívül, ha akár nyomdahibából, akár saját figyelmetlenségéből kifolyólag helytelen vágányon vág neki az eredeti mondat megértési/képalkotói folyamatának, vagy ha annyira meghökken azon, amit az eredetiben olvas, hogy maga sem hiszi, és finomítja, hihetőbbé teszi az eredetit:

- (43) The lawn started at the beach and ran toward the front door for a quarter of a mile, jumping over sun-dials and brick walks and burning gardens – finally when it reached the house drifting up the side in bright vines as though from the momentum of its run. (12)
- (43a) A pázsit a partnál kezdődött és tartott negyed mérföldön át egészen a házig, napórákkal tarkított, vörös téglával kirakott sétautakkal és égő vörös virágszegélyekkel. Ahol a pázsit a ház falához ért, élénkzöld kúszónövények rohamozták meg vidám szertelenséggel a falakat. (Máthé 11)
- (43b) A gYep közvetlenül a vízparton kezdődött, s onnan iramodott fel a negyedmérföldnyire lévő bejáratig, közben napórákat, téglakerítéseket és pompás kerteket kerülgetve – majd a házhoz érve, színes levelű vadszőlőként a falra is felszökkent, mintegy a lendülettől tartva. (Bart 13)
- (43c) La pelouse commençait à hauteur de la plage, et grimpaient vers l'entrée, en franchissant sur plus d'un quart de *mile* une série d'obstacles, genre cadrans solaires, petit murs de pierre, parterres en feu, et lorsqu'elle touchait enfin la maison, elle se précipitait contre elle, comme emportée par son élan, et l'éclaboussait d'une vigne vierge rouge sang. (Tournier 17)

Mozgalmas bekezdés: a pázsit életre kel, és lendületes tempóban, az akadályokat legyőzve megrohamozza a ház falát, amelyre már kúszónövény minőségében kapaszkodik fel. Az eredeti ezt a sok aktivitást négy igével, két igenévvvel és egy főnévvel fejezi ki, melyek közül csak két lexéma utal statikus cselekvésre (kezdődött, elért), a másik négy dinamizmust sugall: *futott*, *ugrálva*, *felsodródva*, *futása*. Máthé összesen négy igét alkalmaz, melyek közül három statikus (kezdődött, tartott, ért), egy dinamikus (rohamozták meg). Bart tartja a hat elemet, 2–4 megszólásban, így a magyar mondat nem veszít az eredeti lendületéből. Érdekeség, hogy az angol „élénk kúszónövény/vadszőlő” színet Máthé élénkzöldre festi, Bart az eredetihez hűen az olvasó képzeletére bízta, a francia fordító azonban

talán az alliteráció kedvéért betoldott „vérvörös szűz szőlővesszővé” „nemesíti”. Bart és Tournier hiszi, hogy a fű vadszőlővé változhat: a gyp az egész mondat alanya, Máthé nem hiszi, és alant vált. A harmadik jelenség, amely szót érdekel az, hogy a háromból két fordító a *walk* (sétány, sétaút) szót *wall*nak (fal) olvasta (vagy az angol nyelvű munkapéldányukban szerepelt így). Bart a téglalétagot megtartja, Tournier azonban a képet a francia kertekre sokkal jellemzőbb kőfalakká exponálja. Bizonyosság ez arra, hogy a fordító alkalmasint nem a mondatot, a bekezdést fordítja, hanem akár az író, írja, amit látni vél. És bizonyosság ez arra is, hogy a kör négyszögesítése nem csupán a geometriában valósítható meg: az első pillantásra lehetetlennek látszó feladatot is hozzávetőleges pontossággal oldja meg a fordító úgy, hogy az olvasó akár fel sem kapja a fejét.

8. Összegzés

Az idézett példából kiderül, hogy részletekbe menő fordításelemzéshez az explicitáció kategóriáinak további felbontására, árnyalására lenne szükség – ezeket más prózafordítások vizsgálatával egyértelműbben meg lehetne határozni és pontosabb néven nevezni.

A nagy *Gatsby* két magyar fordításának eddig elemzett mondataiból kiderül, hogy a nemcsak a cselekményre, de a nyelvi megformálás helyi szövegminőségén túlmutató részleteire is figyelő olvasó több helyütt más benyomást kap egy-egy szereplőről, helyszínről, szituációról, nem utolsósorban a történet hangulatáról attól függően, hogy melyik fordításhoz nyúl. A két fordítás számos egyéb szempontból kínál összehasonlítási alapot: a fordítási univerzálék közül mindenekelőtt az ismétlés (kerülés) szempontjából, de a mondatok megtartásának vagy feldarabolásának stilisztikai szempontjából is, ami e két fordítónál alapvető különbséget jelent. Máthé hajlamos az összetett mondatok sorrendjét, az ok-okozati viszony tartalmát megcserélve következtető mondatok helyett magyarázó mondatokat írni, gyakran két külön mondatban, de általában is jellemző rá, hogy kettévág egy-egy összetett mondatot (39a). Bart ezzel ellentétben megtartja az összetett mondatokat, sőt akár össze is vonja a következővel, ami lendületet ad a prózának. További kiindulópont lehet a mikro- és makrostrukturális szintek közötti viszony vizsgálata a regényben. Mindezek elemzése talán választ adna arra kérdésre, hogy a fordítás nyelvi megformálásának árnyalatai hozzátesznek vagy elvesznek-e valamit a mai olvasó műélvezetéből, a regény világának és a jellemeknek mélyebb megértéséből.

Irodalom

- Albert S. 2003. *Fordítás és filozófia*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Brownlie, S. 2006. Narrative Theory and Retranslation Theory. *Across Language and Cultures* Vol. 7. No. 1. 145–171.
- ÉrtSz. 1959–1962. *A magyar nyelv értelmező szótára*. 7. kötet. 1961. (szerk.: MTA Nyelvtudományi Intézete). Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Heltai P. 2014. *Mitől fordítás a fordítás?* Budapest: Eötvös Könyvkiadó.
- Klaudy K. 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata.* Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2007. *Nyelv és fordítás.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Leuven-Zwart, Kitty M. van 1989. Translation and Original – Similarities and Dissimilarities I. *Target* Vol. 1. No. 2. 151–181.
- ÉrtSz. 1959–1962. Schirm A. 2007–2008. A „hát” diskurzusjelölő története. *Nyelvtudomány* III–IV. Acta Universitatis Szegediensis Sectio Linguistica. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. 185–201.
- Seguinot, C. 1988. Pragmatics and the Explicitation Hypothesis. *TTR. Traduction, Terminologie, Rédaction* Vol. 1. No. 2. 106–110.
- Vlahov, Sz., Florin, Sz. 1980. *Nyeperevogyimoje v perevogye.* Moszkva: Mezsdunarodnije otnosenija.

Források

- Fitzgerald, F. S. 1994. *The Great Gatsby.* London: Penguin Books.
- Fitzgerald, F. S. 2013. *A nagy Gatsby.* Ford. Máthé Elek. Budapest: Alinea Kiadó.
- Fitzgerald, F. S. 2014. *A nagy Gatsby.* Ford. Bart István. Budapest: Európa Kiadó.
- Fitzgerald, F. S. 2013. *Gatsby le Magnifique.* Ford. Jacques Tournier. Paris: Le Livre de Poche.

M E G J E L E N T

KÁROLY KRISZTINA

Szövegkoherencia a fordításban

Budapest: ELTE Eötvös Kiadó

2015. 300 pp. ISBN 978 963 284 545 6

A tartalomból:

Kohéziós kötések a fordításban

Ismétlés a fordításban

Topikszerkezet a fordításban

Retorikai szerkezet a fordításban

A kötet alapvetően elmélet- és kutatóorientált, de a vizsgálatok eredményei a sajtófordítás és a magyar–angol nyelvpár vonatkozásában a gyakorló fordítók, a fordítóképzésben érdekelt szakemberek és a nyelvtanulók, valamint tanáraik számára is hasznos információkkal szolgálnak.

Jogalkotás érthetően. A pontos fogalmazás művészete *(Budapest, 2014. november 26.)*

Makkos Anikó

E-mail: makkos.aniko@gmail.com

A Magyar Nyelvstratégiai Intézet és az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága 2014. november 26-án nemzetközi konferenciát tartott a pontos fogalmazás fontosságáról a jogalkotásban. Az esemény helyszíne a budapesti Károlyi–Csekonics-rezidencia volt, amely ma a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal székhelye, és patinás belső tereivel különleges élményt jelentett a népes hallgatóság számára.

A rendezvény a megjelentek köszöntésével vette kezdetét. Mátyássy Miklós, az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága Magyar Nyelvi Osztályának osztályvezetője üdvözölte az egybegyűlteket, és mint házigazda, fel is kérte a meghívott előadókat beszédek megtartására. Elsőként dr. Latorcai Csaba, a Miniszterelnökség kiemelt társadalmi ügyekért felelős helyettes államtitkára szólalt fel, aki a konferencia témájának fontosságát hangsúlyozta. Ezután dr. Márkusfalvi-Tóth Ádám, az Igazságügyi Minisztérium igazságügyi szolgáltatásokért felelős helyettes államtitkára beszélt arról, hogy a minisztérium 2014-ben egy nyelvész-jogász gyakornoki programot indított, amelyet folytatni is szándékoznak, illetve hogy egyetemi szintű együttműködés is van a két szakma között, mivel nagy szükség van egy egységesebb terminológia kidolgozására, amit ezek a kezdeményezések is elő tudnak segíteni. A Magyar Nyelvstratégiai Intézet részéről annak igazgatója, Bencze Lóránt professzor emeritus köszöntette a résztvevőket, és beszédében hangsúlyozta, hogy a fordítók különböző világlátásokat kell, hogy áthidaljanak munkájuk során, ugyanakkor az apró eltérések, mint a vesszők vagy kötőszavak tévesztései, sokszor veszedelmesebbek, mint a nagyobbak, és akár világpolitikai jelentőségük is lehet. Végül Merit-Ene Ilja, az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságának igazgatója zárta a köszöntők sorát, aki kiemelte, hogy az európai jogalkotás érthetősége minden európai nemzet számára fontos és elengedhetetlenül szükséges, ezért is indították útjára a Pontos Fogalmazás Kampányt 2010-ben egy brüsszeli konferenciával (Clear Writing Conference). Hogy a fordítók munkájának nagyságát érzékeltesse, emlékeztetett arra, hogy tavaly több mint kétmillió oldalnyi szöveget ültettek át másik nyelvre a brüsszeli intézmény munkatársai és szerződéses alkalmazottai, és ebből 75 ezer oldal volt a magyar fordítás.

A konferencia ezután a külföldi meghívottak felszólalásaival folytatódott. Először Malachy Hargadont hallhattuk, a Fordítási Főigazgatóság lektorát és a

Pontos Fogalmazás Kampány koordinátorát, aki a *Pontos fogalmazás az Európai Bizottságnál* címmel tartott előadást. A hallgatóság meglepő tényekkel szembesült, amikor az előadó azzal kezdte, hogy a bizottságnál a dokumentumok majdnem 90 százaléka angolul születik, de nem anyanyelvi beszélők tollából, akik ráadásul gyakran küzdenek időhiánnyal. Ennek következtében az angol szövegeknél nem a szép, hanem a pontos megfogalmazás élvez elsőbbséget. Viszont Malachy Hargadon azt is elismerte, hogy a felhasználókat elidegeníti, megzavarja, irritálja és kedvezőtlen benyomást tesz rájuk, ha a szöveg rossz, ezért a főigazgatóság arra törekszik, hogy az elsőbbséget élvező dokumentumokat anyanyelvi beszélők véglegesítsék. Ide tartoznak azok a szövegek, amelyek alapján az Európai Unió többi hivatalos nyelvére készülnek a fordítások, az Európai Bizottság stratégiai iratai, illetve a széles olvasóközönségnek szánt kiadványok. Az elsődleges szempont ekkor már a nyelvi minőség: az egyértelműség, a korrektség és az olvashatóság. A Fordítási Főigazgatóságnál mindössze 10-12 angol anyanyelvi beszélő végzi ezt a munkát, és csak javaslatokat fogalmaznak meg, illetve kérdéseket tesznek fel a szerzőknek a szöveg egyes részire vonatkozóan. Leggyakrabban a következő területekre vonatkoznak a megjegyzéseik: nyelvtani szerkezetek, szórend, szavak jelentése és használata, rövidítések/betűszók és személytelen stílus.

Az előadó ezután beszélt a pontos fogalmazást szorgalmazó kampányról, amely elsősorban a Európai Bizottság alkalmazottait célozta meg, és személyes képzéseket, pár napos továbbképzéseket, gyors segítséget, a témába vágó kiadványokat, valamint az Interneten elérhető segédeszközöket és belső használatú oldalakat is magában foglalt. A kampány egyben egyfajta verseny is volt, amelynek győzteseit két hete hirdették ki. Malachy Hargadon a közönség számára is jól hasznosítható tippekkel fejezte be előadását:

- gondoljuk végig, hogy kinek, mit, hol, mikor, miért és mennyit kell írunk,
- használjunk helyesírás-ellenőrző számítógépes programot,
- olvassuk el újra az elkészült szöveget úgy, hogy az olvasó helyébe képzeljük magunkat, végül pedig
- kérjük meg kollégáinkat, hogy olvassák át és véleményezzék szövegünket, és kövessük azokat a tanácsokat, amelyek tömörebbé, világosabbá és olvasóbarátabbá teszik írásunkat.

A délelőtt másik külföldi felszólalója Ingemar Strandvik volt, a Fordítási Főigazgatóság minőségi tanácsadója, aki a *Közérthető nyelvezet a svéd joghagyományban* című előadásával érkezett. A svéd szakember először felvázolta azt az utat, amelyen hazája már négy évtizede jár. A máig tartó folyamat azzal kezdődött, hogy a 60-as években a legmagasabb politika szintjén írták elő a megértés jogát, amely nemcsak a jogalkotásra vonatkozik, hanem az egész közigazgatásra is, és amelynek élenjáró intézménye maga a svéd kormány. Az egyértelmű kommunikáció tudatos tevékenység, amellyel időt és pénzt takarítunk meg – mondta az előadó. Majd azzal folytatta, hogy a demokrácia alapja, hogy az állampolgár megértse a törvényeket, gyakorolhassa jogait, és bizzon a jogalkotásban és az államban. Svédországban 1976 óta jogászok és nyelvészek együtt dolgoznak

az államigazgatási dokumentumokon, és 1978 óta egyetemi diplomát lehet szerezni nyelvi tanácsadó (language consultant) szakon. A végzetek nyelvi ellenőrzést, szerkesztést, tanácsadást és képzést is biztosítanak, és nemcsak az államapparátusban keresett szakemberek, de az üzleti szféra is szívesen alkalmazza őket, mivel mindenhol felismerték a pontos fogalmazás szükségességét és előnyeit.

Ingemar Strandvik ezután kitért arra, hogy az bevándorlás következtében az utóbbi két évtizedben a lakosság 10-15 százaléka számára a svéd a második nyelv, és emellett az egyetemeken, de svéd tulajdonú cégeknél is terjedőben van az angol mint munkanyelv. Ezért 2009-ben a parlament olyan nyelvi törvényt fogadott el, amely deklarálta az ország nyelvpolitikáját, kimondta a svéd nyelv hivatalos státuszát, és megállapította, hogy öt kisebbségi nyelv nemzeti nyelvi státuszt élvez. A törvény rendelkezett arról is, hogy a svéd nyelven megfogalmazott dokumentumoknak egyszerűnek és érthetőnek kell lenniük.

Az előadó végül beszámolt egy 2007-es kutatásról, amely a bíróságok és az állampolgárok közötti bizalom mibenlétét elemezte. A vizsgálat eredménye volt, hogy követendő stratégiákat fogalmaztak meg a bíróságok számára, szövegezési és formai útmutatók készültek, a bírósági fogalmazóknak speciális képzést biztosítottak, és végeredményben kimondták, hogy a nyelvi megformálás elsőbbséget kell, hogy élvezzen. Az állampolgári bizalomnak ugyanis fontos alkotóeleme az ítéletek és rendeletek szövegezésének minősége, ezért a bíróknak nemcsak a pontosságra, de az érthetőségre is ugyanolyan mértékben kell törekedniük, vagyis a szemléletmódjukon is változtatni kell. Az említett két kritérium, a jogi pontosság és érthetőség ugyanis korántsem állnak olyan távol egymástól, mint azt sok szakmabeli gondolja. Ingemar Strandvik végezetül kiemelte, hogy az egész folyamatra kiterjedő minőségbiztosítás, az állandó munka és a nemzetközi együttműködések együttesen vezethetnek eredményre a pontos fogalmazás területén.

A konferencia ezután a magyar meghívottak előadásaival folytatódott. Először dr. Villányi József, az Európai Parlament Magyar Fordítói Osztályának osztályvezetője szólalt fel *Egy helyes, két fordított: nyelvi és kodifikációs nehézségek az uniós joganyag fordítása során* címmel. A közönség először az uniós jog és jogalkotás sajátosságairól kapott átfogó képet. Az előadó által felsorolt jellemzők közül talán a legfontosabb, hogy a fordítás a jogharmonizáció eszköze, mivel egyetlen jogi normát kell érvényesíteni a különböző nyelveken megfogalmazott iratoknak, amelyeknek ugyanakkor eredeti hatást is kell kelteniük, és könnyen érthetőnek és a nemzeti jogba átültethetőnek kell lenniük. Ezek a nyelvi változatok az uniós jogalkalmazás egységességét veszélyeztethetik, és a tartalmi egyezést nem helyettesítheti az egyébként előírásosan egységes külső megjelenés. A fordítóknak tehát nehéz dolguk van, és ahogy azt már Malachy Hargadon is megjegyezte, egyfajta hibrid, kontinentális angol nyelvről fordítanak a kevés számú angol anyanyelvű alkalmazott miatt.

Az előadó ezután áttért az uniós szövegek minőségi problémáinak részletes taglalására, amelyek közül most csak néhányat ragadnánk ki: fordítási hibák (tartalmi és formális megfelelési hibák), túl sok alpont és bekezdés, nyelvi interferencia, sajátos jogi és más kifejezések hiánya a célnyelvben, következetes

fogalomhasználat hiánya, jogi kifejezések használata köznapi értelemben, jogi fogalmak meghatározásának hiánya, joginak tűnő kifejezések alkalmazása, és végül jogi kifejezés felváltása politikailag korrekt kifejezéssel. Ez utóbbi problémára hozta az előadó példaként az *illegal migrant* kifejezést, amely helyett az *irregular migrant* kifejezést javasolt használni. A magyar fordítás az *illegális bevándorló* helyett a *rendezetlen jogi helyzetű bevándorló* lett, de ugyanez a jelzői csoport a *bevándorlás* szóval már nem használható, ezért hivatalosan ott egyelőre megmaradt az *illegális* jelző. Malachy Hargadon később a példára reagálva megjegyezte, hogy az angol anyanyelvűek számára az *irregular* jelző teljességgel értelmezhetetlen ebben a szókapcsolatban, tehát itt is elmaradt az előzetes nyelvi egyeztetés.

Végezetül Villányi József a fordítási hibák orvoslására tért ki, amelyek közül a legismertebb a helyesbítés (korrigendum), a legsúlyosabb pedig a kártérítési kereset benyújtása. A helyesbítésre felhozott példa a tejfajták megnevezésére vonatkozott. A fordító pontos munkát végzett, amikor a *félzsíros* és *fölözött* jelzőket használta magyarul, viszont nem egyeztetett a témában jártas agrárszakemberrel, aki azonnal felhívta volna figyelmét a hazai terminusokra, amelyek a *zsírszegény* és *sovány* jelzők. Ebben az esetben még időben sikerült módosítani a megnevezéseket, és el lehetett kerülni azokat a károkat, amelyeket a terminológia ismeretének hiánya okozhatott volna. Az előadó szerint a megoldás többnyelvű, uniós jogi szótárak készítése és kódexek kialakítása lenne, amelyek egységes fogalomrendszerrel dolgoznának, és koherenciát hoznának a nyelvhasználat terén.

Az eddig elhangzott előadásokat követő kérdések során felmerült az *editing*, *revision* és *proofreading* fogalmak magyar megfeleltetése és a magyar *lektorálás* szóhoz való viszonyuk. A válaszokból kiderült, hogy a *proofreading* áll legközelebb a magyar *korrektúráz*áshoz, amely a megjelentetés előtti utolsó, technikai javításokra vonatkozik. A *lektorálás*nak az *editing* kifejezés felel meg leginkább, amely a szakmai helyénvalóság vizsgálata, míg a *revision* jelenti fordítás esetén a nyelvek közötti átvitel ellenőrzését.

Az ebédszünetet követően még két felszólalás várt a kitarító közönségre. Először Sárközy Tamás professzor, a Budapesti Műszaki Egyetem egyetemi tanára tartotta meg a tőle megszokott, élvezetes és lendületes előadását *A gazdasági jogi kodifikáció nyelvi problémái* címmel. Kiinduló tétele az volt, hogy az elsődleges jogszabály-értelmezés nyelvi, azaz nyelvi alapokon nyugszik, ezért a megfogalmazásnak szabatosnak és érthetőnek kell lennie. Ugyanakkor ezek a szövegek szakemberek számára készülnek, tehát nekik kell egyértelműnek lenniük, és a jogi dogmatikának is meg kell felelniük. A törvényhozás nem irodalom, ezért a szépség és árnyaltság halálos bűn – figyelmeztetett az előadó. A törvények írása, a kodifikáció egy nagyon nehéz jogi nyelvi szakma, amelyet meg kell tanulni. Olyan időszakokban, amikor nagy tömegben készülnek törvények, megfigyelhető, hogy azok nyelvileg és technikailag is színvonalatlanok lesznek, és a módosítások száma is rekordokat dönt. A fordítók munkája is nehezebbé válik, mivel indoklások sem készülnek a törvényekhez, ezért a bonyolultabb részek értelmezésére sincs lehetőség. A magyar jogalkotás ráadásul a francia–német hagyományra épül, amelyet erős fogalom-meghatározás jelle-

mez, míg az angol–amerikai jogrendszer a precedensjogra épül, és nyelvezete is leegyszerűsített. Az angol stílusban szebb, míg a német pontosabb – összegezte véleményét summásan Sárközy professzor. Az elektronizáció szerint még tovább növeli az egyszerűsített jogalkotást, az pedig fokozza a jogbizonytalanságot, amelyet inkább el kellene kerülni.

A konferencia utolsó előadását dr. Czine Ágnes, frissen kinevezett alkotmánybíró, korábban a Fővárosi Ítéltábla Büntető Kollégiumának vezetője tartotta *Lehet-e büntetni a büntetőjog nyelvezetével* címmel. A bírónő az 1878-as keltezésű, első magyar nyelvű törvénykönyvvel, a Csemegi-kódex egy példányával érkezett, és abból vett idézetekkel illusztrálta, hogy a mindenkori büntető törvénykönyv az adott kultúra és társadalom lenyomata. Ezen kívül hangsúlyozta, hogy a nyelvészet a büntetőjog segédtudománya, a jogalkotás pedig egyben nyelvalkotás is. A megfogalmazás fontosságát mutatja, hogy a pontatlanság vagy kétértelműség a jogi dokumentumokban komoly gyakorlati kérdéseket vet fel, és sokszor hosszadalmas szakmai elemzést igényel. Czine Ágnes erre hozta fel példának az illetőleg kötőszót, amelynek alkalmazását már rendelet is tiltja, mivel nem eldönthető, hogy kapcsolatos vagy választó értelemmel bír-e. A jogbiztonság szempontjából igen káros, hogy sokszor a vádlottnak kellene tudnia értelmeznie olyan kifejezéseket, amelyek jelentéséről a szakemberek sem tudnak megegyezni: az életből vett az az eset, amikor az *illetőleg* kötőszó megértésén múlik, hogy a vádlottnak meg kell-e jelennie a tárgyaláson, vagy sem, illetve hogy a bírónak elő kell-e vezetnie őt, vagy sem. A jogalkotó így a jogalkalmazót és az eljárás résztvevőit is bünteti a pontatlan nyelvezettel.

A konferenciát Mátyássy Miklós köszönő és elismerő gondolatai zárták, aki egyben megragadta az alkalmat, hogy röviden vázolja a Fordítási Főigazgatóság Magyar Nyelvi Osztályának sokrétű tevékenységét. Elmondta, hogy mindennapi munkájukban erősen támaszkodnak a már meglévő fordításokra, és azokból adatbázist építenek, tudástárat hoznak létre, amely egyfajta nyelvi-nyelvhelyességi útmutatóként szolgál a kollégák számára, belső szabályokat dolgoznak ki, valamint folyamatosan egyeztetnek intézményekkel és szakértőkkel is. Munkájuk része a nyelv állandó megújítása, ezért hetente megvitatják a felmerülő kérdéseket. Az egyre több feladatra egyre kevesebb idő jut, de a minőséget nem szeretnék lejjebb adni. Ezzel a végszóval ért véget ez az igen aktuális, változatos témákat és előadókat felvonultató, sok érdeklődőt vonzó konferencia. Az előadások magyar és angol nyelven hangzottak el, ezért két szinkrontolmács egész napos munkája biztosította, hogy az információ minden résztvevőhöz eljusson. A két tolmács dr. Horváth Ildikó az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének vezetője és Kajtár Alex konferenciatolmács, az FTT hajdani hallgatója volt. Teljesítményüket a közönség vastapssal jutalmazta.

XIV. Nemzetközi SZOKOE Szaknyelvi Konferencia

(Szeged, 2014. november 21–22.)

Seidl-Pécs Olivía

E-mail: olipech@gmail.com

A Szaknyelvoktatók és -Kutatók Országos Egyesülete 2014. november 21–22-én tartotta meg Szegeden a Szent-Györgyi Albert Oktatási Központban éves szakmai konferenciáját. A konferencia fővédnöke prof. dr. Bari Ferenc, a Szegedi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar dékánja volt.

A kétnapos szakmai rendezvény nyitónapja három meghívott előadó plenáris előadásával kezdődött. Az első előadó, prof. dr. Sárly Gyula (SZTE-ÁOK) volt, aki a féltekei dominancia és kezesség témakörében tartotta meg nagyon érdekes előadását. Sárly Gyula előadásából megtudhattuk, hogy már őseink is dominánsan jobbkezesek voltak és az évszázadok során a kezesség aránya nem igen változott. Ezt a megállapítást az előadó a barlangokban talált korabeli kézlennyomatokkal illusztrálta, amelyek egyrészt festékbe mártott jobbkez-nyomatokat, illetve körbe fújt balkéz-kontúrokat tartalmaztak. Őseink jobbkezességére utal fogazatuk kopása is, mivel a fogak tartó funkciójuk révén is fontos szerepet játszottak az emberré válás kezdeti időszakában.

A kezesség eredete 6 millió évvel ezelőttre datálható, jóval megelőzve a beszéd kialakulását. A kezesség kialakulása a két lábon járás következtében egyre inkább felszabaduló kezek szerepének növekedéséhez (szerszámok, gesztusok) köthető. A kezek más jellegű elfoglaltságának köszönhetően a kommunikációs mozgások az arcra és szemre tevődtek át, majd a gége leszállása után egyre gyakrabban hangok is társultak a kommunikációs mozgásokhoz. A beszéd és a mimika szétválása végül a beszéd kialakulásához vezetett.

Az abszolút balkezesek körében napjainkban végzett szóasszociációs vizsgálatok nyomán a kutatók a beszéd során egyértelmű jobb oldali agyi aktivitást állapítottak meg. Ebből arra következtettek, hogy a beszéd a jobbkezesség esetében, eredendően a bal agyféltekéhez köthető, annál is inkább, mert a bal agyfélteke már korábban is ellátott néhány kommunikációs funkciót. A kutatók a vakokkal folytatott kísérletek segítségével azt is bizonyították, hogy a gesztikuláció velünk született tulajdonság, hisz a vakon születetteknél ugyanannyi gesztikulációs mozdulatot figyeltek meg, mint a nem vakon születetteknél.

A második plenáris előadás során, dr. Lesznyák Márta (SZTE JGYPK) a XXI. századi fordító számára szükséges fordítói kompetenciákat tekintette át. Lesznyák a PACTE-modell (2000) kapcsán kiemelte a mára már a szakma egésze által vallott nézetet, miszerint a fordításhoz nem elégséges feltétel

csupán a 2 nyelv akár magas szintű ismerete. A fordítói kompetencia modellek közül még az európai mesterszintű fordítóképzés modellje (EMT 2009) érdemel Lesznyák szerint nagyobb figyelmet. Az EMT kompetencia modell megkülönbözteti a szolgáltatói, a nyelvi, az interkulturális, az információkezelő, a tematikus-terminológiai és a technológiai kompetenciákat. Főleg ez utóbbi három kompetenciához kapcsolódóan, és a számítógépes eszközhasználat és a gépi fordítás megjelenése és elterjedése következtében felmerülő újabb kihívások miatt tartja Lesznyák szükségesnek a fordítóképzésen belül a kompetenciák súlyának átalakítását, köztük az önmenedzselési, technológiai és információ keresési kompetenciák hatékonyabb fejlesztését. Vélekedése szerint a képzés átalakításával egyrészt gördülékenyebbé lehetne tenni a fordítóképzésből kikerülőkké piaccal való kapcsolattartását, másrészt a gépi fordítás térhódítása következtében átalakuló igényekhez igazodva a képzéseknek a tökéletes fordításra való oktatás helyett, a minimális fordítás elvégzéséhez szükséges kompetenciákat kellene előtérbe helyezni.

A harmadik plenáris előadó, dr. Rébék-Nagy Gábor, megismerhette a hallgatósággal az sTANDEM új standardizált európai uniós orvosi szaknyelvi vizsga kifejlesztésének alapelveit. Az előadó kitért az általános és szaknyelvi vizsgák közötti legfőbb különbségekre. Az sTANDEM vizsga szakmaspecifikus, kommunikatív feladatokat tartalmaz, melyeknél nélkülözhetetlen a szakmai környezet, illetve a szakmai háttér ismerete. Az egynyelvű sTANDEM vizsga legfontosabb jellemzője tehát, hogy egyszerre méri a vizsgázó esetében a szakmai háttérismeretek elsajátításának mértékét, valamint a szaknyelv és szakterminológia elsajátításának sikerességét. A vizsgát a felhasznált autentikus szakmai célú szövegek és a szimuláción alapuló feladatok teszik alkalmassá a szakspecifikus kommunikatív kompetencia mérésére. Az értekezési kritériumok között szerepel még más államilag akkreditált nyelvvizsgákhoz hasonlóan a feladatok teljesítésének mértéke, a koherencia, a nyelvi eszközök helyénvalósága és pontossága.

A plenáris előadásokat követő ebédszünet után a konferencia a XXI. században használható szaknyelvtudás témakörében meghirdetett kerekasztal beszélgetéssel folytatódott. A kerekasztal vezetője elnöke dr. Kurtán Zsuzsa (PE) volt, résztvevői pedig dr. Demeter Éva (SZTE SZKK), Veljanovszki Dávid (ELTE BTK), Kassainé dr. Tar Ildikó (DE AGTC), Pálincás Magdolna (BME INYK), Sziklainé dr. Gombos Zsuzsanna (BME INYK), Kovátsné dr. Loch Ágnes (BGF KVIK) és Balogh Dorka (PPKE JÁK) voltak. Dr. Kurtán Zsuzsa vitaindító gondolataiban kiemelte, hogy a felgyorsuló társadalmi, gazdasági változások következtében növekszik a versenyképesség jelentősége, hiszen a munkaerőpiac keresleti oldalán a formai megfelelés helyett egyre inkább a ténylegesen megszerzett kompetenciákra, képességekre tevődik át a hangsúly. Az újfajta piaci igények erősödése teszi szükségessé az oktatási folyamatok újragondolását, és az IKT-technológiák rutinos használatának elmélyítését lehetővé tevő új típusú tanulási környezet kialakítását.

A szaknyelvtudás helyzetének értékelését illetően a kerekasztal résztvevői egyetértettek abban, hogy a felsőfokú intézményekben idegen nyelvet tanuló diákok legfőbb motivációja munkaerő-piaci elhelyezkedési esélyeik növelése,

illetve az esetleges külföldi tanulmányutakhoz, munkavállaláshoz szükséges idegen nyelvi kompetenciák megszerzése. A képzést mindenképpen a diákok igényeihez érdemes igazítani, akik közül a nyelvvizsgával még nem rendelkezők elsődleges célja a nyelvvizsga megszerzése, majd lépcsőzetes, könnyebben behatárolható és elérhető, kisebb célok állítása szolgálhat számukra motiváló tényezőként. A képzések népszerűségét növelni újfajta értékelési módszerek bevezetésével (csoportértékelés, egymás értékelése) és az autonómia növelésével lehet.

A péntek délután és a szombat délelőtt szekció előadásokkal folytatódott, amelyek a következő témákat ölelték fel: 1. Szaknyelvi tanterv- és tananyagfejlesztés, 2. Szakemberképzés idegen nyelven, 3. Kultúraközi szaknyelvi kommunikáció, szakfordítás, tolmácsolás, 4. Szaknyelv és terminológia, 5. Innováció, nyelvtechnológia, nyelvi mérés, 6. A tudományterületek nyelvhasználatának sajátosságai, diskurzuselemzés. A 4-6 előadást tartalmazó szekciók végén a résztvevőknek és a hallgatóságnak lehetősége nyílt a konkrét szakmai tapasztalatok megvitatására, a különböző bevált, ötletes módszertani kezdeményezések megosztására. A konferenciára jellemző élénk és nyitott szakmai diskurzus a kávészünetekben és a péntek esti fogadás ízletes étkei és finom italai mellett tovább folytatódott, így az idei szaknyelvi konferencia a hazai szaknyelvoktatókat inspiráló fontos szakmai műhelyként is meghatározó szerephez jutott.

TRANSLATA II.

(Innsbruck, 2014. október 30–november 1.)

Seidl-Pécs Olívia

E-mail: pecholi@gmail.com

A második innsbrucki TRANSLATA konferenciát 2014. október 30. és november 1. között rendezte meg az INTRAWI (az Innsbrucki Leopold-Franzens Egyetem Fordítástudományi Intézete). A fordítástudomány és tolmácsolástudomány nemzetközi konferenciájára 53 országból érkezettek résztvevők, akik három napon keresztül a fordítás- és tolmácsoláselmélet, -gyakorlat és -oktatás témaköreit felölelő plenáris és szekció-előadásokon vehettek részt. A szervezők ugyan idén is hat munkanyelvet határoztak meg (angol, német, francia, olasz, orosz, spanyol), de a résztvevők zöme a korábbi gyakorlattól eltérően leginkább az angolt preferálta és csak elvétve lehetett német vagy orosz nyelvű előadásokat hallani.

A konferenciát prof. dr. Lew Zybatow, a TRANSLATA Konferencia alapítója, a Fordítástudományi Intézet igazgatója nyitotta meg, majd őt követve üdvözlő beszédet mondott prof. dr. Tilmann Märk, az Innsbrucki Egyetem rektora, prof. dr. Gerhard Pisek, a helyi Bölcsészettudományi Kar dékánja és Michael Ustaszewski, a szervező bizottság tagja. A köszöntőkből a hallgatóság megtudhatta, hogy az Innsbrucki Leopold-Franzens Egyetem elismertsége nemcsak osztrák viszonylatban kiemelkedő, hanem az intézmény a világ felsőoktatási intézményeinek rangsorában is előkelő helyet foglal el. Az intézményben jelenleg több mint 28 000 diák tanul 16 különböző karon, melyek közül a Fordítástudományi Intézetet (INTRAWI) is magába foglaló Bölcsészettudományi Kar a legnagyobb. Az INTRAWI-n hat nyelven (angol, német, francia, olasz, orosz, spanyol) folyik az alap-, a mester- és a doktori képzés, amihez tanártovábbképzés is társul. Az INTRAWI kiemelkedő szerepet tölt be a filmfordítás, filmfeliratozás oktatása terén.

A rendezvény során a szakterület több jelentős képviselője tartott meghívott előadóként plenáris előadást. Prof. dr. Gyde Hansen (Copenhagen Business School) a fordítói piacon tapasztalható legfőbb változásokat vette számba, elemezve az utolsó két évben a számítógépes tárolási kapacitás terén bekövetkezett robbanásszerű változások miatti gyakorlati következményeket. Napjainkban a gépi fordítás előretörése olyan mértékűvé vált, hogy az európai fordítói piac meghatározó megrendelői, mint például az Európai Unió Fordítási Főigazgatósága vagy a Volkswagen Csoport is gépi fordítást használ, és a hivatásos fordítóktól már csak az automatikus gépi eszközökkel lefordított anyagok

poszteditálását kéri. A fordítóknak egyrészt szembesülnie kell azzal a ténnyel, hogy az írott nyelvi közvetítés esetében a megrendelő mindinkább csak az általa gyorsabban elvégezhetőnek és éppen ezért olcsóbbnak ítélt poszteditálásra tart igényt, másrészt újabb stresszforrások megjelenését jelentik a fordító számára a felhőalapú szolgáltatások elterjedésével percről perce mért és számszerűsíthetőségük alapján értékelt fordítói tevékenység mutatók.

Bár a fordítások során leggyakrabban használt Google Translate tanulmányi erőforrás, fejlesztése és a tárolt szövegek mennyiségének növelése folyamatos, a fordítók mégis olyan banálisnak tűnő hibákkal is szembesülnek, mint az olyan statisztikai okokra visszavezethető hibák, melyek következtében két egymást követő napon az azonos szövegek azonos nyelvpárok közötti fordításának eredménye nem egyezik meg egymással. Gyde Hansen felvetett néhány, a fordítóképzés számára is mérlegelendő szempontot, miszerint nem feltétlenül fognak a jó fordítói kompetenciával rendelkezők jól tudni poszteditálni, illetve a képzés elsődleges érdeke, hogy a teljes szöveg újraírása helyett a jövő poszteditor-fordítói megtanulják csak a hibákat korrigálni, hisz a szükséges hibák kijavítása után az olvasó már úgyszemint fogja érzékelni, hogy a fordítás esetleg jobb minőségű is lehetne. Ezzel párhuzamosan a képzésben szükség lesz a célnyelv anyanyelvi szintű ismeretének elmélyítésére, illetve az anyanyelv megfelelő szintű ismeretének segítésére is. A fordításra szánt szövegek szövegíróival szemben viszont egyre inkább felmerül az az elvárás, hogy a szövegek nyelvezete minél egyszerűbb, míg a mondatok hossza minél rövidebb legyen, ami nagymértékben könnyíti majd a gépi fordító rendszerek találati pontosságát. Ezt a gyakorlatot egyébként Norvégiában már bevezették a tableteken való kényelmesebb böngészés elősegítésének érdekében.

Prof. dr. Lew N. Zybatow (Universität Innsbruck) a tőle megszokott kritikai perspektívából tekintette át a fordítástudomány több jelenleg elfogadott elméletét (Salevsky, Pym, Chesterman, Heltai, Zybatow, Koller), mintegy tükröt tartva az elmúlt 20 évben bekövetkezett átalakulási és fejlődési folyamat vizsgálatához. Az előadó egyfajta fordítási optimalitáselmélet körvonalait kívánta felrajzolni, amely a Prince és Smolensky- (1993) vagy a McCarthy és Prince-féle (1995) fonológiai optimalitáselmélet nyomán a korlátok rangsorba állításán alapszik. Egy vers fordítása esetén például a fordító a következő rangsorba állított korlátok mentén haladva fog eljárni: 1) a mondat végén rímelő szavak állnak, 2) a mondat megfelelő ütemének szótagszáma változatlan, 3) a mondatban a magánhangzók eloszlása változatlan, 4) a különböző szófajú szavak sorrendje a mondatban változatlan, 5) a mondat szintaktikai mintázata változatlan. A fordítási optimalitáselmélet előnye Zybatow szerint, hogy egyesíti az elméleti és gyakorlati megközelítést, illetve alkalmazható a fordítás minden fajtájára a szakfordítástól és irodalmi fordítástól kezdve, a hangalámondásig, filmfeliratizálásig, vagy akár a konzekutív vagy szimultán tolmácsolásig.

Anna Sidorova, az ABBYY marketing igazgatója az ABBYY nyelvi szolgáltatásait és a cég ezzel kapcsolatos fejlesztési tevékenységét ismertette. A szövegfelismerési, adatkinyerési és nyelvészeti technológiái miatt méltán világhírű orosz cég 50 munkanyelven kínálja valós idejű nyelvtechnológiai szolgáltatásait. Az ABBYY által propagált fordítói környezetben a vállalat munkatársai a fordí-

tási munkafolyamat közben folyamatosan bővítik a velük szerződött partnerek nyelvi erőforrásait, így például a felhasználó terminológiai adatbázisát. Az automatikus minőség ellenőrzés a terminológia menedzsment mellett kiterjed a helyesírás és az írásjelek ellenőrzésére is, illetve a szöveg formai tulajdonságainak megőrzésére. A felhőalapú szolgáltatás igénybevételekor az akár több különböző helyszínen tartózkodó fordító valós időben tud a nyelvi erőforrások teljes körű igénybevétele mellett együtt dolgozni. A crowdsourcing technológia egyik jellemző példája az ABBYY és a Stanford Egyetem együttműködésén alapuló kezdeményezés, melynek keretében önkéntes fordítók a Coursera online oktatási projekt előadásait az ABBYY SmartCAT technológiáját alkalmazva fordítják le oroszra.

Prof. dr. Pius ten Hacken (Universität Innsbruck) előadása a gépi fordítás elméletével és történetével foglalkozott, amelyben a gépi fordítás történetét egy labdajátékhoz hasonlította, ahol minden időszakban más-más szereplő birtokolja a labdát: hol az informatikusok, hol a nyelvészek, és néha a fordítók. A gépi fordítás kezdeti időszakában a szemantikai szempont háttérbe szorult a probléma mérnöki megoldásával szemben. A forrásnyelvi szöveg feldolgozásához használt szótárak segítségével előállított célnyelvi szövegek azonban az első sikereket követően inkább elégedetlenséget eredményeztek, mivel számos megoldatlan kérdést vetettek fel és így nem tették lehetővé a termék azonnali piacosítását. A figyelem egyre inkább a grammatikalitási kritériumok teljesítésére irányult, amit a nyelvészek által meghatározott szabályok segítségével biztosítottak, s ezt követően a statisztikai módszer bevezetésével már a legvalószínűbb fordítási ekvivalens kiválasztásával lehetett a fordítások minőségi kritériumait javítani. A skopos elméletnek köszönhetően a gépi fordítás elmélete is elfogadta azt a nézetet, miszerint a teljes ekvivalenciára való hiábavaló törekvés helyett a gép számára a meghatározó komponenseket és szempontokat kell elsősorban meghatározni. Ez a szemlélet jelenik meg például a Systran 2014-es verziójában, ahol a fejlesztők a Verbmobil (1993–2000) kezdeményezéseket is integrálták már.

A plenáris előadásokon kívül a konferencián 16 szekcióban és három workshopban folyt a munka. A szekciók foglalkoztak irodalmi fordítással, fordításelmélettel, tolmácsolással, fordító és tolmácstréninggel, a kultúra-szövegkontextus és fordítás kapcsolatával, összehasonlító nyelvészettel, szaknyelvi fordítással, terminológiával, audiovizuális fordítással, a fordításelmélet és a fordítói gyakorlat közötti kapcsolattal, szemantika és fordítás kapcsolatával, gépi fordítással, a fordítási folyamat és a fordítói kompetencia kutatásával, énekelt, valamint egyházi szövegek fordításával. A workshopok témája a humor fordítása, a jogi szövegek fordítása és a fordítás során megjelenő ember-gép interakció volt. A konferencián elhangzott közel 250 előadást a szervezők konferencia kötet formájában tervezik megjelentetni.

Peter A. Schmitt

Translation und Technik

(Tübingen: Stauffenburg, 2013. 454 pp.

ISBN: 978-3-86057-245-0)

Zabóné Varga Irén

E-mail: zabone.iren@bgk.uni-obuda.hu

Peter A. Schmitt *Translation und Technik* című könyve 1999-ben jelent meg először, és azóta két változatlan utánnomása látott napvilágot a Stauffenburg Verlag jóvoltából. Mivel a műszaki szakszövegek fordításával kapcsolatban nagyon kevés szakirodalom jelenik meg, a kötet iránti érdeklődés igen nagy. 2013 tavaszán a szerzővel és a kiadóval folytatott levelezéséből kiderült, hogy még mindig nagy az érdeklődés a könyv iránt, ezért a kiadó úgy döntött, hogy változatlan formában újra megjelenteti. A recenzió a 2013-ban kiadott utánnomás alapján készült.

A szerző az előszóban leírja, hogy munkája során a szöveg érthetőségét és könnyű olvashatóságát tartotta elsősorban szem előtt. Véleménye szerint a fiatal diszciplínákra jellemző, hogy a velük foglalkozó szakemberek a kelleténél bonyolultabban igyekeznek megfogalmazni gondolataikat abban a reményben, hogy írásuk így elfogadottabb lesz a tudományos közönség körében. Ő azonban szeretné elkerülni a túl bonyolult fogalmazásmódot. Schmitt kiemeli azt is, hogy a kötet végén felsorolt szakirodalom mellett saját fordítói- és tolmács-tevékenysége (német–angol nyelvpár) és az egyetemi fordítóképzésben eltöltött 15 évnyi oktatói munkája során, illetve a szakmai szervezetekben szerzett tapasztalatokra is támaszkodott az anyag összeállításakor.

Az **első fejezetben** Schmitt a témával kapcsolatos olyan háttér-információkat sorol fel, amelyek illusztrálják a műszaki szakfordítások létjogosultságát és fontosságát. Bár a könyv 1999-ben, 15 évvel ezelőtt jelent meg először, a bevezető részben leírtak mind a mai napig érvényesek. A fejezetben először arról olvashatunk, milyen tényezők gyengíthetik alapvetően a műszaki szakfordítások jelentőségét. A legfontosabb, mindenhol és mindenkor ható ellenerő az angol nyelv széleskörű elterjedése a szakmai kommunikáció minden területén. A munkáltatók szinte kizárólag biztos angol nyelvtudással rendelkező mérnököket alkalmaznak.

A humán fordítások és a fordítóképzés fontosságát az egyre hatékonyabban működő számítógépes fordító- és fordítástámogató programok kérdőjelezhetik meg. A téma szempontjából fontos, a műszaki szakfordítások fejlődése szempontjából előnyös tendenciák is megfigyelhetők. A mikroelektronika térnyerésének köszönhetően a műszaki változások ciklusai jelentősen lerövidülnek, egyre gyakrabban hoznak létre mind terjedelmesebb szövegeket, ame-

lyek nagy mennyiségű új szakkifejezést tartalmaznak. Ezek a tendenciák még a szakemberek közötti kommunikációban is gyakran okoznak problémákat, és ezeknek nyelvi és kulturális vetülete is van. Tovább nehezíti a helyzetet a költséghatékonyság elvárása és az egyre rövidülő elkészítési idő követelményének betartása is. Mindezen problémák egyidejű sikeres megoldása az előfeltétele a hatékony nemzetközi és interkulturális szakmai kommunikációnak, amelynek részét képezi a műszaki szakfordítás is. A bővülő kereskedelmi kapcsolatok és a szigorodó nemzetközi előírások (pl. felelősségvállalási kötelezettség) miatt a termékekhez kapcsolódó dokumentáció minőségét, és ezzel együtt a fordítások minőségét is javítani kell. A szerző tapasztalatai szerint a termékek minősítéskor is egyre fontosabb szerepet játszik a mellékelt dokumentáció minősége. A fejezetben sok olyan, korábban megjelent szövegből kiemelt részletet olvashatunk, amelyek gyakran az érthetlenség határát súrolják. Schmitt ezek között az alapján is különbséget próbál tenni, minek a következménye lehet az alig érthető szöveg. Az okok között felsorolja például a csak gépi fordításokat, amelyeket a folyamat végén nem ellenőrzött fordító, vagy azoknak a szakembereknek a tevékenységét, akik minimális nyelvtudással, szótárral a kezükben készítik a célnyelvi szövegeket. Ezek a rosszul fordított szövegrészek igazolásul szolgálnak a szerző azon megállapítására, hogy nagyon tévednek azok, akik úgy gondolják, hogy a műszaki szövegek fordítása angol–német nyelvpárban teljesen problémamentesen megoldható. Ezzel a véleménnyel több publikációjában is találkozunk. A fordítás minősége nem függ a fordítást készítő cég méretétől, pedig Schmitt szerint a nagy nemzetközi cégeknek erre nagyon oda kellene figyelniük.

A nagy terjedelmű **második fejezet** a műszaki szövegek fordításának problémáival foglalkozik. A szerző már a fejezet elején tisztázza, hogy a korábbi fordításdefiníciók közül csak a Reiss- és Vermeer-féle megfogalmazás biztosítja a műszaki szakszövegek fordításához szükséges szabadságot, ezért ő ezt tekinti kiindulási pontnak: „Translation ist ein Informationsangebot in einer Zielkultur und deren Sprache über ein Informationsangebot aus einer Ausgangskultur und deren Sprache. (Schmitt 2013:43) [A fordítás egy adott forrásnyelven és annak kultúrájában létrejött információkínálat megfogalmazása a célnyelven és annak kultúrájában létrehozott információkínálatként.] (ford. Z.VI.)

Schmitt a skoposelmélettel is teljes mértékben azonosul, amikor úgy fogalmaz, hogy a fordítás minőségének megítélésekor nem a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg azonos hatása vagy funkcionális azonossága a döntő, hanem csak az, vajon a fordítás a saját céljának megfelel-e.

A fordítási folyamatot sok cselekvő és tényező befolyásolja. Schmitt az információ elméletből ismert fogalmakkal felépít egy saját rendszert a fordítási folyamatra vonatkoztatva, és ennek segítségével megvizsgálja, milyen hatással lehet a fordítási folyamatra a különböző cselekvők és tényezők megváltozása. A szemiotikai háromszög a jelölőt, a fogalmat és a jeltárgyat foglalja magában. A fordítási folyamat absztrakt értelmezésben a forrásnyelvi jelölőtől a forrásnyelvi fogalmon keresztül jut el az interkulturális *tertium comparationis* állapotába, ahol a kulturális különbségek áthidalása a feladat, majd a célnyelvi fogalmon keresztül a célnyelvi jelölőben testesül meg. Elméletileg természetesen szükség lenne minden esetben a konkrét jeltárgy bevonására is a folyamatba,

mert ez megkönnyítené a megértést a közvetítő számára, de erre csak ritkán van lehetőség.

Schmitt munkáiban nagyon gyakran találkozhatunk a fordítási folyamattal kapcsolatos problémák elemzésével. Az egyik legfontosabb kérdés, vajon érte-e a közvetítő a forrásnyelvi szöveget. Ahhoz azonban, hogy a célnyelvi szöveg megfelelő legyen, a fordítónak a megfelelő receptív kompetencia mellett jó reprodukív kompetenciával is rendelkeznie kell. Ezekről a képességektől függ, vajon egy fordító egy adott szöveget könnyűnek vagy nehéznek ítél-e meg. Ebből következik, hogy egy adott szövegről a különböző kompetenciákkal rendelkező fordítók különböző véleményeket formálnak. A szerző a pragmatikából ismert *fatikus beszédaktus* (Austin 1962) mintájára létrehozta a *fatikus recepció* fogalmát, amely alatt a felületes szövegértést érti. Ezzel szembeállítja a *szemantikai recepciót*, ami az értő befogadást, a szöveg teljes megértését jelenti. A félreértések nem jól sikerült szemantikai recepciónak minősülnek. Másfajta megközelítést tükröz a fordítási problémák két csoportba történő osztása: *evidens* és *látens fordítási problémák*. Schmitt szerint az evidens problémák (hiányos nyelvtudás, rosszul megírt forrásnyelvi szöveg, nem megfelelő szaktudás) miatt megszakad a fordítási folyamat, és csak a probléma megoldását követően folytatódik. Minél gyakorlottabb fordító valaki egy adott szakterületen, annál kevesebb nyilvánvaló fordítási problémába ütközik. A látens problémák alapvetően az *interkulturális inkongruencia* következtében lépnek fel, és megjelenhetnek *funkcionális, formális vagy szemantikai inkongruenciaként*. A szerző művében nagyon fontosnak tartja a műszaki szakszövegek kultúraspecifikus aspektusainak vizsgálatát, mert a szakirodalom ezzel korábban nem foglalkozott.

A forrásnyelvi szöveg többféle hiányosságot és problémát tartalmazhat. A szakfordítással foglalkozó szakirodalom ennek a fontos kérdésnek a tárgyalását kerüli. Schmitt szerint a forrásnyelvi szöveg minősége függ a szövegtípustól is, pl. egy szabadalmi leírás, egy szabvány vagy egy tankönyv szövege nem lehet hibás, míg egy használati utasítás gyakran több szakmailag hibás vagy félreérthető részt is tartalmaz. A fordító általában nem szívesen nyúl bele önként a forrásnyelvi szövegbe, és a fordítási folyamatra vonatkozó DIN-szabvány szerint is a megbízó a felelős a forrásnyelvi szöveg nyelvi és szakmai problémáinak javításáért. Vannak azonban olyan esetek, amikor a fordító saját maga is javít. Ilyenek például azok a formális hibák, amikor egy mondat vagy egy bekezdés többször szerepel egymás után. Műszaki szakszövegekben előfordulnak olyan hibásan megadott számok vagy mértékegységek, amelyek a fordítónak egyből feltűnnek, és ezeket javítja is. Olyan gépelési vagy nyomtatási hibák esetén, amikor egy szó jelentése megváltozik a hiba következtében, a probléma megoldásához elegendő az adott terület terminológiájának ismerete és a fordítási folyamat közbeni folyamatos tartalmi „együttgondolkodás”.

A műszaki szakszövegek fontos alkotórészei az ábrák, amelyek gyakran segítik az olvasót a szöveg megértésében. Éppen ezért nagy a jelentősége annak, hogy összhangban legyenek a szöveggel. Schmitt szerint ezen a területen is gyakran hibásak a forrásnyelvi szövegek, de ha a fordító munka közben az olvasóhoz hasonlóan alaposan megnézi a szövegben hivatkozott ábrát, akkor észreveszi az esetleges hibákat és ezeket ilyenkor javítania is kell. Gyakori az ábrák

címének felcserélése, amit megfelelő szaktudással is lehet javítani. Előfordul, hogy egy adott alkatrész megnevezése más a szövegben és más az ábrán, ez a fordítás során szintén korrekcióra szorul. Mivel a forrásnyelvi szöveg szerzője mellett a fordító a másik személy, aki alaposan belemélyed a szövegbe, az ő felelőssége, hogy a forrásnyelvi szöveg esetleges hibái ne kerüljenek át a célnyelvi szövegbe. Bár nagyon gyakran felvetődik, hogy a szakszövegek fordítására a jó minőségű fordítóprogramok teljesen megfelelnek, Schmitt szerint egy megfelelő célnyelvi szöveg létrehozására a gépi fordítás soha sem lesz alkalmas, mert nem rendelkezik többek között a megfelelő szakmai tudással, nincs a világról összegyűjtött háttérismerete és a józan emberi gondolkodásnak is híján van.

Német nyelvterületen különösen a felhasználók számára készített műszaki szövegeket (pl. használati utasítások) régóta vizsgálják a szöveg érthetőségének szempontjából és az összegyűjtött kutatási eredmények alapján kidolgoztak olyan eljárásokat, amelyek jól alkalmazhatók a szövegek érthetőségének javításakor. A szerző szerint ugyanezek az eljárások nagyon hasznosak lehetnek a fordítók számára is. A teljes szöveg (pl. egy kézikönyv) makrostruktúráját a fordító természetesen nem változtathatja meg. A mikrostruktúra szintjén szükséges esetben már elképzelhetőek módosítások. A mondatok fordítása esetén elsősorban szintaktikai problémák merülnek fel, amelyeknek a megoldása kellő fordítói rutinnal nem nehéz. A szószintű fordítási problémák okozói mindenekelőtt a poliszémia és a szinonimák alkalmazása. Poliszémia esetén a szöveggörnyezet és megfelelő szaktudás segítségével el lehet jutni a szó adott szövegben aktivált jelentéséhez, a forrásnyelvi szinonímiát a fordító a célnyelvi szövegben korrigálhatja egységes terminushasználattal. Bonyolult összetett szavaknál és szókapcsolatoknál mindig szükség van az összetevők közötti logikai kapcsolatok pontos megértésére, mert ezek csak így fogalmazhatók meg pontosan a célnyelvi nyelvi eszközeivel. Schmitt szerint a forrásnyelvi szöveg esetleges problémáinak javításakor a fordítónak szüksége van a megbízói specifikációra és jó szakmai ismeretekre. Ha azonban ezek sem elegendőek, akkor kérdezni kell, nehogy a javítási kísérlet újabb hibához vezessen. Azok a szaknyelvi fordítók, akik a forrásnyelvi szöveg hibáit tudatosan vagy nem szándékoltan a célnyelvi szövegben reprodukálják, ezzel rosszat tesznek saját maguknak, a megbízónak, a fordítói szakmának és a gazdaságnak, valamint javítják a gépi fordítás piaci lehetőségeit.

A szerző fordítói tevékenységének jelentős részét a gépjárművekkel kapcsolatos különböző típusú szövegek teszik ki. Az ezzel kapcsolatos tapasztalatait cikkeiben foglalja össze, de szótárakat is állított össze erre a területre vonatkozóan. Ebben a könyvben pedig különböző szempontok alapján hosszasan tárgyalja, hogy a különböző műszaki területek közül miért is a gépjárműtechnika a legalkalmasabb arra, hogy a műszaki fordítás sokszínűségét és problémáit szemléltetni lehessen vele. Járművekkel az emberek többsége naponta találkozik: utazik vele vagy éppen vezeti. Ezenkívül fontos még az interdiszciplinaritás, az adott kultúrához való tartozás és a szövegtípusok sokfélesége. Ezek a tulajdonságok alkalmassá teszik ezt a szakterületet arra is, hogy a szakfordítók képzésénél didaktikailag mindig megfelelő szövegeket szolgáltatson. Schmitt az autó történetének rövid összefoglalását követően érdekes betekintést nyújt abba, mennyire tükröződik vissza egy adott ország vagy nyelvterület kultúrája

és gazdasága az ott használt járművek műszaki felépítésében, külső megjelenésében és az ezekkel kapcsolatban használt szakkifejezésekben. Az egyes országok törvényei és előírásai is módosíthatják ezeket. A járműtechnikában használatos alkatrészek műszaki funkciójukat tekintve általában azonosak a különböző kultúrákban, miközben a mindenkori megvalósításuk gyakran eltérő egymástól. Ennek következtében nem beszélhetünk a fogalmak interkulturális egységességéről, a fogalmi jellemzők és a fogalmakhoz tartozó konnotációk különböznek egymástól. Így a jelölők esetében sem lehet szó nyelvek közötti ekvivalenciáról. A járműgépészet terminológiája alapvetően az általános gépészetnek és azoknak a szakterületeknek a terminológiájára épül, amelyek a jármű gyártása és működése során fontosak, pl. anyagismeret, kötéstechológia, mérés technika, elektronika stb.. A járműgépészet terminológiájában nagyon gyakoriak a szinonimák, amelyek többek között az egyes gyártók saját terminushoz való ragaszkodására, a különböző nyelvi regiszterekre (pl. tudományos nyelv, műhelynyelv, köznyelv), az ortográfiailag különböző variánsokra, a rövidítések segítségével képzett szóösszetételekre és a nyelvi gazdaságosság miatt leegyszerűsített és le rövidített összetett szavakra vezethetők vissza.

A szerző tapasztalatai alapján a járművekkel kapcsolatos szövegek fordításakor nagyon fontos a pragmatikai szempont. A célnyelvi szöveg olvasójának fejével gondolkodva kell gyakran pl. a reklámszövegekben előforduló színek fordítása előtt a fordítási lehetőségeket végiggondolni, és azt érdemes kiválasztani, amely az eredeti jelentés megtartásával a leendő olvasó számára pozitív konnotációt hordoz. A biztonsági előírásoknál és figyelmeztetéseknél a fordítás során a célnyelvi ország adott szövegtípusra vonatkozó szövegkonvencióit a fordítónak követnie kell, mert így lehet biztosítani, hogy a célnyelvi olvasó gyorsabban és könnyebben megértse a fontos tartalmat. Schmitt angol–német nyelvpárban hosszasan elemzi, miért fontos még arra is odafigyelni, melyik a legmegfelelőbb figyelmeztető szó (Hinweis/Achtung/Vorsicht, Note/Caution/Warning) az adott szituációban. A gyakorlatban itt sem mindig csak a szótári jelentés számít. A szerző fordítói tapasztalatai alapján összeállított egy táblázatot, amelyben jól nyomon követhető, hogy az egyes gyártók az idők során hogyan változtatták ezeknek a figyelmeztető szavaknak a használatát, alkalmaztak-e egyidejűleg kiegészítő piktogramot a jobb érthetőség reményében, illetve milyen betűtípussal és központozással kerültek be a figyelmeztető szavak a különböző típusú szövegekbe. Schmitt véleménye szerint a nemzetközi szabványosítási szervezeteknek ezen a területen is nemzeti és nemzetközi érvényességgel bíró irányelveket kellene meghatározniuk a jelenleg meglehetősen kaotikus helyzet tisztázására.

A szakmai kommunikáció és a szakfordítás speciális kulturális beágyazottsága a szerző szerint 16 különböző területen figyelhető meg és bizonyítható. Elsőként az egyes kultúrák eltérő szövegtípusairól és különböző szövegtípus-funkcióiról tesz említést, példaként pedig az Amerikában és Németországban kiadott olyan igazolásokat hozza, amelyet a munkavállaló a munkaviszony megszűnte után korábbi munkáltatójától referenciaként kap. Ha a fordító nem ismeri a két szövegváltozat közötti lényeges eltéréseket és egyszerűen csak elvégzi a forrásnyelvi szöveg fordítását, akkor a másik országban és kultúrában elhe-

lyezkedni kívánó potenciális munkavállalónak nem sok esélye van a munkaerőpiacon. A nonverbális szövegelemek (pl. rajzok, ábrák, képek) ugyan alig jelentenek problémát a fordítás szempontjából, jól tükrözik azonban azt a kultúrát, ahonnan származnak. Az egyik legfontosabb szövegtípust, a használati utasítást a francia autógyárak például színesben nyomtatják, ezzel a színekavalkáddal az érzékekre akarnak hatni. A többi európai országban és Amerikában a fekete-fehér megjelentetés a szokásos, ami józan tárgyilagosságot mutat. A japán gyártók illusztrációként előszeretettel alkalmaznak karikatúra jellegű rajzokat. A szövegek nyomtatásban történő megjelenítése (pl. álló vagy fekvő oldalbeállítás) és a felhasznált betűtípusok és kiemelési módozatok is jellemzőek az egyes kultúrákra.

A különböző szövegtípusok makrostruktúrája is kulturálisan kötött. A németben és az angolban a szabadalmi leírás szövegszerkezete eltér egymástól. Ha tehát a fordítás során a szöveg funkcióját meg kell tartani, akkor ezzel automatikusan együtt jár a szöveg struktúrájának szükség szerinti megváltoztatása. Az egyes kultúrákra jellemző szövegtípusok minden esetben tartalmaznak szövegspecifikus állandósult szó szerkezeteket. Ezeknek a fordítását mindig a célnyelvi kultúra megfelelő állandósult szókapcsolatával, a funkcionálisan ekvivalens szókapcsolattal kell fordítani. Előfordulhatnak olyan esetek, amikor a forrásnyelvi szöveg olyan információt tartalmaz, ami a célnyelvi kultúrában nem releváns, pl. a brit használati utasítások tartalmazzák a csatlakozó kábel összeszerelésének leírását is. Ezt a fordítás során *redukáló adaptációval* lehet megoldani, azaz ki kell hagyni a célnyelvi szövegből. Ellenkező esetben viszont a fordítónak tudnia kell, hogy a brit célnyelvi szöveg olvasójának akkor is szüksége van erre az információra, ha ez a német eredetiben nem volt benne, tehát be kell toldania ezt a szövegrészt, azaz *kiterjesztő adaptációt* kell megvalósítania. Ha a forrásnyelvi szövegben pl. a forrásnyelvi kultúra statisztikai adatai olvashatóak, akkor ezeket a célnyelvi szövegben a célnyelvi kultúra megfelelő adataival kell helyettesíteni, ilyenkor *módosító adaptációról* beszélünk. A nem verbális szövegrészeknél is előfordulhatnak kulturális különbségek (pl. különböző nézetek az ábrákon), amelyekre szinte soha nem figyelnek, és emiatt interkulturális félreértésekhez vezethetnek. A reklámszövegek esetén a fordítónak tisztában kell lennie azzal, hogy teljes célnyelvi lokalizáció szinte soha nem lehetséges, egy megfelelő célnyelvi adaptációval sokkal hatékonyabb szöveget lehet alkotni.

A stílus tekintetében két területen van alapvető eltérés a német és az angol kultúra között. A német szaknyelv általában sokkal bonyolultabb megfogalmazásokat tartalmaz, mint az angol. Ezért a fordítónak a célszöveg létrehozásakor törekednie kell arra, hogy a szöveg stílusában minél jobban megfeleljen a célnyelvi olvasó elvárásainak. Ezt azonban sokszor a megbízók nem nézik jó szemmel, mert úgy gondolják, hogy így tartalmi eltérések is kialakulhatnak a két szöveg között. A stílussal kapcsolatos másik problémaforrás a „you” „Du”-val történő németre fordítása, mert így a német célnyelvi szöveg teljesen más stílusréteghez fog tartozni. Sajátos fordítási nehézségekkel jár a katalógusok fordítása. Mivel itt nem összefüggő szövegekről van szó, figyelembe kell venni azt az egyedi stílust, ami ezt a műfajt nyelvileg jellemzi. Gyakran egészen másképp képzik a szókapcsolatokat és a szóösszetételeket, mint amikor mondatba foglal-

va találkozunk velük. A fordítónak ezért tisztában kell lennie azzal, milyen szabályszerűségek jellemzik ezt a műfajt a célnyelvben. A különböző kultúrákban eltérő a fogalmi rendszerek felépítése. Anélkül, hogy a fordító ismerné az adott szakterület fogalmi hierarchiáját, lehetetlen a megfelelő fordítási ekvivalens kiválasztása. A legtöbb szakszótár úgy kezeli a szavakat, mintha a szavaknak mindentől elszigetelt, önálló jelentésük lenne és a kontextus, illetve a pragmatikai tényezők ezt egyáltalán nem befolyásolnák.

Ugyancsak sok problémát okozhatnak az ún. „hamis barátok”. Ebben az esetben mindkét nyelvben létezik egy adott szó, de a két nyelv más-más fogalmi jegyekkel ruházta fel őket (control/Kontrolle), tehát a jelentésük egymástól eltérő. Műszaki szövegeknél problémát okozhat a más mértékegységrendszerrel rendelkező kultúrából fordított szövegeknél a célnyelvben megfelelő mértékegység megtalálása és az értékek átszámítása. Érdekes szempontot hoz be a szerző a vizsgálódásokba, amikor rámutat, hogy a klimatikus viszonyok is alapvetően meghatározhatják egy szó fogalmi jegyeit. Különböző éghajlati körülmények között például a 'ház' szóhoz egészen más képek és elképzelések kapcsolódnak. Innen már egyenes út vezet a *szemantikai prototípusokhoz*. A műszaki szövegekben gyakran lehet találkozni a 'tipikus' jelzővel különböző eszközök vagy alkatrészek neve előtt. A fordítónak ilyenkor megfelelő szakmai ismerettel kell rendelkeznie ahhoz, hogy a problémát ne interlingvális, hanem interkulturális szinten oldja meg. Ha például egy amerikai autó dokumentációjában előfordul a 'tipikus váltó' jelzős szerkezet, akkor ez biztosan automata sebességváltót jelent és az ezt követő szövegrészek erre fognak vonatkozni. Amikor a fordító a német célnyelvi szöveget készíti, ő tudatában van annak, hogy a német kultúrkörben a mechanikus sebességváltó a tipikus, ezért a célnyelvi szövegben elhagyja a 'tipikus' jelzőt, és az 'automata sebességváltó' szerkezetet fogja használni, így az erre vonatkozó további szövegrész is egyértelmű lesz.

A szerző elsősorban műszaki szakszövegek angol–német nyelvpárban történő fordításával foglalkozik, ezért a következő részt a németben megjelenő angol kölcsönszavaknak szenteli. Mivel a németben minden főnév rendelkezik határozott névelővel, így az angolból átvett szavakat is el kell látni névelővel. Schmitt részletes kutatásokat végzett a problémával kapcsolatban különböző korcsoportba tartozó személyekkel, és külön kezelte azokat, akik tudtak angolul és azokat, akik nem. A kutatás érdekes eredményt hozott: a megkérdezettek abban az esetben találták el nagyobb biztonsággal az átvett angol szavak előtt már hivatalosan használt névelőt, ha ismerték a szó helyes kiejtését, a szó jelentésének és leírt alakjának ismerete nem befolyásolta döntően az eredményt. A szerző szerint ez a nyelvérzék meglétét bizonyítja. Fontos kérdés még angol–német nyelvpárban az oda-vissza fordításnál a kötőjelek használata. A műszaki szakszövegekben gyakoriak a többszörös szóösszetételek, és gyakran olyan sok összetevő áll logikai kapcsolatban egymással, hogy ezt már a németben sem lehet egy főnévként kezelni. Bár mindkét nyelv akadémiai nyelvtanában egyértelműen megfogalmazott szabályok írják le a kötőjel megfelelő használatát, a gyakorlatban ettől a legtöbb esetben eltérnek. Schmitt megpróbálja mindkét nyelvre vonatkozóan összeszedni a gyakorlatban előforduló tipikus felhasználási módokat, és ezzel konkrét segítséget nyújt az angol–német nyelvpárban dolgozó fordítóknak.

A **harmadik fejezetben** Schmitt a fordításközpontú terminológiai munkával foglalkozik. A szakkifejezések aktuális jelentése függ a szűkebb kontextustól és a teljes szövegkörnyezettől. Ahhoz, hogy az olvasó helyesen tudja értelmezni az egyes terminusokat, előzetesen ismernie kell ezek tipikus és lehetséges felhasználási módjait és helyzeteket. A szerző szerint a szakkifejezések koncentrált szakszövegeknek tekinthetők. A fejezet elején tisztázza a későbbiekben használt terminológiai terminusokat. Maga a 'terminológia' szó is poliszém, jelentheti többek között egy szakterület szakkifejezéseinek összességét, a terminológiát vagy a terminológiai munkát is. A szemiotikai háromszög alkotórészeinek (jeltárgy, fogalom, jelölő) megismerjük a vonatkozó DIN-szabványban megadott definícióit. A kiindulási pont természetesen a jeltárgy, ami lehet materiális vagy immateriális jellegű is. Ez alapján létrehozunk egy fogalmat, ami lényegében egy elképzelés (kép) és abban segít, hogy egy másik ugyanolyan tárgyat is fel tudjunk ismerni. Ezt követően a fogalomhoz hozzárendelünk egy felismerhető formát, amely ezáltal jellé válik. A jelek lehetnek például ikonikusak vagy szimbolikusak (szó), de ezek bármilyen kombinációja is lehetséges. Ha a jel nyelvi jellegű, akkor 'kifejezésnek' ('Ausdruck') hívjuk. Ha a kifejezés szakmai fogalmat jelöl, akkor a DIN 2342-szabvány szerint 'jelölőnek' ('Benennung') nevezik. Schmitt szerint a szavak (jelölők) csak az általunk elképzelt képek keretét adják, így egy számunkra ismeretlen szó csak egy üres „szóburok”. Mivel a 'terminus' szót is többféleképpen lehet értelmezni, a szerző inkább a 'szakkifejezést' ('Fachausdruck') vagy a 'jelölőt' ('Benennung') használja. A jelölők állhatnak egy vagy több szóból is. A nyelvi gazdaságosság elve gyakran megköveteli, hogy a nagyon hosszú összetételek helyett csak az összetétel egyik tagját használjuk, ami azonban sokszor többszörös poliszemiához vezet. Bár a nyelvi jelek kombinációs lehetősége határtalan és ezzel elkerülhetők lennének a sokszoros poliszemiák, a felhasználók az új jelölők képzésekor is ragaszkodnak a jól felismerhető motiváltságához és a fonetikai elfogadhatósághoz. Az egy nyelven belüli szinonim vagy a nyelvek közötti ekvivalens jelölőknek elméletileg megegyezhet az elsődleges jelentése, a konnotációik azonban lehetnek különbözőek. Ezért fordítás közben az is előfordulhat, hogy egy kifejezés denotatív módon megfelelő ugyan, de egy konkrét kommunikációs helyzetben pragmatikailag nem megfelelő. A konnotációk ismerete beletartozik a fordító célnyelvi kulturális kompetenciájába.

A kifejezések kultúraspecifikus alkalmazása a célnyelvi olvasó számára többletjelentést hordoz. Ha például az 'atomerőmű' szó német megfelelőjeként az '*Atomkraftwerk*' szót olvassuk, akkor az atomenergia felhasználásának ellenzőjétől származik a megfogalmazás, ha azonban egy szövegben a '*Kernkraftwerk*' szót találjuk, akkor szerzője egyetért az atomenergia alkalmazásával. Ide tartozik az is, hogy a fordítónak tisztában kell lennie az egyes cégek által használt terminusokkal és reklámszlogenekkel (pl. Mercedes – „Vergnügen am Fahren”, BMW – „Freude am Fahren”), mert ezek keverése iparágon belül a szakfordító számára nagy presztízsveszteséget jelent. A szakkifejezések adott szituációnak megfelelő alkalmazása függ a szövegtípustól is. A fordításközpontú terminológiai munka során egyébként szinonimának tekinthető kifejezéseket pragmatikai szempontból differenciálni kell, illetve a jelölőket hozzá kell ren-

delni a szövegtípusokhoz. A németben előforduló túl hosszú összetett szavakat gyakorlatias szempontok miatt gyakran rövidítik, pl. ha egy ábrán nincs elég hely, vagy ha egy rövidebb szövegrészben többször is előfordul egy ilyen kifejezés, akkor vagy egy rövidített formát vagy névelőt/névmást használnak az első említést követően. Ennek következtében sérülhet a terminológiai konzisztencia elve. Különböző műfajú szövegeknél választhat a fordító a szövegtípusnak megfelelő jelölőt, de akkor az egész dokumentumban (szöveg, ábra) ezt kell használnia.

A szerző egy rövid alfejezetben ismerteti, mit értünk *preskriptív* (szabványosító) és *deskriptív* terminológiai munka alatt. Az előíró módszer egy megvalósítandó állapotot (*Soll-Zustand*) ír le, amely a polyszémia és a szinonímia elkerülésének megfelelő módja lenne, ahol egy jelölőhöz egy jelentés tartozik, illetve megvalósul a jelölők nyelvek közötti ekvivalenciája. A valóság azonban egészen más Schmitt szerint és pont ettől lesz a szakszövegek fordítása nehezebb, de egyúttal érdekesebb is. Elméletileg a szabványosított jelölőt kell előnyben részesíteni munka közben, mivel azonban a fordító elsődleges feladata az, hogy a célnyelvi olvasó számára érthető szöveget hozzon létre, ez nem mindig oldható meg a szabványosított jelölőkkel. A fordítónak a valós nyelvhasználatot kell szem előtt tartania, tehát a meglévő állapotot (*Ist-Zustand*) kell alapul vennie, ami azt jelenti, hogy a fordításközpontú terminológiai munka deskriptív jellegű.

Ezen belül további két alcsoportot lehet megkülönböztetni: az eredmények megjelentetése (pl. szótárak) céljából végzett terminológiai munka a *terminográfia*, a területtel belülről foglalkozó absztrakt elméleti megközelítés pedig, amely a szemantikai és a pragmatikai kérdésekre koncentrál, a *terminológia*. Mivel korábban a szakszótárak összeállítói csak a „cédulás” módszerrel tudtak dolgozni, a hosszú előkészítési és megjelentetési idő miatt a szótárak szóanyaga soha nem volt naprakész. Az egyes szakterületekre specializálódott fordítóknak is volt saját, folyamatosan frissített kartotékjuk. Ezt a rendszert váltotta fel egy idő után a nagyobb fordítóirodáknál és a saját céges terminológiai adatbázisok összegyűjtésekor az új, számítógéppel támogatott adatkezelési rendszer. A rendszerezés alapeleme ekkor a jelölő volt, csak később jelentek meg a már bizonyos mértékig fogalomközpontú rendszerek, ahol például szinonimák és rövidített alakok is előfordultak. Mivel azonban semmilyen módszertani irányelvek nem álltak rendelkezésre ezek kidolgozásához, a végeredmény minősége és gyakran alkalmazhatósága is kérdéses volt.

Ezt követően Schmitt ismerteti saját fejlesztésű fordításközpontú terminológiakezelő rendszerét. A munka 1984-ben kezdődött, részben az egyetemen készülő terminológiai témájú diplomamunkákat segítő, másrészt pedig egy könyvkiadóval kötött szerződés miatt, amely alapján a szerző két éves határidővel vállalta egy szakszótár elkészítését a járművekben keletkező kipufogógáz tisztításával, azaz az új katalizátortechnikával kapcsolatban. A szerző saját fordítási tapasztalatai és Eugen Wüster megjelent munkái alapján összeállított egy listát arról, milyen tulajdonságokkal és jellemzőkkel kell ennek a rendszernek mindenképpen rendelkeznie. Az egyik legfontosabb szempont a *jövőbeni folyamatos használhatóság*, tehát egy olyan rendszerezett adatstruktúra összeállítása, amely a gyorsan fejlődő, egyre újabb rendszerplatformokra komplett módon

áttehető. A *felhasználóbarát kialakításra* is nagy hangsúlyt fektet, ami többek között könnyű telepíthetőséget, jól áttekinthető képernyőképet és adatstruktúrát és nem fárasztó, hosszú idejű munkát tesz lehetővé. Fontos még a *terminológiai megbízhatóság*, amely itt a bonyolult fogalmak minden, a fordítás szempontjából fontos kiegészítő információkkal együtt történő szisztematikus kezelését jelenti. A hatékony munkavégzés érdekében a *gyorsaság* szerepe is nagy, bár ez elsősorban a műszaki paramétereiktől függ. A *biztonság*, mint követelmény pedig két megközelítésből is értelmezhető: a felhasználó biztos lehet abban, hogy a rendelkezésére álló adatok megfelelő minőségűek, illetve illetéktelenek nem férhetnek hozzá a rendszerhez. Az elkészült rendszer az előzetes követelményekhez képest egy kompromisszumos megoldást mutat, amit alapvetően már csak két dolog határoz meg: 1. milyenek a műszaki feltételek, 2. mire van szüksége a fordítónak.

Az 1990-es évek végén modernnek számító hardverekkel és szoftverekkel kapcsolatos lehetőségekről ezt követően részletes információkat olvashatunk. Az első igazán fontos tartalmi kérdés az volt, milyen legyen az adatbeviteli struktúra. A gyakorlati fordítás szempontjából nem voltak megfelelőek a Wüster-féle normatív terminológiai munka alapján kidolgozott korábbi elképzelések, amelyek a plusz pragmatikai információk helyett az elméleti nyelvészeti információk bővítésének irányába mentek el. A könyv gyakorlat-központúságát bizonyítja, hogy a szerző lépésről-lépésre leírja azt a munkafolyamatot, hogyan keresi meg a fordító a szükséges szakkifejezést a terminológiai adatbázisban, mire van szüksége ahhoz, hogy a döntési folyamat végén megtalálja a megfelelő kifejezést. Ez alapján kiderül, milyen logikai sorrendben kell bevinni és megjeleníteni a kiegészítő információkat, a végeredmény tehát egy hierarchikus információs szerkezet. Ez a terminológiai adatbázis lehet jelölőközpontú (szemantikai) vagy fogalomközpontú (ontológiai). Schmitt példák segítségével mutatja be, miért nem alkalmas a jelölőközpontú felépítés a fordítás hatékony támogatására (pl. nem tudja kezelni a szinonimákat, nem tartalmaz pragmatikai információkat stb.). A fogalomközpontú struktúrába belefér az a megközelítés is, hogy egy jeltárgyhoz különböző jelölők is tartozhatnak, amelyek a szövegkörnyezetből kiszakítva szemantikailag különböznek ugyan egymástól, de egy adott szituációban pragmatikai szempontból szinonimák lehetnek. Az első elkészült verzió nyelvpárspecifikus volt és fogalomközpontú adatbanki struktúrával rendelkezett. Ez a szerkezetileg rugalmas modell megmutatta, hogy a szaklexikográfiában megvalósítható az információk fordításközpontú rendszerezése és rendelkezésre bocsátása, illetve segítségével rövid idő alatt megszületett a katalizátorteknikai szakszótár. Ezt követően módosították még az adatok képernyőn történő megjelenítését, a különböző információk a képernyő más-más részén, önálló mezőben jelentek meg.

Az elkészült számítógéppel támogatott terminológiakezelő rendszer (CATS) műszaki és tartalmi sajátosságait a szerző részletesen ismerteti, ami természetesen a könyv első kiadásának évében (1999) meglévő állapotot tükrözi. A rendszer többnyelvű, de az adatokat nyelvpáronként kezeli, mert így kisebb az eshetősége az ekvivalencia megállapításakor bekövetkező hibáknak. A terminológiakezelő rendszerben a bevitt adatok több *információs szint* segít-

ségével jeleníthetők meg. Az első szint az ábécésorrendben táblázatba foglalt forrásnyelvi és célnyelvi lemmapárokat mutatja, ami megegyezik az egyszerű szakszótárak felépítésével. A második szinten egy képernyőn láthatjuk az egy fogalomhoz tartozó összes jelölőt és a fordítás közbeni döntési folyamathoz mindenképpen szükséges plusz információkat, pl. a szakterületet, a szemantikai és a pragmatikai kiegészítő információkat. A harmadik szint a háttér-információkat szolgáltatja, pl. ki és mikor vitte be a terminust, definíció, tipikus kollokációs használat, rövid szövegrészek, ahol előfordul stb. A negyedik szinten a fogalmakhoz tartozó nem szöveges információk jeleníthetők meg, pl. ábrák, rajzok, fotók. Az ötödik szint egyfajta integrált irodalomjegyzékként működik. Minden fogalomhoz két címet lehet rendelni, nyelvenként egyet. Ezek a források további háttér-információkat szolgáltatnak az adott fogalmakra vonatkozóan, de felfoghatjuk és használhatjuk őket párhuzamos szöveggént is. A hatodik szint egy címjegyzék, ahova bekerül egyrészt azoknak az elérhetősége, akik az adatbázist fejlesztik és karbantartják, másrészt fogalmakhoz kötve olyan szakemberek címe is, akik a fogalommal kapcsolatban további információkat tudnak nyújtani. A hetedik szinten hangzó információkat, pl. szavak kiejtését vagy zajokat lehet tárolni. A nyolcadik szinten külön adatbázisban elmentett teljes szövegeknek a fogalmakhoz való rendelése válik lehetővé. Ezek a szintek egymással összeköttetésben állnak, így az egyik szintről egy másik egyszerűen lehívható, de természetesen a keresztbehivatkozások rendszere is működik az adatbázison belül.

A fejezet végén Schmitt két nagyszabású, a Klett Kiadó és a PONS Kiadó megrendelése alapján készített német–angol, angol–német járműtechnikai szakszótár munkálatait írja le. Mivel a katalizátorteknikai szótárral a felhasználók elégedettek voltak, a Klett Kiadó az új szótár esetében is hasonló felépítést kért. A szóanyagot párhuzamos szövegekből kellett kiválasztani. A szerző a munkálatokat gondosan előkészítette, igyekezett minden zavaró tényezőt kiküszöbölni. Olyan munkatársakat választott, akik tapasztalattal rendelkeztek a szótárkészítés területén és jól bántak a számítógéppel. Írásban rögzítették azokat a módszertani tudnivalókat, amelyeket minden munkatársnak be kellett tartani. A minőség szempontjából fontos volt, hogy minél több szövegtípust használjanak fel, tehát a szókinccs minden területet lefedjen. A PONS Kiadó felkérésére Schmitt saját volt tanítványával a korábbi tapasztalatok alapján már sokkal rövidebb idő alatt készítette el néhány évvel később az új szótárt. A szerző a szótárkészítéssel és -kiadással kapcsolatban azonban a fejezet végén kételyeinek is hangot ad. A legújabb számítógépes és nyomdatechnikai módszerekkel viszonylag rövid idő alatt mutatós szótárakat lehet piacra dobni, amelyeknek a terminológiai minősége és szókinccsállománya azonban nem mindig felel meg az elvárásoknak.

Schmitt a könyvet **záró megjegyzésekben** még egyszer kiemeli, és újabb példákkal támasztja alá a számára különösen fontos gondolatokat. Szerinte nagy lépést tennénk az interkulturális kommunikáció megértése felé, ha tudatosulna bennünk, hogy a jelek jelentése gyakran döntően a felhasználási helyzetüktől függ. A fordítás szempontjából nézve elengedhetetlen egy olyan típusú szövegértés, amely a szöveget szemiotikai funkciók együttesének tekinti. Az ösz-

szegzésben a szerző ismét hangsúlyozza, hogy a forrásnyelvi szövegekkel kapcsolatban gyakran adódnak értési és fordítási problémák. Ha létezne is ideális forrásnyelvi szöveg, annak a fordítása csak a fordító személyes interpretációjának, azaz mentális szöveggépének célnyelvi megfogalmazása lenne, így tehát megtévesztő lehet forrásnyelvi szövegről beszélni. A műszaki szövegek egyértelműségével kapcsolatos gondolatok is ismételten előkerülnek a végén, természetesen csak azért, hogy Schmitt újra megcáfolja ennek igazságtartalmát. A jövőre vonatkozóan a szerző a papíralapon megjelenő fordítások mennyiségének visszaszorulását látja előre. Szerinte a fordítóképzésben tanuló hallgatókat meg kell ismertetni az éppen aktuális gépi fordítási lehetőségekkel, azonban arra is rá kell érezniük, mely feladatterületeken nem lehet a humán fordítást pusztán gépi eszközökkel helyettesíteni.

A kötet végén található **függelék** öt önálló részből áll. Az első rész, amely a kötet népszerűsége szempontjából is meghatározó jelentőségű, iránymutatásokat tartalmaz a közvetlenül termékek mellett megtalálható dokumentáció fordításával kapcsolatban. A szerző kihangsúlyozza, hogy ez az útmutató alapvetően a bármilyen idegen nyelvről németre történő fordításhoz készült, mert a példaként felsorolt célnyelvi megfogalmazások és a szövegtípus-jellemzők a német kultúrkör és célnyelvi olvasó elvárásainak igyekeznek megfelelni. A szerző az ajánlott és elvetendő szövegpéldák előtt mindig összefoglalja röviden elméletben, mire kell odafigyelni az egyes fordítási problémák megoldásakor, így az elméleti rész más nyelvpárok és célnyelvek esetében is hasznos lehet. Ezt a részt egy 30 oldalas irodalomjegyzék követi, ahol mindenki megtalálhatja a számára fontos témákkal kapcsolatos egyéb szakirodalmi forrásokat. Ez után a kötetben szereplő ábrák és táblázatok oldalszám szerinti felsorolása következik. A könyvet egy részletes tárgymutató zárja.

A jól áttekinthető elméleti összefoglalások és a számtalan felsorolt gyakorlati példa miatt Schmitt könyve hasznos lehet minden olyan fordító számára, aki elméletben és/vagy gyakorlatban szakszövegek, elsősorban műszaki szakszövegek fordításával foglalkozik.

The Interpreters' Newsletter: Expertise in Conference Interpreting, No. 18., 2013.

(Trieszt: Edizioni Università di Trieste, 2013. 130 pp.

ISSN: 1591 4127)

Rohonyi Borbála

E-mail: brohonyi@yahoo.com

Az Università Degli Studi di Trieste folyóirata, a *The Interpreters' Newsletter* 1988 óta kínál nemzetközi fórumot az információcserére a tolmácsolással foglalkozók számára. Eddig megjelent 18 számában a tolmácsolás elméleti és gyakorlati kérdéseivel egyaránt foglalkozott, a konzekutív és szinkrontolmácsolástól kezdve a dialógus tolmácsolás számos fajtájáig (bíróági, közösségi, liaison, jelnyelvi tolmácsolás), a legkülönbözőbb módszereket és interdiszciplináris megközelítéseket használó tanulmányok formájában. Az innovatív tendenciákba illeszkedő munkáknak a szerkesztők különösen örülnek. A folyóirat angolul és franciául írt tanulmányokat jelentet meg. Csak a három legutóbbi szám tematikus, ezek a korábbi számokban már sorra felbukkant, ám idővel aktuálisabbá vált témákat járják körül: a 16. szám a televíziós tolmácsolásról, a 17. szám a közösségi tolmácsolásról, az utolsó pedig, amellyel jelen recenzió foglalkozik, a szinkrontolmácsok szaktudásáról (*expertise*) szól.

A szakértelem vizsgálata egyidős a konferenciatolmácsolás kutatásával, azaz több mint ötven éves, tudjuk meg az **előszóból** a 18. szám vendégszerkesztőitől, akik egyben a folyóirat lapjain gyakorta publikáló és idézett szerzők, kutatók: Alessandra Riccardi és Mariachiara Russo. Előszavukban kifejtik, hogy a szakértelem, más szóval szaktudás (*expertise*) kutatásának története az egész tudományágét tükrözi: az egyéni elképzelésektől és elméletektől a különböző nyelvészeti és kognitív megközelítésű empirikus munkákig terjedt, végül megjelent benne a szociológiai nézőpont is. Jellemző kutatási vonalak a szakértelem vizsgálatán belül a szakember-tanuló paradigma (*expert-novice paradigm*) és a szaktudás fejlődési folyamata, a tolmácskézségek, a minőség, a stratégiák, a normák, a kompetencia, a terhelésmenedzsment (*workload management*), a sebesség és a munkamemória-terhelés menedzsment (*speed and working memory load management*), hivatásosság (*professionalization*) és a „profi”, avagy hivatásos teljesítmény (*expert performance*). Rövid áttekintést kapunk arról, hogy eleinte leginkább a képzésközpontú kutatásra és a készségek fejlődésére koncentráltak a kutatók, Moser-Mercerrel az élen, újabban pedig már a kutatók a tolmács-hivatás szociokulturális tényezőit is vizsgálják, azaz, hogy mit tartanak maguk a tolmácsok a szaktudásról.

A konferenciatolmácsolásról szóló tematikus szám hat tanulmányból áll, amelyek a szakértelemhez kapcsolódó szociokulturális, kognitív és nyelvi ténye-

zókra koncentrálnak. A tolmácsoláskutatással foglalkozó szerzők öt különböző országban gyakorló konferenciatolmácsok és/vagy fordítástudományból PhD-fokozatot szerzett fordítástudomány-oktatók, illetve egyikük tolmácspedagógiával foglalkozik. A hat cikk hat eredeti empirikus hozzájárulás a témához, és a szerkesztők felkészítik az olvasót, hogy provokatív gondolatokkal is találkozhat majd, amelyek a tolmácsszaktudás kérdéseiről folyó vitát hivatottak gazdagítani. Olyannyira, hogy a fordítástudomány egyik meghatározó alakjának, egyben a folyóirat Tanácsadó Testületének egyik tagjának, Daniel Gile-nek az egyik szerző, MacDonald tanulmányára írt reakciója már meg is jelent a számban, *Levél a szerkesztőkhöz* címmel. Daniel Gile amellet, hogy a Tanácsadó Testület tagja, a kezdetektől sűrűn közölt tanulmányokat és recenziókat a folyóiratban franciául és angolul.

Az **első tanulmány** Elisabet Tiselius munkája, aki fordítástudományból szerzett PhD-fokozatot és jelenleg a Stockholmi és Bergeni Egyetemek oktatója, valamint az Európai Parlament szabadúszó tolmácsa. Kutatási területe a konferenciatolmácsok és közösségi tolmácsok szakértelme. Cikkében Tiselius arra keres választ, hogy a hivatásos tolmácsok gyakorolnak-e tudatosan teljesítményük javítása érdekében a tudatos gyakorlásnak (*deliberate practice*) az Ericsson-féle értelmezése szerint, azaz a szaktudás fejlesztési folyamatának részét képező összpontosított, céltudatos gyakorlással. A szerző mélyinterjúkat készített három tolmáccsal, majd a tolmácsok háttérére, képzettsége, tolmácsolásról vallott nézetei és a tudatos gyakorlással (többek között az egyértelmű célokkal és a visszajelzésekre való nyitottsággal) kapcsolatos elképzelései alapján elemezte gyakorlási szokásaikat. Végül leszűri, hogy az ericsonni tudatos gyakorlás rájuk nem jellemző. Érdekes módon az interjúalanyokra jellemzőbb volt az alkészségek (pl. nyelvismeret) tudatos fejlesztése, gyakorlása, mint a fő készségé, magáé a tolmácsolásé. A szerző kvalitatív módszertani alaposágának bizonyítéka, hogy a mélyinterjúkhoz úgynevezett elméleti térképet (*mind map*) készített előzőleg lebonyolított fókuszcsoporthoz vizsgálat alapján, hogy a válaszokat ne az előre megírt kérdések vezéreljék.

A **második tanulmány** szerzője Michaela Albl-Mikasa. Egyetemi fokozatait a Heidelbergi Egyetemen, Cambridge-ben és a Tübingeni Egyetemen szerezte. Jelenleg tolmácsolástudományt tanít a ZHAW Zürichi Alkalmazott Tudományok Egyetemén, ahol fő kutatási területe a tolmácsolás, fordítás és az angol mint lingua franca, valamint a közösségi tolmácsolás. Tanulmányában a hivatásos tolmácsok kompetenciáját vizsgálja tíz hivatásos tolmáccsal készített félig strukturált mélyinterjú alapján, különös tekintettel arra, hogy mit tartanak fontosnak és mit tesznek tolmács szaktudásuk és (al)készségeik fejlesztése érdekében. Arra a következtetésre jut, hogy a tolmácsok kompetenciafejlesztés alatt mind a nyelvi kompetenciát, mind magát a tolmácsoláskompetenciát, sőt még az üzleti kompetenciát is értik. Interjúalanyai egyértelműen elhelyezik ezeket a tanulást, a tolmácsképzést és a szakmai élet időszakján és egyetértenek a „profi” teljesítményre jellemző minőségi paraméterekben. A motivációt fontosabbnak tartják, mint a veleszületett tehetséget (*natural talent*) és leginkább csak részben formálisan fejlesztik készségeiket. Magas szintű meta-reflektív tudatosság (*meta-reflective awareness*) jellemzi őket: állandó készség. A hangsúly tehát a

hivatásos tolmács fejlődésében a megbízás-specifikus (*assignment-specific*), félig hivatalos (*semi-formal*) és a meta-reflektív informális kompetenciaépítésen van. Albl-Mikasa vizsgálati eredményei szerint a tolmácskompetencia kultiválása munka közben történik, az állandó javulási igyekezet révén, munka előtt, hatékony és célzott információszerzéssel, végül idővel, miközben a tolmács mind önhatalmúbb szakemberré válik.

A tolmácskompetenciának a *savoir-faire* része legalább olyan fontos, mint a nyelvek folyamatos frissen tartása és a speciális célú terminológiai tudás megszerzése és frissítése. A szerző így támasztja alá, hogy bár *laissez-faire*-nek tűnnek a tolmácsok, mintha alig fektetnének energiát tudatos kompetenciafejlesztésbe, és csak hagynák, hogy a munkarutin irányítsa őket, valójában azonban a tapasztalat érdemben is a szakértelmüket szolgálja, akárcsak a fordítás esetében. A szerző érvelése oda lyukad ki, hogy bár a fordítási kompetencia fejlesztéséhez szükséges a tudatos gyakorlás, az önszabályozás és az automatikus feldolgozás idővel kiválthatja azt. A tapasztalatszerzést csak addig kell tudatos gyakorlással ötvözni, mígnem rögzülnek a szakértelemre jellemző kognitív változások. A tolmácsoló beszámolója szerint a tanulóból profivá válás olyan átmenet, amely során mindinkább saját mércét követnek, a maximalizmust fokozatosan lecserélik a követelmények tájékozott felmérésével, mind jobban megőrzik a nyugalmaikat, és idővel gondtalanabban kezelik a feladatot. A célzott erőfeszítések és lépések a kompetenciafejlesztés szakaszára esnek tehát és helyükbe a kompetencia kultiválásának a szakaszában az intuitív, tapasztalat által vezérelt, meta-reflexív és önszabályozó tevékenység lép.

A **harmadik tanulmány** szerzője Philip MacDonald párizsi székhelyű konferenciatolmács, az AIIC tagja. MacDonald vizsgálódásának a középpontjában a minőség mint a szaktudás egyik fő tényezője áll. Roppant kritikus álláspontra helyezkedik azzal kapcsolatban, ahogyan a tolmácsstudomány eddig a minőséget meghatározta. Bár nem utasítja el kereken a felhasználói elégedettség felméréseket (*user satisfaction surveys*), kétségbe vonja, hogy megbízható eredményekhez vezethetnek egyrészt a kérdőív mint módszer problematikus-sága, másrészt a mérni kívánt minőség szubjektív, kifejezhetetlen és kulturális jellege miatt. MacDonald rögtön írása elején átveszi Gile-től az ATSC betűszóval jelölt „aspiring-to-science-community” fogalmát (magyarul talán a tudományosságra törekvők közösségének nevezhetnénk) és kifejti, hogy az ATSC alapvető tévedése az a meggyőződés, miszerint a „tudományos” azt jelenti: objektív, mennyiségileg meghatározható és empirikus. Ennek tudja be, hogy az ATSC mindeddig kudarcot vallott a minőség meghatározásában. Holott szubjektív tényezője miatt a minőséget megragadni annyi, mintha a szelet akarnánk lefesteni. Kifogásolja, hogy az ATSC mindent, ami mennyiségileg nem meghatározható, a bölcsészet paradigmájának a purgatóriumába számúz. Tanulmánya során sokat idézi Daniel Gile-t, felváltva méltatja gondolatait és fogalmaz meg éles kritikát azokkal kapcsolatban. Például, hogy minek alapján állítja Gile, hogy a nyelvészet és a pszichológia jól megalapozott tudományágak? A tanulmány bibliográfiai adatai is árulkodnak arról, hogy behatóan foglalkozott Gile munkásságával. Az olvasókra van bízva annak eldöntése, hogy a szerző mit sérelmez jobban: azt, hogy úgy érzi, a bölcsészetet tanult kutatók intellektuális

szigorát a természettudományos módszert követők kétségbe vonják, vagy az, hogy Gile-nél az empirikus jelző bekerült a „tudományosság” ismérvei közé, és mint ilyen, túl restriktív.

A tanulmány számos ponton kritizálja a felhasználói elégedettség-kérdőíveket a kognitív pszichológia és Daniel Kahneman Nobel-díjas közgazdász eredményeire hivatkozva. Teszi ezt fölöttébb olvasmányosan, utalva Robert M. Pirsig *Zen and the Arts of Motorcycle Maintenance* című könyvére mint a minőség keresésének a metaforájára, illetve a tanulmány címadó dzsessz dalszövegére (*It Don't Mean a Thing...*). MacDonald hasonlata szerint a tolmács a klaszszikus zenészre hasonlító fordítóhoz képest dzsesszzenész, és a szubjektív elem nem más, mint a „rapport”, azaz kapcsolat, amelyet hallgatóságával kialakít. Jean-Luc Godard filmjei és a forrásszövegek egy csoportja közötti párhuzama azon alapszik, hogy „[v]an elejük, közepük és végük, de nem feltétlenül ebben a sorrendben”. Eszmefuttatása a felhasználói kérdőívek kétségbe vonhatóságáról oda lyukad ki, hogy a gyakorlatban a tartalmi hűség (*fidelity to meaning*) és az előadásmód (*performance*) kritériumait a felhasználók gyakran összemossák anélkül, hogy ezzel tisztában lennének. Egyes olvasók úgy találhatják, hogy érvelésének saját tolmácsolásából vett példáival való illusztrálásával itt-ott talán éppen éppen a szándékával ellenkező hatást ér el. Összességében a tanulmány amellet, hogy provokatív, roppant gondolatébresztő.

Daniel Gile-nek Philip MacDonald írására adott **reakcióját** a szerkesztők a folyóirat számának legelején közlik. Gile szerint MacDonald leírása az ATSC karikatúrája. Kéri az olvasókat, maguk győződjenek meg róla, hogy valaha állította-e, hogy a tudománynak kvantitatívnak kell lennie, illetve ellenőrizték, az általa írottak összhangban állnak-e mindazzal, amit ő MacDonald szerint állít. Érdemes a tanulmányt a Daniel Gile által a *Levél a szerkesztőhöz*-ben közölt linken hozzáférhető prezentáció ismeretében elolvasni.

Sara Martellini, a **negyedik cikk** szerzője konferenciatolmácsként dolgozik, tolmácsdiplomáját az Università Degli Studi di Triesten szerezte. Esettanulmányában a konferenciatolmácsok prozódiját (*prosody*) vizsgálta német-olasz nyelvpáron, abból kiindulva, hogy a prozódia a szaktudás egyik ismérve. A forrásszöveg egy információban gazdag rögtönzött beszéd (*impromptu speech*) volt. Elemzési kritériumnak a beszédritmust, a szüneteket, a szótagnyújtást (*syllable lengthening*), az intonációt és szóhangsúlyt (*prominence*) választotta. A beszédritmus és az intonáció a már megerősített elméleteket támasztotta alá, a szünetek, a szóhangsúly, és a szótagnyújtás alkategóriái azonban új kérdéseket vetettek fel, és kiderült, hogy bizonyos prozódiai magatartáshoz szándékosan folyamodnak a tolmácsok a szöveg nehéz részeinél. Eppen ezért olyan prozódiai elemekre koncentrált a rögtönzött beszédben, amelyek döntően segíthetik a jelentést. A prozódiai elemeket a szinkrontolmácsolásban nem statisztikai, akusztikus észlelési beszédelemzéses (*acoustic-perceptual speech analysis*) módszerrel vizsgálta. Az esettanulmány eredményei szerint a célszöveg beszédtempója lassabb volt, mint a forrásszövegé, részben olyan konferenciatolmács-stratégiák alkalmazása miatt, amelyek kevesebb szót eredményezhetnek, például sűrítés (*condensation*), darabolás (*segmentation*) és átfogalmazás (*reformulation*). A célszövegben kevesebb volt a szünet, de hosszabbak, mint a forrásszöveg-

ben, amiért a szünet elemző funkciója tehető felelőssé. A kevesebb kitöltetlen szünetet használó tolmácsok többet nyújtották az utolsó szótagot: ez a hivatásos tolmácsok által nehézségek esetén használt prozódiai stratégiának bizonyult az állandó beszédrítmus fenntartása érdekében. A tolmácsok a szüneteket a prozódiai és a szemantikai szegmentációval összhangban tartották, és kevesebb vokalizált szünetet tartottak, mint az előadó. Összegzőképpen a szerző leszögezi: nem lehet kijelenteni, hogy a rögtönzött beszéd könnyű, mert amennyiben sok benne a hezitáció, úgy tolmácsolása igen nehéznek bizonyulhat. A szerző meggyőződése Ahrensszel és Shlesingerrel összhangban, hogy vannak prozódiai univerzálék, nyelvpártól függetlenül.

Az **ötödik tanulmány** szerzője, Giulia Scaglioni, szintén az Università Degli Studi di Triesten szerzett tolmács diplomát és aktív konferenciatolmács. Riccardi nyomán abból indul ki, hogy a stratégiák rugalmas és helyes kombinálásának képessége a szakértelem ismertetőjele, és így a felkészülés hatása a konferenciatolmácsolásra a tolmács szakértelem definiálásában is segíthet. Kísérleti tanulmányában a kultúrspecifikus elemekben bővelkedő beszédekre való felkészülés hatását vizsgálja, mivel ezeket nem mindig könnyű a kontextusból kikövetkeztetni, és ez zavart okozhat a célnyelvi produkcióban. A felkészült tolmácsolók és a hivatásos tolmácsok produkciói közötti hasonlóságnak bizonyult a megfelelések és a kihagyások (*equivalences and omissions*) számának az alakulása, valamint az alkalmazott stratégiák. Arra a következtetésre jut, hogy a felkészülés segít a diákoknak a beszéd témája szempontjából releváns mentális rendszerek aktiválásában, és ezáltal a kulturális elemek helyes tolmácsolásában. A felkészülés tehát tolmácsolási stratégia, amelyet a tolmácsoknak érdemes elsajátítaniuk szakmai tudásuk fejlesztése érdekében.

Az **utolsó tanulmányt** Xiangdong Li készítette. A szerző a Hsziáni Nemzetközi Tanulmányok Egyetemén tolmács- és fordításpedagógiával, kurzustervezéssel foglalkozik, kutatási területe a stratégiák. Az *Across Languages and Cultures* legutóbbi számában a blattolásról olvashatunk tőle egy tanulmányt. Ebben a tanulmányában azt firtatja, hogy taníthatóak-e a tolmácsstratégiák. Vizsgálatában 41 tolmács vett részt, konzekutív módon angolról kínaira tolmácsoltak (ez A–B nyelvi iránynak felelt meg), mintegy 6 hónapnyi blatt és konzekutív tolmácsképzést követően. A 41-ből a tolmácsképzésben részt vevő tanárok kiválasztották a legjobb 25-öt, akiknek a tolmácsolása a kezdő képzett tolmács teljesítményéhez mérhető. Majd a szerző retrospektív verbalizációs módszerrel (*retrospective verbalization*) elemezte a stratégiákat; a tanárok pedig kérdőívet tölthettek ki arról, hogy tanították-e a diákok által alkalmazott stratégiákat. A diákok által alkalmazott 16 stratégia némelyike pozitívan befolyásolja a tolmács imázsát, mások kockázatosak és használatuk csak végső esetben javasolt. A stratégiák használata a tolmácsolás módjával, a nyelvpárral, és a nyelvi iránnyal is összefügg. A megfigyeléses vizsgálat pozitív korrelációt keresett és talált a stratégiahasználat és a stratégiatanítás között. Mivel azonban az összefüggés mérsékelt, a szerző arra a következtetésre jut, hogy a stratégiáknak annál inkább a képzés fontos részét kellene képezniük. Kívánatos volna nyelvpárspecifikus stratégiákat is tanítani. A stratégiák tudatos és automatikus használata ugyanis csökkenti a kognitív terhelést, ezáltal segít minimalizálni a

feldolgozó kapacitás telítődését (*processing capacity saturation*) és összességében támogatja a tolmácsolási folyamatot. A szerző hangsúlyozza vizsgálatának korlátait, és hogy eredményei nem általánosíthatók.

A tolmácsok szakértelméről szóló szám végén felhívást közölnek a szerkesztők tanulmányok beküldésére a soron következő számokhoz, melyek témái a jelnyelvi tolmácsolás és a dialógus tolmácsolás lesz.

A 18. különszámot a szerkesztők Francesco Straniero Sergio 2011-ben elhunyt olasz nyelvésznek, volt munkatársuknak dedikálták, az ő nevéhez fűződik a tematikus szám elkészítésének ötlete.

Adamikné Jászó Anna

Klasszikus magyar retorika

(Budapest: Holnap Kiadó, 2013. 547 pp. ISBN: 978 963 346 855 5)

Nagy Nóra

E-mail: nagynora95@gmail.com

Retorika: klasszikus és magyar, ígéri a vaskos kötet tankönyvhöz illő címe, amelynek alcíme „Argumentáció és stílus”. Tankönyv, de több is annál, enciklopédikus mű, kincsestár: a legtágabb értelemben vett retorikához, a nyelvi műveltséghez tartozó mérhetetlen tudásanyag tárháza.

A szerző az MTA doktora, az ELTE BTK professor emeritusa, a Kossuth-szónokverseny szervezője, *A magyar nyelv könyvének*, a *Retorika* című egyetemi tankönyvnek és a *Retorikai lexikon*nak szerkesztője és szerzője. Az előszóban felhívja a figyelmet a könyv címében szereplő „klasszikus” szó kettős jelentésére: az ókori retorika mellett „a klasszikus azt is jelenti, hogy időtálló, örök érvényű” (11): a mű valóban átfogja az ókortól a 20. század második feléig ívelő, „maradandó értéket” képviselő külföldi és hazai szakirodalmat. Ezzel egyúttal megelőlegezi a választ a retorika mai létjogosultságát, hasznát firtató kérdésre: a retorika alapját képezi többek között a fogalmazástanítás módszertanának, a kommunikációs stúdiumoknak, a hírszerkesztésnek. A kommunikáció divatját élő korunkban nemcsak azok forgathatják haszonnal e könyvet, akik szónoki babérokra törekednek: alapmű az iskolai esszéíráshoz, egy jó prezentáció, továbbá önjelölt DÖK- vagy HÖK-szónokok logikusan felépített, hatásos beszédeinek megszerkesztéséhez.

A mű 13 nagyobb részből áll, kezdve az általános tudnivalókkal a retorikáról, annak történetéről, társtudományairól, mai irányzatairól. Ezt követi „A szónok és a hallgatóság” viszonya, két beszéd elemzésével. A harmadik, rövid fejezet a „A prózai művek rendszeré”-t tekinti át egy táblázatban, majd egyenként, a teljesség igénye nélkül jellemzi a szövegtípusokat: az elbeszélést, a folyamatleírást, a leírást, történetírást, az emlékiratot, naplót és önéletrajzot, végül az értekezést, a levelet és az esszét. A negyedik fejezettől a könyv felépítése a 22. oldalon található 1. ábra, „a klasszikus retorika témái” szerint halad, amelynek első állomása „A beszédfajták”: a tanácsadó, a bemutató, a törvényszéki és az egyházi beszéd. Itt valóban klasszikus, az idő próbáját kiállott retorikába kapunk betekintést: az említett példák Richárd beszéde katonáihoz *A kőszívű ember fiában*, Dobó beszéde az ostrom előtt az *Egri csillagokban*, végül az idézett és elemzett minta Zrínyi beszéde a kirohanás előtt a *Szigeti veszedelemben* (88–90). A következő öt fejezet egyetlen nagy részzé áll össze: a szónoki beszéd öt alapelemét foglalja magába: a feltalálást (*inventio*), az elrendezést (*dispositio*), a stílust (*elocutio*), az emlékezetbe vésést (*memoria*) és az előadásmódot (*pronuntiatio*),

ez utóbbit a testbeszéd, a gesztusok képsorával is szemléltetve (462–463). A 10. és a 11. rövid fejezetet a szerző a retorikaoktatáshoz kapcsolódó két külön műfajnak, az esszének és a levélnek szenteli. „A retorikai elemzés” címet viselő 12. fejezet előbb áttekintést ad a műelemzésről általánosságban, felvázolva a különböző irányzatokat a szövegmagyarázattól az új kritikán át a filozófiai interpretációig, majd a retorikai elemzés 12 pontjának felsorolása után részletes elemzési mintát ad *Platón: Szókratész védőbeszédéről* és *Brutus és Antonius beszédéről (Julius Caesar)*. A könyvet Babits Mihály *Irodalmi nevelés* című esszéje zárja.

Eddig a váz; nézzük, mi tölti meg élettel, a laikus számára is hasznos információval, tudásanyaggal.

Ha a *Klasszikus magyar retorika* tankönyv, akkor munkafüzet is egyben: az elméletet kifejtő fejezeteket vagy nagyobb anyagrészeket mai élethelyzetekre szabott „Feladatok, gyakorlatok” zárják. „Emlékeztető” címszó alatt a tárgyalt anyagra vonatkozó kérdéseket az „Ujjgyakorlatok” és a „Kreatív írás” követi. A szerző érdeme, hogy a legelvontabb anyagot is a hétköznapi életre szabva, gyakorlatiasan dolgozza fel, és az esetleg rossz emlékű középiskolai kötelező olvasmányt is közel tudja hozni az olvasóhoz. „A meggyőzés három lehetősége: logosz, éthosz és pathosz” című alfejezetben, mely a hallgató értelmére, erkölcsi érzékére és érzelmeire való hatást mutatja be, az *Iliász* kilencedik énekének híres jelenetét meséli el. Adamikné Jászó Anna valóban mesét mond: mai szavakkal, könnyed stílusban adja elő mai hallgatóságának a három követ és a sértődöttségében harcolni nem hajlandó Akhilleusz közötti jelenetet, bizonyítva, hogy az érzelmi (rá)hatás (pathosz) a legerősebb (23–24). A rárimelő ujjgyakorlatokban a szerző felteszi a kérdést, hogy az olvasó melyik érvelési módszerrel parancsolhatná ki lustálkodó testvérét/gyermekét az ágyból (34). Az ókori történet egy másik modern vonatkozása a vendégeskedésre, evés-ivásra való utalás: „Tétre menő tárgyalások előtt ajánlatos kellemes hangulatot teremteni, jól tartani az ellenfeleket. Ezt a mai menedzserkönyvek (üzleti kommunikációs tankönyvek) is jól tudják s tanítják, és ebédtechnikának nevezik.” (24)

A klasszikus és a modern egy újabb, Shakespeare-től Aranyon át a Micimackóig ívelő feladata az abdukciós következtetési módot feldolgozó ujjgyakorlat (164), s rögtön utána a kreatív írás, amely a mai fiatalok érdeklődéséhez közeli feladatokat ajánl: fizikai vagy kémiai kísérlet menetének leírását, egy bulvárlapba illő leleplező cikk írását vagy egy lopás körülményeinek kikövetkeztetését az iskolaujságban.

Egy szövegértést, a szöveggel való bánni tudást elősegítő gyakorlat (57) íve a romantikától: Vörösmarty, Arany költeményeinek tartalmi értelmezésétől, majd a kisgyermek szintjére való „leszállításától” napjaink hőseinek, az olimpikeknak, az általuk nyert aranyérem történetének elbeszéléséig terjed, de hasonlóan nagy fesztávú a Toulmin-modell alkalmazásának bemutatása előbb egy Deák-beszéden, s rögtön utána a tanítványoktól gyűjtött mai magyar reklámokon is (244–248).

A párhuzamba állítás mint szemléltetési mód a könyv egészét jellemzi: az első két elemzett beszéd Martin Luther King „Van egy álmom” és Orbán Viktor „Ezeréves álmom” című beszéde (47–53). A szerző „A feltalálás: az inventio”, a téma felelléséről és az érvelésről szóló rész egységeit párhuzamba állítva tárgyalja: az indukció, a dedukció, a meghatározás, a felosztás és az osztályozás,

a hasonlóság, a fokozat, az ok-okozati viszony, az ellentét bemutatását előbb a logikában, majd a retorikában.

A könyv egészének szerkezete a jól felépített beszéd szerkezetét követi: hangsúlyos helyre, a 13 fejezetből a középső 6.-ra esik a beszéd kötelező és tipikus részeit rendszerbe foglaló „elrendezés, a dispositio”, akár a tétel a szónoklatban.

Külön figyelmet érdemel „A stílus: az elocutio” című fejezet. A stílust egyes retorikafelfogások nem közvetlenül a retorikához tartozónak, hanem önálló diszciplinának tekintik, Adamikné Jászó Anna közel 550 oldalas művének azonban mintegy egynegyedét teszi ki ez az alfejezet. A (többi fejezetre is jellemző) általános bevezető után az alakzatok bemutatásával és bőséges illusztrálásával a *Klasszikus magyar retorika* enciklopédikus műbe megy át: az olvasó beazonosíthatja, meghatározhatja, műelemzések során hasznosíthatja az olvasmányjaiban, elemzendő szövegben talált gondolat-, szó- és grafémaalakzatokat, vagy fordítva, az alakzatok alapos áttanulmányozásával, a példák memorizálásával szert tehet azok ismeretére.

A szerző a szónoklatok mellett kitér a retorika emberi oldalára, szónokokra, a személyükkel szemben támasztott követelményekre is, külön alfejezetet szentel „A szónok éthosza”-nak, amelyet Quintilianus által idézett, de Catótól származó meghatározással kezd: „*A szónok 'derék és a beszédben jártas férfi'*” (35). Az ókor és a modern kor klasszikusai (Arisztotelész, Cicero, Babits, Zichy Antal) által körvonalazott kritériumok, jellemvonások mellett a szerző az 1992-es *Közszereplést* (38–39) idézve felsorolja a mai közszereplő iránti kívánalmakat, és emberközeli helyzetben láttatja a reformkor nagy szónokait beszédstílusuk, hangszínük, hanghordozásuk jellemzésével (40). A szerző e fejezet előrebocsátásaként megállapítja: „A tehetséges, de erkölcstelen szónok rettenetes károkat tud okozni, ha hatalomra kerül. Ezért nagyon fontos az, hogy a szónok erkölcsös, azaz a jót ismerő és közvetítő ember legyen.” (21)

Különleges színfolt a műben a sok híres beszéd mellett a 2011-es 13. Kossuth-szónokverseny egy középiskolás és két egyetemista versenyzőjének egy megtörtént eset kapcsán elmondott vád- és védőbeszéde és az ítélethirdetés, a törvényszéki beszédre adott példaként.

A *Klasszikus magyar retorikát* a térben és időben egymástól távol eső szemelvények sokfélesége, az ezekben felhalmozódott tudásanyag, a – parágmennonnal élve tanár, de nem tanáros – szerző megjegyzései, magyarázatai, tömör, célratoró elemzései teszik színessé. Ha az olvasó nem tesz mást, mint végigolvassa a tankönyv helyett szöveggyűjteményként felfogott könyvben szereplő műrészleteket, az ókortól napjainkig terjedő óriási műveltségi anyagot kap ajándékba. A kincstár eddig nem említett szemelvényei között találja többek között Platón, Szókratész és Suetonius, Molière és Jókai, Agatha Christie és Kosztolányi, Márai írásait, de Göncz Árpád és Tamás Gáspár Miklós egy-egy beszédét is. Nem utolsó szempont az sem, hogy a *Klasszikus magyar retorikát* jó kézbe venni: klasszikus voltához illik a sötétbordó borító, az arany-ezüst betűk alatt a klasszikus és a magyar retorika két nagy alakja: Cicero mellett Kossuth alsógödi mellszobra, az „első, a páratlan” szónoké, „aki mindent tudott” (40).

A *Klasszikus magyar retorika* Horatiusszal szólva „aere perennius”, ércnél maradandóbb.

Drahota-Szabó Erzsébet

Realien – Intertextualität – Übersetzung

***(Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung, Sonderheft
19. Landau: Verlag Empirische Pädagogik, 2013. 288
pp. ISBN-13: 978-3-94 1320-97-0)***

Salánki Ágnes

E-mail: salanki.agnes@btk.ppke.hu

Drahota-Szabó Erzsébet Németországban megjelent munkájának a közép-pontjában a kultúraspecifikus nyelvi elemek állnak, azaz a reáliák, amelyeknek nemcsak a fordításelmélet, de a fordítás gyakorlata szempontjából is nagy relevanciája van, annál is inkább, mert a fordítást ma már nemcsak mint nyelvi transzfert fogjuk fel, hanem mint kulturális transzfert is. A reáliák átültetése a fordítás örök dilemmáját érinti, azaz az idegenítő fordítás [Verfremdung; foreignizing translation; source language oriented translation] és a honosító fordítás [Domestikation; domesticating translation; target language oriented translation] közötti választás kérdését (10).

A könyv elméleti fejezetekkel kezdődik [I. Theoretischer Hintergrund 17–50], amelyekben a szerző először is tisztázza a „reália” terminus fogalmát. A hazai és a nemzetközi szakirodalomra hivatkozva több terminusra és szűkebb, valamint tágabb definícióra reflektál, kritikus szemmel. A szerző maga egy tág reáliafelfogást képvisel, s nemcsak a kultúraspecifikus ételek, népviseletek, pénzek, ünnepek stb. neveit sorolja ide, hanem minden olyan nyelvi elemet, amely az adott kultúrával szorosan összefügg, s így a kulturális csoport tagjaiban nemcsak azonos denotatív jelentéssel bír, hanem ha nem is azonos, de hasonló konnotációkkal is (23–24). Tág reáliafelfogásával kompatibilis a kultúrafelfogása is. A kultúra és a nyelv szoros, kölcsönös viszonyából kiindulva azt az álláspontot képviseli, miszerint a kultúra makrodiskurzusként fogható fel (27), illetve a kultúrában mint emlékezettérben az intertextualitásnak koherenciaképző szerepe van (29). A továbbiakban ismertet néhány intertextualitás-koncepciót, azzal a céllal, hogy a reáliákat (mint pl. *kutyanyelves takarékpersely; szaloncukorka; Kádár, apró, dögei*) mint intertextuális elemeket ebben az összefüggésben is elhelyezze (37 kk.).

A könyv következő nagy fejezete már a reáliák fordítási kérdéseivel foglalkozik [II. Realien und Übersetzung 53–91], először bemutatja a reáliák funkcióit, ami a fordítási művelet kiválasztásában igen lényeges szerepet játszik. Igen fontosnak tartom az ekvivalencia kérdését részletező fejezetet (56 kk.), hiszen ez a fordítástudomány rendkívül vitatott kérdése. Ennek a fejezetnek az értéke véleményem szerint az, hogy nemcsak különböző ekvivalenciafelfogásokat és ekvivalenciátípusokat ismerhetünk meg, hanem a szerző a magyar kortárs szépirodalomból vett szövegpéldákkal és azok német fordításaival szemlélteti is

ezeket, azaz például azt, mit értsünk konnotatív vagy pragmatikai ekvivalencia alatt, melyek azok a jelentések, amelyek átültetésére a fordításban törekszünk.

Mivel a reáliák fordításánál nemcsak a denotatív jelentés, hanem a konnotációk átültetése is igen releváns, ezért a szerző külön fejezetet szentel a kétféle jelentésnek (73 kk.). A reáliák konnotációinak – joggal – döntő jelentőséget tulajdonít, ezért a továbbiakban a mentális lexikonról olvashatunk (83 kk.). Itt különösen a kulturális és az enciklopédikus háló szerepét emeli ki. A reáliák ugyanis a kulturális csoport tagjaiban messzemenően hasonló konnotációkkal bírnak, a kulturális közösség tagjainak asszociációs hálójában messzemenően hasonló helyet foglalnak el.

A könyv következő nagy fejezetében [III. Übersetzungsverfahren 95–167] a szerző azokat a fordítási műveleteket mutatja be igen részletesen, amelyekkel a reáliák átültethetők. Noha a fordítási műveleteket több szakirodalom tartalmazza, a munkának ezt a részét mégis igen értékesnek ítélem, mégpedig két szempontból is. Egyrészt azért, mert a szerző megpróbál „rendet tenni” a vonatkozó szakirodalomban, azaz saját tipológiával dolgozik ugyan, de reflektál a műveleteknek már meglévő felosztásaira, értelmezéseire, kritikus szemmel állást foglal, s érvel a saját felosztása és értelmezése mellett. Másrészt azért is értékes ez a fejezet, mert az érvelést sok szövegpélda teszi világossá, magyar–német fordítási irányban. Ezeket keresztül megismerhetjük, milyen lehetőségei vannak például az átvételnek, a megközelítő fordításnak [annähernde Übersetzung], mit ért a szerző ekvivalenssel történő fordítás [Äquivalenten-Übersetzung], leíró-magyarázó fordítás [beschreibende/erläuternde Übersetzung], explikáció, adaptáció és utánpótlás [Nachdichtung] alatt. A szövegpéldák elemzésével rávilágít arra, hogy az egyes fordítási műveletek mely jelentéseket közvetítik, milyen ekvivalencia elérését célozzák, illetve milyen fordítási és recepciós veszteségek keletkezhetnek. A fordítási műveletek bemutatásánál azt is kifejti, hogy ezek a honosító, vagy inkább az idegenítő fordítási stratégia szolgálatában állnak.

A IV. fejezetet az ún. reália-frazeologizmusoknak [Realien-Phraseologismen 171–263] szenteli. A téma azért igen aktuális, mert a frazeologizmusok helye a reáliákon belül vitatott. A szerző azt az álláspontot képviseli, hogy ha a reáliákat kultúraspecifikus nyelvi jelekként fogjuk fel, akkor a kulturálisan kötött frazeologizmusoknak is helyet kell adnunk a reáliák között. Itt is megismerhetjük a szakirodalom álláspontját, melyek egyrészt a szerző álláspontja ellen szólnak, másrészt viszont az ő véleményét támasztják alá.

Ezt követően a reália-frazeologizmusok elhatárolásának módszereit ismerhetjük meg: a szerző elsősorban a kontrasztív frazeológia által megkülönböztetett ekvivalencia-típusokra támaszkodik.

A következő fejezetben a nem-kultúraspecifikus frazeologizmusok csoportjait [Typen der Phraseologismen ohne Kulturspezifika 194–204] mutatja be, igen szisztematikusan, sok példával. Nem sorol a reáliák közé például olyan frazeologizmusokat, amelyeknek a célnyelvben messzemenően teljes ekvivalense van, hiszen ezek vagy a Bibliából erednek, vagy Ezópus meséiből, vagy átvételek, illetve nem sorolja a kultúraspecifikus frazeologizmusok közé azokat a messzemenően teljes vagy részleges megfeleléseket sem, amelyeknek a képi háttere csaknem azonos (pl. *fennhordja az orrát vki – die Nase hoch tragen; két*

tűz közé kerül vki – *zwischen zwei Feuer geraten*; *Ajándék lónak ne nézd a fogát!* – *Einem geschenkten Gaul schaut man nicht ins Maul.*). A fejezetet részösszegzés zárja, ahol szövegpéldák elemzésével is összeköti az elméleti fejtegetéseit a fordítási gyakorlattal (például két szövegbe épített közmondással: *Új seprő jól seper.* – *Neue Besen kehren gut.*). Miután megismertük a nem-kultúraspecifikus frazeologizmusok fajtáit, hasonló szisztematikussággal rátér a szerző az általa reália-frazeologizmusoknak nevezett nyelvi egységekre (205–214). Olyan frazeologizmusokat sorol ide, amelyek szűkebb értelemben vett reáliát tartalmaznak (pl. *Több is veszett Mohácsnál!*; *Meghalt Mátyás király, oda az igazság.; egy fabatkát sem ér valami*); amelyeknek kultúrtörténeti háttere van (pl. *nem teszi ki az ablakába vki vmit; nem enged a negyvennyolcból vki*); amelyek a magyar irodalomból származnak (pl. *föl-földobott kő*); amelyeknek nincs a célnyelvben megfelelőjük (pl. *Dögöljön meg a szomszéd tehene is!*; *nem erőszak a disznótor*); amelyek nyelvi játékot tartalmaznak (pl. *összekeveri a Gizikét a gőzekével*); amelyeknek specifikus metaforizációs háttere van (pl. *Vén darázs is megdongja a mézeshörtét.; tudja vki, mitől döglök a légy; a szarva közt keresi a tógyit vki*).

Miután az olvasó megismerte a reália-frazeologizmusok csoportjait, a könyv a frazeológiai fordításelemzés és -kritika módszertani alapjainak tárgyalásával folytatódik (215 kk.): fordítási stratégiákról és fordítási műveletekről olvashatunk. Igen fontosnak tartom a frazeologizmusok fordítási relevanciájára vonatkozó fejezetet, hiszen ez a további szövegelemzések alapja. A fordítási relevancia fajtáiból kiindulva a szerző először a frazeologizmusok kvantitatív fordítási relevanciájával foglalkozik, a szöveg mikro- és makroszintjén (223 kk.). A kvalitatív fordítási relevancián belül először olyan szövegeket elemez, amelyekben a reália-frazeologizmusoknak stilisztikai fordítási relevanciája van (pl. *hány vki, mint a lakodalmas kutya – kotzen wie ein Reiher*; 229). A fejezet nem csupán szövegpéldák felsorakoztatása, hanem a szerző a szövegeket arra használja, hogy bemutassa, milyen fordítási műveletek állnak rendelkezésre ahhoz, hogy azt a fordítási relevanciát, amellyel a frazeologizmus a forrásnyelvi szövegben bír, a célnyelvi szövegbe is átültessük. Láthatjuk, hogy az adaptáció mellett az utánköltés és a szó szerinti fordítás is ekvivalens fordítást eredményezhet. A kvalitatív frazeológiai relevancia következő fajtáját, a pragmatikai fordítási relevanciát, hasonlóképpen mutatja be, azaz szövegpéldák elemzésével, a fordítási műveletek szerint (236 kk.).

A következő fejezet számomra a könyv egyik legérdekesebb része: itt a szerző a kvalitatív fordítási relevancia harmadik fajtáját, a szövegnyelvészeti fordítási relevanciát mutatja be [textlinguistische Relevanz 241 kk.]. Egy példát kiemelve: *a csillagokat lát vki* ('nagy fájdalmat érez') frazeologizmusnak a németben van megfelelője: *Sterne sehen*. Ha azonban a magyar forrásnyelvi szövegben a magyar frazeologizmus egy nyelvi játék alapja, mert Gárdonyi Géza „*Egri csillagok*” című művét idézi fel az emlékezetünkben, akkor a fordítás lehetséges ugyan, de a célnyelvi olvasónál recepciók veszteségek keletkeznek (241).

A literalizációs játékokra vonatkozó fejezet (245 kk.) megintcsak igen tanulságos: itt a szerző azt elemzi, hogyan strukturálják a frazeologizmusok a kettős aktualizálással [doppelte Aktualisierung], a duális kódolással [duale Kodierung] a szöveget. Arról van itt szó, hogyan válnak a frazeologizmusok szövegstruktúrá-

ló elemekké, ha a frazeológiai olvasatuk mellett a szó szerinti olvasatuk is jelen van a szövegben. Itt a következő (szövegbe ágyazott) frazeologizmusok fordításáról olvashatunk: *törököt fog vki vkivel; Nem őriztünk együtt disznót!; madarat lehet fogatni vkivel; rosszul áll a szénája vkinek; felkapja a vizet vki.*

A fejezetet összehasonlító szövegelemzés zárja, amely azért rendkívül értékes, mert az elemzett szövegpéldák egyértelműen mutatják, hogy a frazeologizmusok fordításánál nem a frazeologizmus maga a döntő, hanem az adott szövegben betöltött szerepe. A szerző a következő három frazeologizmus fordítását elemzi két-két szövegbe ágyazva: *megváltozott a leányzó fekvése; nem enged a negyvennyolcból* és *Ami késik, nem múlik*. Az utolsó frazeologizmus fordításánál megismerhetjük Mora Terézia fordítói döntésének hátterét is, ami igen tanulmányos a recepciós és a produkciós nézőpont összevetése szempontjából (258).

A könyv frazeologizmusokkal foglalkozó fejezetét összefoglalás zárja (260 kk.), ahol a szerző ismételten hangsúlyozza a frazeologizmusoknak – mint miniszövegeknek – a szerepét a kulturális szövegtérben, a reália-frazeologizmusoknak a szoros összefonódását a kultúrával, illetve a frazeológia szerepét a fordítóképzésben.

A könyv záró fejezetében (265 kk.) a szerző összefoglalja az elméleti fejtegetések és a szövegelemzések legfontosabb pontjait, tanulságait. Kiemeli, hogy a reáliák – így tehát a reália-frazeologizmusok is – kettős erővel hatnak: hozzájárulnak az adott szöveg koherenciájának a megteremtéséhez, és kapcsolatot teremtenek a kulturális szövegtérrel is. Hangsúlyozza továbbá azt is, hogy a fordításon az eredetit nem lehet számon kérni, ugyanakkor (a könyv stílusához igazodva frazeologizmussal élve) lándzsát tör amellett, hogy amennyiben a fordítás nemcsak interlingvális, hanem interkulturális kommunikáció is kíván lenni, akkor a fordításnak – lehetőség szerint – a forráskultúrát kell közvetítenie.

Ajánlom a könyvet minden fordításkutatónak, azoknak természetesen különösen, akik a reáliák átültetését és a frazeologizmusok átültetését vizsgálják. A könyv tudományos igényességgel készült, sok vonatkozó szakirodalomra reflektál. Ugyanakkor érthető a nyelvezete, a stílusa gördülékeny. A fejezetek logikus menetben épülnek egymásra, így a gondolatmenet mindvégig könnyen követhető. Ezért, illetve a szövegelemzések miatt is, messzemenően alkalmas a könyv a fordítói képzésben való felhasználásra is. Érdemes lenne a német célnyelv mellé az angolt is felvenni a vizsgálatokba, illetve a könyvet magyar nyelven is megjelentetni, hogy a könyv még szélesebb körben legyen hozzáférhető, illetve hasznosítható.

Summaries in English

Erzsébet FELEKNÉ-CSIZMAZIA

The Realm between Interpreting and Translation: Sight Translation

Abstract: Sight translation – that is, the oral translation of a written source-language text into the target language – is an activity performed by language mediators. While scientific research has been done in the field of translation and interpretation for decades now, sight translation was neglected for long: international specialised literature started to deal with sight translation relatively late. The first works to give a theoretical and practical insight into the topic were published in the second half of the 1980s. These include comprehensive systematising works and accounts of empirical research. The most frequently used Hungarian term is “blattolás”. International specialised literature, however, employs variegated terms; sometimes even the same author uses different terms. The categorisation of sight reading – just like its terminology – is highly variegated. Most probably, the reason for this is that sight translation shares certain characteristics with interpretation and others with translation. However, the majority of its characteristic features are related to the former rather than the latter. The present study makes an attempt – after giving a summary of definitions and variegated terms – to shed light on the nature of sight translation and its relation to translation and interpretation, and, finally, describes those situations of linguistic mediation where sight translation is required.

Keywords: simultaneous interpretation, consecutive interpretation, translation, terminology, effort

Márta FISCHER

A Theoretical and Methodological Aid to Teaching Terminology II.

General Methods and Ideas

Abstract: The present paper aims to provide methods and ideas that may facilitate the teaching of terminology and the integration of it into other subjects in translator training. Firstly, I will present methods that may be used to discuss fundamental questions of terminology, such as the notion of ‘term’, the use of synonyms and the difficulties arising from differences between conceptual systems, as analysed in the first part of the article series. Here, I will review methods that make reading and presenting literature an exciting exercise, and show ways of how to use the variety of term definitions, along with term collection and proofreading tasks to bring theoretical questions closer to students. Secondly, I will focus on working with texts while teaching terminology. Examples will be given on how to enhance motivation (using trick questions and guessing games), and to use parallel texts (original text

and translation) for teaching purposes. Finally, I will discuss methods that may develop self- and peer evaluation skills. It will be argued that a ‘change of perspective’ is needed: methods that make students prepare, question and evaluate, making them, as a result, more involved and responsible in the learning process. The ideas and methods presented in this paper may be applied and adapted in any language or subject field. They do not require more preparation for class while

Keywords: teaching terminology, teaching methods, motivation, self- and peer evaluation, proofreading

Pál HELTAI

Psycholinguistic and Neurolinguistic Procedures in Translation Studies

Abstract: Cognitively oriented process research in Translation Studies relies heavily on experimental procedures imported from psycholinguistics, neurolinguistics and other sciences, supplying quantifiable, objective data and thereby underpinning the claim of Translation Studies to scientific status. However, psycholinguistic and neurolinguistic methods have their limitations: the process of translation, is related to a large number of variables that are difficult to control at the same time. Investigating isolated elements of the process (“translating” words, for example) cannot provide explanation of the process as a whole. The experiments supply indirect evidence, and the conclusions are often speculative. Explanatory power must come from a good theoretical model. Not all the factors playing a role in translation can be investigated using experimental technology: automatic processes remain inaccessible to measurement. Process-oriented research are not, at least at the present time, concerned with the receptive end of the process, the processing of translated texts. There is a risk that psycholinguistic and neurolinguistic methods may narrow down the scope of research to observable and measurable behaviour. Use of multiple methodologies (triangulation) is advocated by many researchers.

Keywords: process-oriented research, psycholinguistic and neurolinguistic procedures, automatic processes, processing aspects of translation, multiple methodologies

Nóra NAGY

Explicitation in the two Hungarian Translations of *The Great Gatsby*

Abstract: The paper presents an explicitation based comparative analysis of the two Hungarian translations (one by Elek Máthé in 1968, the other by István Bart in 2011) of F. Scott Fitzgerald’s novel, *The Great Gatsby*. The selected examples are grouped into the existing categories of explicitation and examined regarding their local and global effects on the reader. A separate

chapter deals with the linguistic attributes of the characters, those of the female protagonist's voice and of the culture-specific elements. To justify the existence of the 'translation specific explicitation', still challenged in translation studies, a limited number of examples from the French translation of the novel are cited beside the Hungarian ones. New subcategories are set up aiming for a more precise classification of the examples on display. Finally two examples are mentioned to illustrate the lack of explicitation and its impact on the reader.

Keywords: facultative, pragmatic, translation specific explicitation, quantitative, image forming explicitation, cohesion building concretization.

Dénes NEUMAYER

Cultural Differences in the Structure of Reserach Articles

Abstract: The format and style of research articles (RA) is strictly defined by the media publishing them, while their contents are assessed through peer review. This process seemingly leaves little space for cultural or individual variation. However, researchers have long been successfully observing the cultural traits of RAs (Károly 2007: 158). Results point out that using Swales's move-step model, the research of macrostructure is capable of unearthing numerous different cultural traits (Swales 1981, 1990, 2004). In our study we are reviewing research projects that used this model in order to discover the rhetorical patterns of RAs in different languages. Our aim is to foster the comparability of results beyond the customary English-x pairing by summarising the available data for different languages. The results clearly show that researchers coming from different cultural backgrounds have disparate ideas about how to structure their article's contents and while certain features are compulsory in some cultures, they might be unacceptable in others.

Keywords: research article, rhetorical structure, macrostructure, cultural differences, CARS model, move-step model

A szerkesztőségbe beérkezett újabb könyvek

A szerkesztőség továbbra is szívesen fogad recenziós példányokat a F/T kutatási területén megjelent legújabb könyvekből, és várja a jelentkezőket új fordítástudományi könyvek ismertetésére

2014

- Albert Sándor 2014. *Fordítás–Nyelv–Filozófia*. Budapest: Áron Kiadó. 214 pp. ISBN 978 963 9210 905
- Borgulya Istvánné Vető Ágnes 2014. *Kulturális távolságok. Vállalatokon belüli és országok közötti interakcióban*. Budapest: Typotex. 257 pp. ISBN 978 963 279 819 6
- Bárdosi Vilmos (szerk.) 2014. *Szövegalkotó gyakorlatok, nyelvt teremő praktikák*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 236 pp. ISBN 978 615 5219 63 4
- Heltai Pál 2014. *Mitől fordítás a fordítás? Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó. ISBN 978 963 9955 49 3
- Ladányi Mária, Vladár Zsuzsa, Hrenek Éva (szerk.) 2014. *Nyelv – társadalom – kultúra. Interkulturális és multikulturális perspektívák. XXIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Budapest 2013. március 26–28. A MANYE Kongresszusok előadásai. Vol. 10. I–II*. Budapest: MANYE–Tinta Könyvkiadó. ISSN 1786/ 545X, ISBN 978-615-5219-66-5
- Havas Ferenc, Horváth Katalin, Kugler Nóra, Vladár Zsuzsa (szerk.) 2014. *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 469 pp. ISBN 978 615 5219 64 1

2013

- Adamikné Jászó Anna 2013. *Klasszikus magyar retorika*. Budapest: Holnap Kiadó, 547 pp. ISBN: 978 963 346 855 5
- Minako O’Hagan, Carmen Mangiron 2013. *Game Localization: Translating for the Global Digital Entertainment Industry*. Amsterdam: John Benjamins. 374 pp. ISBN: 978 90 272 2457 6
- Horváth Ildikó 2013. *Bírósági tolmácsolás*. Budapest: Eötvös Kiadó. 59 pp. ISBN: 978-963-08-7515-8
- Dróth Júlia (szerk.) 2013. *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról*. Gödöllő: SZIE. ISSN 1587-4389
- Tóth Szergej (szerk.) 2013. *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. XXII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Szeged 2012. április 12–14. A MANYE Kongresszusok előadásai. Vol. 9*. Budapest–Szeged: MANYE–SZTE. ISSN 1786/545X, ISBN 978-963-9927-63-6
- Bárdosi Vilmos (szerk.) 2013. *Reáliák a lexikológiától a frazeológiáig. Értelmezések és fordítási kérdések*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 268 pp. ISBN 978-615-5219-32-0
- Klaudy Kinga (szerk.) 2013. *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején. 41 éves az ELTE BTK Fordító és Tolmácsolás Tanszéke. Jubileumi évkönyv*. 256 pp. Budapest: Eötvös Kiadó. 1973–2013. ISBN 978-963-312-164-1

2012

- Michaela Wolf 2012. *Die vielsprachige Seele Kakaniens. Übersetzen und Dolmetschen in der Habsburgermonarchie 1848 bis 1918*. Wien: Bohnen Verlag. ISBN 978-3-205-78829-4
- Tamás Fáy 2012. *Sekundäre Formen des Foreigner Talk im Deutschen aus übersetzungswissenschaftlicher Sicht*. Beiträge zur interkulturellen Germanistik. Band 4. Tübingen: Günther Narr Verlag. 176 pp. ISBN 978 3 8233 6714-7
- Hannu Kemppanen, Marja Jänis, Alexandra Belikova (eds) 2012. *Domestication and Foreignisation in Translation Studies*. Berlin: Frank und Timme. 230 pp. ISBN 978-3-86596-403-8
- Bárdosi Vilmos (szerk.) 2012. *A szótól a szövegig*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 280 pp. ISBN 978-615-5219-07-8.
- Horváthné Molnár Katalin, Antonio Donato Sciacovelli (szerk.) 2012. Az alkalmazott nyelvészet regionális és globális szerepe. XXI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Szombathely, 2011. augusztus 29–31. *A MANYE Kongresszusok előadásai*. Vol. 8. No. 1. 228 pp.+ Vol. 8. No. 2. CD. ISSN 1786 545X ISBN 978-963-334-052-3

2011

- Dudits András 2011. *A fordítói olvasás kognitív és gyakorlati mechanizmusai*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 272 pp. ISBN 978-963-0590-77-8
- Dróth Júlia 2011. *Fától az erdő... Kérdések és válaszok a fordítás technikájáról*. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete. 120 pp. ISSN 1786-2159 ISBN 978-963-87631-2-9
- Albert Sándor 2011. „A fővényre épített ház”: *A fordításelméletek tudomány- és nyelvfilozófiai alapjai*. Budapest: Áron Kiadó. ISBN: 978-963-9210-78-3
- Horváth Péter Iván 2011. *A szakfordítások lektorálása. Elmélet és gyakorlat*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 117. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 237 pp. ISBN 978-963-9902-71-8
- Várnai Judit Szilvia, Mészáros Andrea Éva 2011. *Fordítókalausz. Hogyan igazodjunk el az angol nyelvű jogi és európai uniós szövegek útvesztőjében*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 130 pp. ISBN 978-963-9902-73-2
- Boda István Károly, Mónos Katalin (szerk.) 2011. Az alkalmazott nyelvészet ma: innováció, technológia, tradíció. A XX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Debrecen, 2010. augusztus 29–31. *A MANYE Kongresszusok előadásai*. Vol. 7. No. 1. 430 pp.+ Vol. 7. No. 2. CD. 186 pp. ISSN 1786 545X, ISBN 978-615-5075-4

A recenzálandó könyveket az alábbi címre kérjük elküldeni:

A FORDÍTÁSTUDOMÁNY szerkesztősége

Klaudy Kinga főszerkesztő

ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F.

Tel: 4116500/5894, Fax: 4855217, E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

Útmutató a FORDÍTÁSTUDOMÁNY szerzőinek

Klaudy Kinga

Kedves szerzők!

A tanulmányok benyújtásakor általában a MANYE honlapján található hivatkozási útmutatót érdemes követni, de néhány dologra itt is felhívom szíves figyelmüket:

1. A betűtípus legyen Times New Roman, 12-es fokozat.
2. A tanulmányok terjedelme általában 10-20 oldal (1 oldal 2500 leütés, a betűközt is beleszámítva).
3. A recenziók terjedelme 5-7 oldal (hosszú recenzió).
4. A szemlecek terjedelme 2-3 oldal (rövid recenzió).
5. A konferencia-beszámoló terjedelme a konferencia jelentőségétől függ, lehet hosszabb, értékelő beszámoló, de lehet rövid híradás is (1-2 oldal).
6. Minden tanulmánynak 150-200 szavas magyar és angol kivonata/absztraktja legyen, valamint 5 kulcsszót is kérünk magyarul és angolul.
7. Ne felejtjük el a tanulmány címét angolul is megadni.
8. A cím (alcímmel együtt) ne legyen hosszabb 10 szónál.
9. A tanulmányt tagoljuk alfejezetekre.
10. Az alfejezeteket decimálisan számozzuk (hármás mélységig).
11. Az első és második fokozatú alcímeket vastagítsuk, a harmadik fokozatú alcímeket kurziváljuk.
12. A bekezdéseket ne soremeléssel jelöljük, hanem 5-7 leütésnyi behúzással.
13. Minden hivatkozott név mellett legyen évszám.
14. Ha szó szerint idézünk, oldalszám is legyen (előtte kettőspont).
15. A 40 szónál hosszabb idézeteket elkülönítjük, fölötte és alatta sorkihagyást kérünk, balról behúzást. Nem kell kurziválni. Nem kell idézőjel.
16. Az elkülönített nyelvi példákat folyamatosan számozzuk. A szám gömbölyű zárójelben legyen. Az elkülönített nyelvi példákat nem kell kurziválni. A kurziválást a kiemelésre használjuk.
17. Az elkülönített nyelvi példák esetében fölötte és alatta sorkihagyást kérünk, balról behúzást.
18. Ha az eredeti nyelvű példa (1), a fordításai (1a), (1b) számot kapjanak, és ezen a számon kell rájuk hivatkozni a szövegben. Ez jobb mint a *fenti példa* és a *lenti példa* emlegetése.
19. A nyelvi példa végén hivatkozzunk a korpuszra – legegyszerűbb beszámolni a szövegeket. A szerző és a fordító neve is megfelel oldalszámmal, ha a tanulmány végén a **Források** címszó alatt megadjuk a pontos adatokat.
20. A szövegen belüli nyelvi példákat kurziváljuk
21. Aláhúzást ne használjunk, csak végső szükség esetén.
22. Minden ábrának és táblázatnak legyen száma és címe, az ábra vagy a táblázat fölött.

23. Az ábrákhoz, táblázatokhoz, nyelvi példákhoz mindig fűzzünk magyarázatot, előtte és utána is.
24. Az irodalomjegyzékben (**Irodalom**) minden névnek szerepelni kell, akit a cikkben említünk.
25. Az irodalomjegyzékben (**Irodalom**) ne szerepeljen olyan név, akit a cikkben nem említünk.
26. A szerkesztett köteteknél (pl. konferenciakötetek) mindig tüntessük fel a szerkesztő vagy szerkesztők nevét (In:).
27. Külföldi folyóiratnál a kötet megjelölése: Vol. 1. No. 1.; magyar nyelvű folyóiratnál: 1. évf. 1. szám. Az oldalszámok között nagyköötőjel legyen: 123–153.
28. A nyelvi példák forrását külön jegyzék tartalmazza **Források** címmel.
29. A lábjegyzeteket általában kerüljük, csak akkor használjuk, ha pl. támogatót kell megjelölni, vagy a tanulmány alapjául szolgáló előadásra akarunk utalni.
30. Akkor is használhatunk lábjegyzetet, ha az idegen nyelvű idézet fordítását vagy a magyar idézet eredetijét akarjuk megadni. Ha azonban oldalanként 2-3 sornál hosszabb az idézet eredetije, helyezzük el inkább végjegyzetben **Jegyzetek** címmel.
31. Az internetes hivatkozások a szövegen belül szintén névvel és évszámmal történjenek.
32. Az irodalomjegyzékben lehet külön szerepeltetni az internetes forrásokat, mivel megtörésük gondot okoz. Aláhúzásra és színezésre nincs szükség.

M E G J E L E N T

TAMÁS DÓRA

GAZDASÁGI SZAKSZÖVEGEK FORDÍTÁSÁNAK TERMINOLÓGIAI KÉRDÉSEIRŐL

Fordítástudományi értekezések I.

Budapest: ELTE BTK Fordító-
és Tolmacsképző Tanszék

2014. 198 pp. ISBN: 978-963-284-568-5

Vajon hányszor használunk terminusokat nap mint nap? Amikor három az egyben tabletet vásárolunk? Amikor bicikli-alkatrészt keressünk? Amikor kommunikációs tréninget értékesítünk? Amikor a közösségi portálon mosógépet adunk el? Amikor fontos vizsgára készülünk? Amikor cégkivonatot fordítunk? Lépten-nyomon.

A könyv a szerző disszertációjának kézikönyv formájában megjelent változata. A következő általános érvényű tematikát öleli fel: a terminológiai alapfogalmak áttekintése, a lexikográfia és a terminológia kapcsolatának elemzése, a fordító és a terminológus munkájának összevetése, a gazdaság és a gazdasági szaknyelv terminológiai szempontú behatárolása, a fordítói segédeszközök – papíralapú és elektronikus szótárak, de legfőképpen terminológiai adatbázisok – vizsgálata, a gazdasági terminusok ekvivalencia-eseteinek csoportosítása, a terminológiai harmonizációs elvek és módszerek leírása, végül a terminológus munkájának esettanulmánnyal történő szemléltetése.

Megvásárolható:

Papp Sándorné, ELTE BTK FTT,
Budapest 1088, Múzeum krt. 4., „F” épület I. emelet 3–4.
Tel: 4116500/5894. E-mail: papp.sandorne@btk.elte.h

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből

(ISSN 1419 7480)

(megjelenik évente két alkalommal – tavasszal és ősszel –
1 példány ára: 2000 Ft)

Főszerkesztő:

KLAUDY KINGA

E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** magyar nyelvű, lektorált, tudományos folyóirat, melyet az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke indított 1999-ben. A folyóirat évente kétszer jelenik meg, alcíme: *Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*.

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** célja, hogy **magyar nyelvű** szakmai fórumot teremtsen egy dinamikusan fejlődő új interdiszciplináris tudományos kutatási terület művelői számára. A folyóirat a fordítástudományt a lehető legtágabban értelmezi. Helyt kap benne a fordítói és tolmácsolási gyakorlat bármely válfajának rendszerező és elméleti megközelítése. Az **általános fordításelméleti** tanulmányokon kívül nagy teret szentel a **leíró** fordításkutatásnak, a **párhuzamos korpuszokon** alapuló **empirikus** vizsgálatoknak, a fordítás és tolmácsolás **oktatásának**. Rendszeresen közöl műhelytanulmányokat, fordításkritikát. Figyelemmel kíséri a fordítástudományi, valamint a fordítástudományhoz kapcsolódó publikációkat, ezekről hosszabb elemző kritikákat közöl a **Recenziók** rovatban, és rövidebb ismertetéseket a **Szemle** rovatban.

A folyóirat érdeklődésre tarthat számot a fordítás és tolmácsolás elméleti kérdéseivel foglalkozó szakemberek, tudományos kutatók, gyakorló fordítók és tolmácsok, irodalmárok és nyelvészek, fordító- és tolmácsképzésben részt vevő tanárok és diákok, nyelvi konzulensek és nyelvpolitikai szakértők, kiadók és szerkesztők, szótárkészítők és korpusz-építők körében.

A kéziratokat kérjük elektronikus és nyomtatott formában az alábbi címre küldeni: Klaudy Kinga, főszerkesztő ELTE BTK FTT Budapest, 1088 Múzeum krt. 4. „F” épület, I. emelet 9–11. E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu. A kéziratok formai kivitelezésében a MANYE honlapján található szerkesztési útmutató követendő: www.manye.hu. A cikkhez kérünk 150 szavas angol és magyar absztraktot csatolni, öt-öt kulcsszóval. A beérkezett cikkeket először a szerkesztőbizottság bírálja el abból a szempontból, hogy illeszkednek-e a folyóirat profiljába. Ezután következik a névtelen lektorálási folyamat, melyben a lektorok elfogadásra, átdolgozásra vagy elutasításra javasolhatják a kéziratot.

A korábbi évfolyamok tartalomjegyzéke, és a közelmúltban megjelent folyóiratszámok teljes anyaga megtalálható az FTT honlapján: www.elteftt.hu. Korlátozott számban a folyóirat régi számai is megrendelhetők. Könyvtárak számára az esetleg hiányzó korábbi számokat lehetőség szerint pótoljuk.

Megrendelés, előfizetés: Papp Sándorné ELTE BTK FTT Budapest, 1088 Múzeum krt. 4. „F” épület, I. emelet 3–4. Tel: 4116500/5894. E-mail: papp.sandorne@btk.elte.hu.